

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(Κατεύθυνση: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΔΟΤΕΙΑ ΑΦΗΓΗΣΗ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Της
Δανιήλ Χρυσούλας-Δέσποινας

Πτυχιούχου του Τμήματος Ιστορίας Αρχαιολογίας του Εθνικού και
Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (2014)
Α.Μ.: 1013201503010

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: κα Βολονάκη Ελένη, Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια
Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Συνεπιβλέποντες Καθηγητές : κ. Κωνσταντινόπουλος Βασίλειος,
Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου
Πελοποννήσου

κ. Ευσταθίου Αθανάσιος, Αναπληρωτής Καθηγητής
Ιονίου Πανεπιστημίου

Καλαμάτα
Μάρτιος 2021

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή	3
Το περιεχόμενο του έργου του Ηροδότου	4
Το φύλο και τα συναισθήματα ως δομικό μοτίβο των <i>Ιστοριών</i>	6
Η σημασία της γυναικείας παρουσίας στο έργο του Ηροδότου	9
Η εικόνα της «ιδανικής» γυναίκας μέσα από το ηροδότειο έργο	23
Ομάδες γυναικών εν δράση: η ιδιαίζουσα απεικόνιση των Αμαζόνων	30
Οι γυναίκες στην ηροδότεια αφήγηση: ρόλος και ερμηνεία	38
Ο Ηρόδοτος, οι γυναίκες και οι ερευνητικές προσεγγίσεις γύρω από αυτή την πτυχή της αφήγησής του	51
Συμπεράσματα	58
Πηγές της αρχαίας ελληνικής γραμματείας	62
Βιβλιογραφία	63
Περίληψη στην αγγλική	66
Περίληψη στην ελληνική	67

Εισαγωγή

Ο Ηρόδοτος προσέφερε στην ανθρωπότητα ένα αμάλγαμα από λαούς, πολιτισμούς, γεγονότα, συμπεριφορές. Προσεγγίζει την ανθρώπινη συμπεριφορά μέσω της παρουσίασης ενός μέγιστου γεγονότος, της ελληνοπερσικής σύγκρουσης. Οι νουβέλες του διαδραματίζουν σημαίνοντα ρόλο στη δομή του έργου του. Τα πρόσωπά του επεξηγούν με τη συμπεριφορά τους τα γεγονότα, καθώς πρωταγωνιστικό ρόλο στις *Ιστορίες* έχουν οι ανθρώπινοι χαρακτήρες και όχι τόσο τα γεγονότα. Ο ιστορικός επιχειρεί να προσεγγίσει την ανθρώπινη συμπεριφορά και ψυχοσύνθεση. Η ενασχόλησή του με τις γυναίκες έχει προσεχθεί πολλά χρόνια πριν από τους ερευνητές. Ποιος είναι ο ρόλος των γυναικείων χαρακτήρων μέσα στις *Ιστορίες*; Ποιες είναι, τι υφίστανται και πώς αντιδρούν; Τι μας φανερώνει/ουν αυτή/ές η/οι αντίδρασή/εις τους; Ποιος είναι ο σκοπός χρησιμοποίησης αυτών των εμβληματικών μορφών δομικά και λειτουργικά μέσα στο σώμα των *Ιστοριών*; Σχετίζονται αυτές μόνο με τον ασιατικό χώρο ή έχουμε παραδείγματα δράσης γυναικών και στον ελλαδικό χώρο; Ποια η λειτουργία του φύλου στην ηροδότεια αφήγηση; Ποια η σχέση τους με τον νόμον; Ποιες είναι οι προσεγγίσεις των διαφόρων ερευνητών, αναφορικά με το εν λόγω ζήτημα, έως σήμερα και σε τι συμπεράσματα καταλήγουν αυτοί ως προς τη δράση των γυναικών στην ηροδότεια ιστορία και τη χρήση αυτών των χαρακτήρων από τον Ηρόδοτο;

Αυτά είναι ορισμένα βασικά ερωτήματα που θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε στα πλαίσια αυτής της μελέτης, ξεκινώντας από μια γνωριμία με το ίδιο το ηροδότειο έργο και σκιαγραφώντας τη σημασία των παραγόντων *φύλο* και *συναίσθημα* εντός αυτού. Εν συνεχεία, θα επιχειρήσουμε να ερμηνεύσουμε την παρουσία και τον ρόλο των γυναικών στις *Ιστορίες*, εντάσσοντας –παράλληλα– στο σώμα της παρούσας εργασίας και τις κυριότερες μελέτες που έχουν εκπονηθεί σχετικά με το συγκεκριμένο θέμα, κάτι που κρίνεται επιβεβλημένο, προκειμένου να επιτευχθεί η σε βάθος κατανόηση του παράγοντα *γυναίκα* στο σύνολο του έργου του Ηροδότου.

Το περιεχόμενο του έργου του Ηροδότου

Ο Ηρόδοτος μας παρέχει πληθώρα πληροφοριών σχετικά με τον πολιτικό, πολεμικό και πολιτισμικό βίο της Αρχαιότητας. Το έργο του συνιστά μια πηγή άντλησης στοιχείων, μέσω των οποίων μπορούμε να ανασυνθέσουμε την ιδεολογία του αρχαίου κόσμου και κυρίως του αρχαίου ελληνικού κόσμου, καθώς μέσω των κειμένων του ιστορικού έχουμε τη δυνατότητα να αντιληφθούμε πώς οι Έλληνες αντιλαμβάνονταν και νοηματοδοτούσαν τους άλλους λαούς έξω από τα δικά τους γεωγραφικά και πολιτισμικά πλαίσια. Αν και το υλικό της ηροδότεια ιστοριογραφίας χαρακτηρίζεται από ευρύτητα (γεωγραφικές και εθνολογικές πληροφορίες, ανέκδοτα, νουβέλες, στοιχεία για τη θρησκεία, το δίκαιο, την πολιτική και τη στρατιωτική τέχνη) και ο ιστορικός φροντίζει να εντάξει τις ποικίλες αυτές πληροφορίες εντός του ευρύτερου πλαισίου της πολιτικής και πολεμικής ιστορίας, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε κυρίως τα πολιτισμικά στοιχεία που παραθέτει εντός του έργου του, καθώς μέσω αυτών πετυχαίνει να διατηρήσει τη συνεκτικότητά του το σύνολο του έργου του. Η συνεκτικότητα, μάλιστα, του ιστορικού πλαισίου παράλληλα με την προβολή κάθε ιδιαίτερου στοιχείου ως θεμελιακού πυρήνα του έργου του, είναι που τον απομακρύνουν από τον Όμηρο και τον κάνει να πλησιάζει στην ιστορική αφήγηση του Θουκυδίδη.

Οι διαφορές, όμως, του Ηροδότου από τον Θουκυδίδη είναι έκδηλες από νωρίς στο έργο του: ο Αλικαρνασσεύς δεν ασχολείται μόνο με την πολιτική ιστορία (όπως ήδη έχω τονίσει) αλλά και με μια ευρεία κλίμακα πληροφοριών που εντάσσονται στα κανάλια της πολιτισμικής ιστορίας, ενώ δεν περιγράφει απλώς ένα γεγονός που λαμβάνει χώρα στα στενά γεωγραφικά πλαίσια του ελλαδικού κόσμου της εποχής του και μεταξύ Ελλήνων (όπως παρακολουθούμε στο έργο του Αθηναίου ιστορικού), αλλά η προσπάθειά του είναι κατά πολύ ευρύτερη, εφόσον επιχειρεί να περιγράψει την ελληνοπερσική σύγκρουση, δηλαδή μια σύρραξη που λαμβάνει χώρα σε ευρύ χωροχρονικό πλαίσιο. Έτσι, ο Ηρόδοτος δεν συνιστά τον ιστορικό μιας μόνο πόλης ή μιας μόνο κοινωνίας, αλλά περιγράφει έναν ευρύτερο χώρο όπου υπάρχουν Αθηναίοι, Σπαρτιάτες, Πέρσες, Αιγύπτιοι, Έλληνες, Ασιάτες, δημοκράτες, τύραννοι, βασιλείς, πολίτες, υπήκοοι, και συνολικά η Δύση και η Ανατολή. Αυτό που διαφοροποιεί τον Ηρόδοτο από τον Θουκυδίδη είναι ότι ο δεύτερος, εξιστορώντας μια σύρραξη μεταξύ Ελλήνων, δεν ήταν υποχρεωμένος να λάβει υπόψη του πολιτισμικές διαφορές, εφόσον επρόκειτο για έναν λαό που είχε χωριστεί σε δυο αντίπαλα στρατόπεδα (το καθένα από

τα οποία είχε –εν πολλοίς– διαφορετικό πολιτειακό πρότυπο)· από την πλευρά του, ο Ηρόδοτος χρησιμοποιεί τα πολιτισμικά στοιχεία εύπλαστα στο σώμα του έργου του, ανάγοντάς τα σε μορφοποιητικούς παράγοντες της ιστοριογραφίας του.

Το φύλο και τα συναισθήματα ως δομικό μοτίβο των *Ιστοριών*

Στον κύκλο των *Ιστοριών* τα συναισθήματα συνιστούν δείκτες τραγικής κατάληξης και στο ηροδότειο κείμενο αυτό γίνεται σαφές με τη χρήση των λέξεων *ἡδοναι*, *περιχαρής* και *ἔρωσ*. Στο ρου της αφήγησης ο ιστορικός χρησιμοποιεί το ρήμα *ἐράω-ῶ* και παράγωγα αυτού (όπως για παράδειγμα, *ἔρωσ*, *ἐραστής*) αφενός για άνομες ερωτικές σχέσεις που ανθούν στα μοναρχικά καθεστώτα, αφετέρου (και –σε αυτές τις περιπτώσεις– με μεταφορική χρήση) με την τυραννίδα (και συνακολούθως την αγάπη για εξουσία) ως αντικείμενο του *ἐρωτα*. Ο σωματικός και ο τυραννικός έρωτας, λοιπόν, διαπερνούν το ηροδότειο κείμενο. Συνδέεται, έτσι, σε αυτό ο έρωτας (με τις δυο προαναφερθείσες έννοιές του) με το πολιτικό λεξιλόγιο, φαινόμενο ιδιαίτερα συχνό στην αρχαία ελληνική πολιτική σκέψη και γραμματεία.¹ Ο όρος *ἔρωσ* χρησιμοποιείται, έτσι, από τον Ηρόδοτο όχι μόνο ως δηλωτικό του αναπαραγωγικού ενστίκτου, αλλά και με την έννοια της σφοδρής επιθυμίας για το *ἄρχειν*. Συνιστά, όμως, όχι τόσο την ορμή που υπαγορεύεται από τον φυσικό νόμο, αλλά κυρίως την έλξη του απαγορευμένου, η οποία ωθεί τους μονάρχες να στραφούν στις γυναίκες προς τις οποίες –φυσιολογικά– δεν θα έπρεπε, όπως στις αδελφές, τις κόρες, τις ανιψιές, και γενικές σε εκείνες τις γυναίκες που «ανήκουν» σε άλλους άνδρες (με την εξαίρεση του Κανδαύλη). Η ερωτική επιθυμία των μοναρχών (στην περίπτωση των οποίων ενέχει τη λειτουργία της προσθήκης στις κτήσεις τους, ενώ ήδη κατέχουν πολλά), αντιστοιχεί στην επιθυμία των τυράννων για εξουσία (*ἔρωσ*).² Και στις δύο περιπτώσεις έχουμε δύο φορείς εξουσίας, που αν και λειτουργούν στα πλαίσια διαφορετικών πολιτειακών καθεστώτων, ωστόσο και οι δύο εντάσσονται στη γενικότερη τάση του ότι μπορούν να κάνουν ό,τι επιθυμούν. Επομένως, η *απόκτηση της εξουσίας* ή η *δίψα για την αύξηση ή την επίδειξή της* παρουσιάζονται ως ορμέμφυτες επιθυμίες που υπαγορεύονται από τον φυσικό νόμο.

Η αυθαιρεσία που προκύπτει στη μοναρχία (με φυσικά επακόλουθα τη διαφθορά, την ύβρη και τον φθόνο), φαίνεται να ενσκήπτει και στα πλαίσια της τυραννίδας, καθώς ο τύραννος πέφτει σε λάθη, όντας παρακινημένος από υπέρμετρη ζήλια (ενώ ήδη κατέχει τα πάντα), την επιθυμία του να διαιωνίσει την εξουσία που έχει

¹ Τη σύζευξη αυτή ανιχνεύουμε τόσο στην ποίηση του Αρχίλοχου, όσο και στο πεζό κείμενο του Θουκυδίδη (βλ. σχετικά στα της Σικελικής εκστρατείας, όπου αναφέρεται: «ἔρωσ ἐνέπεσε τοῖς πᾶσιν ὁμοίως ἐκπλεῦσαι»).

² R. V. Munson, “Three Aspects of Spartan Kingship in Herodotus”, στο R. M. Rosen & J. Farrell (επιμ.), *Nomodeiktēs: Greek Studies in Honor of Martin Ostwald*, Μίσιγκαν 1993, 39-54, σ. 48.

στα χέρια του.³ Η επιθυμία αυτή, στην ηροδότεια αφήγηση, κυριεύει συγκεκριμένα άτομα (άνδρες), στις ιστορίες των οποίων κοινός θεματικός άξονας είναι η ασέβεια που αυτά επιδεικνύουν έναντι του νόμου, ο δόλος και η χειραγώγηση εις βάρος γυναικών, ενώ η όλη οργή που προκαλείται από αυτή την επιθυμία ενδέχεται να ζημιώσει – κυρίως– αθώα (και συχνά ανώνυμα) θύματα. Οι άνδρες θεωρούν –με τη στάση τους– πως είτε εξισώνονται, είτε είναι υπεράνω του νόμου, κάτι που φυσικά είναι μια στρεβλή αντίληψη, η οποία γεννιέται από την άμετρη εξουσία και τον δεσποτισμό τους. Ο Ηρόδοτος επιχειρεί, λοιπόν, να μελετήσει την ανάπτυξη του «δεσποτικού αρχέτυπου» και να προσεγγίσει τη φύση της τυραννίδας, ερμηνεύοντας «γιατί πρόκειται για κάτι κατά βάση κακό».⁴ Η υπέρβαση του νόμου (γενικό πλαίσιο ύψιστης σημασίας για τον Ηρόδοτο) και μάλιστα σε βάρος των γυναικών θα μας απασχολήσει σε βάθος σε αυτή τη μελέτη.

Η αποτυχία των ανδρών αυτών έγκειται σε αυτή ακριβώς τη σχέση που αναπτύσσουν ως προς τον νόμον, ενώ το φαινόμενο αυτό είναι που τους διαφοροποιεί και από τον δεσπότην νόμον των Ελλήνων και κυρίως των Σπαρτιατών, κάτι που τονίζει και ο Δημάρατος, ο οποίος απευθυνόμενος στον Ξέρξη δηλώνει, ειδικά ως προς τους Λακεδαιμόνιους, ότι «αν και είναι ελεύθεροι, δεν είναι απολύτως ελεύθεροι, καθώς τους εξουσιάζει ο δεσπότης νόμος, τον οποίο φοβούνται πολύ περισσότερο από εσένα [δηλαδή τον Ξέρξη]» (VII 104.1). Ο Δημάρατος αναφέρεται στον νόμο που αναφορικά με τα σπαρτιατικά δεδομένα συνίσταται σε μια συνειδητή υποταγή χάριν της ελευθερίας, η οποία μάλιστα υποταγή έχει εσωτερικευθεί στα υποκείμενα με αποτέλεσμα να επιβάλλεται σε αυτά περισσότερο από τον «προσωποποιημένο νόμο» που αποτελεί για τους Πέρσες ο Ξέρξης.⁵ Στο παράδειγμα αυτό ο Δημάρατος σκιαγραφεί τα λάθη της τυραννικής εξουσίας, καθώς στην περίπτωση αυτών των καθεστώτων ο νόμος ταυτίζεται με την αυθαιρεσία και την αστάθεια, ενώ στην περίπτωση των Σπαρτιατών (και γενικότερα των Ελλήνων –πλην των πόλεων-κρατών που βρίσκονται υπό την καθοδήγηση τυράννων) οι περιορισμοί, που τίθενται από τον

³ Στην ομιλία του Οτάνη γίνεται χρήση των λέξεων *μοναρχία* και *τυραννίς*. Αποδεικνύεται, έτσι, στον λόγο του η σημασιολογική διαφορά μεταξύ των δύο αυτών λέξεων/καθεστώτων: η χρήση της λέξης *μοναρχία* (III 80.3) γίνεται από τον ιστορικό, ώστε να αποδείξει πως το μοναρχικό πολίτευμα συνιστά γόνιμο έδαφος για τη ανάδυση ενός τυράννου, ενώ στην προσπάθεια αυτού να σκιαγραφήσει την αρνητική φύση της αυθαιρεσίας και της ύβρης χρησιμοποιεί χωρίς περιστροφές τη λέξη *τύραννος* (III 80.4).

⁴ K. Raaflaub, «Φιλοσοφία, Επιστήμη, Πολιτική: Ο Ηρόδοτος και οι Πνευματικές Τάσεις της Εποχής του», στο E. Bakker, H. Wees & I. De Jong (επιμ.), *Εγχειρίδιο Ηροδότειων Σπουδών*, μτφ. Κατερίνα Δημοπούλου, επιμ. ελλ. έκδ. X.K. Τσαγγάλης, Μεταίχμιο, Αθήνα 2005, σ. 175-176.

⁵ S. Benardete, *Herodotean Inquiries*, Χάγη 1969, σ. 111.

νόμο, επιβάλλονται στο όνομα της ελευθερίας, οπότε και επέρχεται η πειθώς και η εκούσια υποταγή των πολιτών σε αυτόν.⁶ Έτσι, ο Ηρόδοτος θέλει να δείξει ότι η διαφορά είναι κυρίως πολιτική και πολιτειακή· δεν έγκειται, δηλαδή, στην εθνότητα ή στο φύλο, αν και η «εθνική» ταυτότητα κατασκευάζεται –ως ένα βαθμό– σε σχέση με το διαφορετικό, το άλλο: μια διαδικασία, όμως, αμφίδρομη, καθώς πάντα υπάρχει λίγος «εαυτός» στο «άλλο» και λίγο «άλλο» στον «εαυτό».⁷

⁶ D. Lateiner, *The Historical Method of Herodotus*, Phoenix Suppl. 23, Toronto 1989, σ. 184.

⁷ Βλ. σχετικά τις κάτωθι μελέτες: F. Hartog, *Le Miroir d' Herodote: Essai sur la Representation de l' Autre*, Παρίσι 2001. (ανατύπ.), και C. Pelling, "East is East and West is West– Or Are They? National Stereotypes in Herodotus", *Histos* 1 (1997), σ. 51-66.

Η σημασία της γυναικείας παρουσίας στο έργο του Ηροδότου

Οι γυναίκες διαδραματίζουν σημαίνοντα ρόλο στο έργο του Ηροδότου συμμετέχοντας σε ποικίλες δραστηριότητες : εμφανίζονται να κυβερνούν βασιλεία, να γεννούν και να αναθρέφουν διάδοχους βασιλείων, να παίρνουν σημαντικές αποφάσεις ή να λύνουν χρησμούς και ακόμη να υπηρετούν βασιλείς, να παίρνουν μέρος σε εχθροπραξίες , να πέφτουν θύματα πολέμου ή να εκδικούνται. Σε ορισμένα σημεία η εμπλοκή τους σε θέματα πολιτικής ή πολέμου είναι μικρότερη από αυτή των ανδρών, σε άλλα όμως φαίνεται να ξεπερνά και αυτή των αρένων ηρώων σε σημείο αξιοθαύμαστο για τα δεδομένα της ιστοριογραφίας της εποχής που ο ίδιος ο Ηρόδοτος γράφει το έργο του.⁸ Στόχος του κεφαλαίου είναι, μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα -αναφορές να καταδειχθεί το γιατί ο Ηρόδοτος επιμένει στη γυναικεία παρουσία και δράση και τη χρησιμοποιεί ως εργαλείο προώθησης συγκεκριμένων και στοχευμένων μηνυμάτων μέσα από τις *Ιστορίες*.

Είναι εύλογο η έντονη παρουσία των γυναικών στο Ηροδότειο έργο να κινεί το ενδιαφέρον των μελετητών δεδομένου του ότι αυτό φέρνει στο προσκήνιο τη γυναίκα που, στην κλασική Αθήνα που ο ίδιος γνώρισε, στερούνταν κάθε πολιτικό δικαίωμα και ήταν αυστηρά περιορισμένη στα του οίκου.⁹ Ακόμη και με ποσοτικά δεδομένα οι γυναίκες που αναφέρονται στο έργο του Ηροδότου είναι 375, ένας αρκετά μεγαλύτερος αριθμός αν τον συγκρίνει κανείς με τις μόνο 6 αναφορές σε γυναίκες που γίνονται στο έργο του Θουκυδίδη.¹⁰ Θα μπορούσε εύκολα να δικαιολογηθεί η τεράστια αυτή ποσοτική διαφορά από το γεγονός ότι ο Θουκυδίδης εμμένει στη πιστή καταγραφή των γεγονότων ενός πολέμου και στις πολιτικές-στρατηγικές κινήσεις πίσω από αυτόν, γεγονότα στα οποία τον κύριο λόγο έχουν οι άνδρες¹¹ ενώ στην απεραντοσύνη του Ηροδότειου κόσμου είναι φυσικό να υπάρχουν πολλαπλές γυναικείες παρουσίες που, δρώντας ενεργά ή σιωπηλά, επηρεάζουν τα δρώμενα στο περιεχόμενο των *Ιστοριών*.¹²

⁸ Blok J. 2002, "Women in Herodotus *Histories*", στο *Brill's Companion to Herodotus*, ed. Baker J.E, Jong I, Van Wees H., Leiden, Boston, σ. 225-226.

⁹ Dewald C., 1981, «Women and Culture in Herodotus' *Histories*» στο Foley H.P. (ed), *Reflections of Women in Antiquity*, New York, σ. 91-92.

¹⁰ Για τούτη την ιδιαίτερη αντίθεση, βλ. Lateiner ,1989, σ. 140, Gould ,1989,σ. 129-130.

¹¹ Για τη γυναικεία παρουσία στο έργο του Θουκυδίδη, βλ. ενδεικτικά Loraux ,1995, σ.227-248, Harvey, 1985,σ. 67-90, Wiedermann , 1983, σ. 163-170, Schaps ,1977, σ. 323-330.

¹² Dewald C., 1981, «Women and Culture in Herodotus' *Histories*» στο Foley H.P. (ed), *Reflections of Women in Antiquity*, New York, σ. 91-113.

Ο Ηρόδοτος περιηγείται και καταγράφει, καταγράφει με κάθε λεπτομέρεια εθνογραφικά και πολιτιστικά στοιχεία, εντυπωσιάζεται και μεταφέρει στο έργο του οτιδήποτε του φαίνεται ξένο προς τα Αθηναϊκά στάνταρ. Λογικό είναι να εντυπωσιάζεται από τον ενεργό ρόλο κάποιων γυναικών στα στρατιωτικά και πολιτικά δρώμενα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας τέτοιας γυναίκας είναι η Αρτεμισία της Αλικαρνασσού την οποία ο Ηρόδοτος εξυμνεί:

«.. τῶν μὲν νυν ἄλλων οὐ παραμέμνημαι ταξίαρχων ὡς οὐκ ἀναγκαζόμενος, Ἀρτεμισίης δὲ τῆς μάλιστα θῶμα ποιεῦμαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατευσαμένης γυναικός· ἥτις ἀποθανόντος τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆ τε ἔχουσα τὴν τυραννίδα καὶ παιδὸς ὑπάρχοντος νεηνίῳ ὑπὸ λήματός τε καὶ ἀνδρήϊης ἐστρατεύετο, οὐδεμιῆς οἱ εὐούσης ἀναγκαίης» . Ηροδότου *Ιστορίαι*, 7.99.1.

Πρόκειται για την Αρτεμισία Β', την βασίλισσα της ανεξάρτητης ελληνικής πόλης της Αλικαρνασσού την εποχή του Ξέρξη η οποία εξυμνείται από τον Ηρόδοτο για την αποφασιστικότητα και τις επιδέξιες στρατηγικές της κινήσεις κατά τη διάρκεια της Ναυμαχίας της Σαλαμίνας εναντίον των Περσών. Αυτή η Αρτεμισία φαίνεται να κατάγεται από την πλευρά της μητέρας της από την Κρήτη ενώ, ο πατέρας της ήταν ο Λιγδωμένης από την Αλικαρνασό.¹³

«...ὡς ἐγὼ τάδε λέγω, οὔτε κακίστη γενομένη ἐν τῆσι ναυμαχίῃσι τῆσι πρὸς Εὐβοίῃ οὔτε ἐλάχιστα ἀποδεξαμένη. δέσποτα, τὴν δὲ εὐούσαν γνώμην με δίκαιον ἐστὶ ἀποδείκνυσθαι, τὰ τυγχάνω φρονέουσα ἄριστα ἐς πρήγματα τὰ σά. καὶ τοι τάδε λέγω, φεῖδῃο τῶν νεῶν μηδὲ ναυμαχίην ποιεό. οἱ γὰρ ἄνδρες τῶν σῶν ἀνδρῶν κρέσσονες τοσοῦτο εἰσὶ κατὰ θάλασσαν ὅσον ἄνδρες γυναικῶν..» . Ηροδότου *Ιστορίαι*, 8.68.

Αν και η επίθεση των Ροδίων εναντίων της Αλικαρνασσού που απώθησε η Αρτεμισία Β' ληφθεί ως επαναστατική εκ μέρους τοπαρχών που αμφισβητούσαν τη γυναικεία ηγεμονία τότε αυτό που σαφώς εντυπωσίασε τον Ηρόδοτο ήταν το γεγονός ότι μια γυναίκα σε θέση κύρους καταφέρνει με επιδέξιους χειρισμούς να νικήσει σε έναν

¹³ Carney E.D., 2005, «Women and Dynasteia in Caria», *American Journal of Philology*, v.126, no. 1, Johns Hopkins University Press, σ. 65-91.

κόσμο ανδρών που αμφισβητούν τη γυναικεία υπόσταση και αξία. Εγείρεται , λοιπόν, το ερώτημα: προσπαθεί ο Ηρόδοτος με αυτή του την αναφορά να περάσει ένα μήνυμα στην αθηναϊκή πολιτεία; Εστιάζοντας την προσοχή του σε συγκεκριμένα επεισόδια και συμπεριφορές, θέλει άραγε να καταδείξει ότι στις μοναρχικές κοινωνίες η εξουσία είναι μόνιμη και διαρκής μόνο αν συμπεριλαμβάνει και το θηλυκό στοιχείο, με την πολύτιμη αρωγή του οποίου μεταβιβάζεται στους διαδόχους με ασφάλεια;¹⁴

Τα δίπολα που διακρίνονται στις *Ιστορίες* του Ηροδότου είναι «Άνδρες» εναντίον «Γυναικών» και «Έλληνες» εναντίον «Ξένων».¹⁵ Φυσικά τα δίπολα αυτά δεν έχουν να κάνουν με το ότι πάντα υπερτερούν οι άνδρες ή οι Έλληνες και, στη περίπτωση της Αρτεμισίας η οποία αποδεικνύεται ότι κυβερνά μια ανεξάρτητη ελληνική πόλη, φαίνεται ότι όχι μόνο οι «ξένες» βασίλισσες έχουν εν γένει την ικανότητα να διοικούν και να εμπλέκονται στη πολιτική και στον πόλεμο αλλά όλες οι γυναίκες μπορούν να συμμετέχουν ομοίως με τους άνδρες στα κοινά. Σύμφωνα με τα παραπάνω το έργο του Ηροδότου θα μπορούσαμε να πούμε πως αποτελεί ωδή στην ισότητα των δύο φύλων κάτι που σαφώς φαντάζει πρωτοποριακό για την εποχή στην οποία γράφεται.

Στο σημείο αυτό χρήσιμο είναι να γίνει συγκριτική αναφορά της Αρτεμισίας Β' με άλλες βασίλισσες βαρβάρων όπως την Τομύρις, την Φερετίμη, τη Νικοτρίς και φυσικά την γυναίκα του Κανδαύλη στις οποίες ο Ηρόδοτος αφιερώνει πολλά χωρία των *Ιστοριών* του.

Η Τομύρις , η Φερετίμη και η Νικοτρίς είναι βασίλισσες που επιζητούν εκδίκηση για το θάνατο ενός αγαπημένου τους (γιό ή αδελφό). Συγκεκριμένα, η Τομύρις θέλει να εκδικηθεί τον Κύρο τον Μέγα για τον θάνατο του γιού της Σπαργάπιση παρόλο που εκείνος είχε στην πραγματικότητα αυτοκτονήσει επειδή έχασε στον πόλεμο.

«...ἤ μὲν σε ἐγὼ καὶ ἄπληστον ἐόντα αἵματος κορέσω;»

(*Ιστορία*, 1.205-6 & 1.211-14).

Η Φερετίμη, επίσης, αναζητά εκδίκηση για τον δολοφονηθέντα γιό της και έτσι εκδικείται μια ολόκληρη πόλη με το να την κυριεύσει , να σκοτώσει όλους τους κατοίκους σε αυτήν και να παλουκώσει τα σώματά τους ως απόδειξη. «..... ἀπικομένη

¹⁴ Blok J. 2002, σ.227.

¹⁵ Garcia B., “Artemisia within Herodotus’ *Histories* and 300: *Rise of an Empire*”, σ.1-2.

δὲ ἐς τὴν Αἴγυπτον ἢ Φερετίμη Ἀρυνάνδεω ἰκέτις ἴζετο, τιμωρῆσαι ἐωυτῇ κελεύουσα, προισχομένη πρόφασιν ὡς διὰ τὸν μηδισμὸν ὁ παῖς οἱ τέθηκε....»

(*Ιστορίαι*, 4.162, 165, 167, 201, and 205).

Ἡ Νικοτρὶς ἀποτελεῖ ἀκόμη ἓνα παράδειγμα ἐκδικητικῆς βασιλίσσας που γιὰ νὰ πάρει ἐκδίκηση γιὰ τὸ θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ τῆς σκάβει ἓνα λάκκο καὶ προσελκύνει τοὺς δολοφόνους τοῦ ἐκεῖ ὅπου τοὺς σκοτώνει καὶ τοὺς πνίγει. Ἡ ἴδια αυτοκτονεῖ ἀργότερα γιὰ νὰ ἀποφύγει τὴν τιμωρία τῆς. «...ποιησαμένην γάρ μιν οἴκημα περίμηκες ὑπόγειον καινοῦν τῷ λόγῳ, νόμῳ δὲ ἄλλα μηχανᾶσθαι: καλέσασαν δὲ μιν Αἰγυπτίων τοὺς μάλιστα μεταίτιους τοῦ φόνου ἦδεε πολλοὺς ἰστιᾶν, δαινυμένοισι δὲ ἐπεῖναι τὸν ποταμὸν δι' αὐλῶνος κρυπτοῦ μεγάλου....» (*Ιστορίαι*, 2.100).

Οἱ παραπάνω ἀποτελοῦν παραδείγματα ξένων-βάρβαρων γυναικῶν που, ἔχοντας δύναμη καὶ κύρος, παίρνουν τὸ νόμο στα χέρια τοὺς καὶ ἀποδίδουν τὸ δίκαιο γιὰ ἓνα κακό που ἐγίνε στὴν οἰκογένειά τοὺς. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ὀπτική, οἱ πράξεις τοὺς θα μπορούσαν νὰ χαρακτηρισθοῦν ἀγαθές καὶ ἰσάξιες με αὐτές που θα ἔκανε ἓνας ἄνδρας.

¹⁶ Ἐξαιτίας, ὠστόσο, τοῦ γεγονότος ὅτι εἶναι γυναῖκες, σύμφωνα με τὸν Ἡρόδοτο, οἱ πράξεις τοὺς φαίνονται κρίνονται ἀκραίες ἀπὸ τοὺς θεοὺς «...μὲν οὐδὲ ἢ Φερετίμη εὖ τὴν ζόην κατέπλεξε. ὡς γὰρ δὴ τάχιστα ἐκ τῆς Λιβύης τισαμένη τοὺς Βαρκαίους ἀπενόστησε ἐς τὴν Αἴγυπτον, ἀπέθανε κακῶς: ζῶσα γὰρ εὐλέων ἐξέξεσε, ὡς ἄρα ἀνθρώποισι αἱ λίην ἰσχυραὶ τιμωρίαι πρὸς θεῶν ἐπίφθονοι γίνονται: ἐκ μὲν δὴ Φερετίμης τῆς Βάττου τοιαύτη τε καὶ τοσαύτη τιμωρία ἐγένετο ἐς Βαρκαίους.»

(*Ιστορίαι*, 4.205).

Ὁ Ἡρόδοτος δὲν εἶναι, συνεπῶς, αὐτὸς που τὶς κρίνει ἀλλὰ βάζει τοὺς θεοὺς ὡς κριτές τοὺς δείχνοντας ἔτσι μιὰ οὐδέτερη στάση. Ἐπιπλέον, με τὸν τρόπο αὐτό, μοιάζει νὰ χρησιμοποιεῖ τὶς πράξεις τοὺς ὡς ἐργαλεῖο ἀφήγησης, ὑπὸ τὴν ἐννοία ὅτι ἀποτελοῦν τὸ παρασκήνιο τῆς κύριας ἀφήγησης τὴν ὁποία μάλιστα καὶ προάγουν.¹⁷

Ἡ γυναῖκα τοῦ Κανδαύλη καὶ ἡ Ἀμεστρίς εἶναι βασιλίσσες που ἐπιζητοῦν ἐκδίκηση ὄχι γιὰ τὸ θάνατο ἐνὸς ἀγαπημένου τοὺς προσώπου ἀλλὰ ἐπειδὴ ἔχουν χλευαστεῖ γιὰ

¹⁶ Garcia B, σ.2.

¹⁷ Στὸ ἴδιο, σ.3.

τη θέση κύρους την οποία κατέχουν ως βασίλισσες ή ως σύζυγοι βασιλιά. Η σύζυγος του Κανδαύλη, της οποίας ο υπερόπτης άνδρας επέτρεψε στο Γύγη να τη δει γυμνή, “...δὴ ὧν ὁ Κανδαύλης ἠράσθη τῆς ἑωυτοῦ γυναικός, ἐρασθεὶς δὲ ἐνόμιζέ οἱ εἶναι γυναῖκα πολλὸν..... δὲ ἤρτυσαν τὴν ἐπιβουλήν, νυκτὸς γενομένης (οὐ γὰρ ἐμετίετο ὁ Γύγης, οὐδέ οἱ ἦν ἀπαλλαγὴ οὐδεμία, ἀλλ’ ἔδεε ἢ αὐτὸν ἀπολωλέναι ἢ Κανδαύλεα) εἶπετο ἐς τὸν θάλαμον τῆ γυναικί, καὶ μιν ἐκείνη, ἐγχειρίδιον δοῦσα, κατακρύπτει ὑπὸ τὴν αὐτὴν θύρην.” (*Ιστορίαι*, 1.8-12.). Κατὰ συνέπεια ἐπιζητᾶ το θάνατο του συζύγου της γιατί επέτρεψε παρά τη θέλησή της σε κάποιον να δει τα απόκρυφα σημεία της και, με τον τρόπο αυτό, να παραβιάσει το γάμο τους.

Η Αμεστρίς, τέλος, παίρνει εκδίκηση από τον σύζυγό της Ξέρξη «...δὲ τὸν ἄνδρα τὸν ἑωυτῆς Ξέρξην βασιλῆιον δεῖπνον προτιθέμενον: τοῦτο δὲ τὸ δεῖπνον παρασκευάζεται ἅπαξ τοῦ ἑνιαυτοῦ ἡμέρη τῆ ἐγένετο βασιλεύς. οὐνομα δὲ τῷ δεῖπνῳ τούτῳ Περσιστί μὲν τυκτά, κατὰ δὲ τὴν Ἑλλήνων γλῶσσαν τέλειον: τότε καὶ τὴν κεφαλὴν σμάται μοῦνον βασιλεύς καὶ Πέρσας δωρέεται: ταύτην δὴ τὴν ἡμέρην φυλάξασα ἡ Ἄμηστρις χρηρίζει τοῦ Ξέρξεω δοθῆναί οἱ τὴν Μασίστεω γυναῖκα...» (*Ιστορίαι*, 9.109-112). Όταν καταλαβαίνει ότι ο σύζυγός της τη μπερδεύει με την παλλακίδα του Αρταύντη, η οποία τύγχανε να είναι και ανηψιά του, (κόρη του αδελφού του Μασιστέα και σύζυγος του γιού του Δαρείου), στέφεται εναντίον της μητέρας της την οποία και διαπομπεύει δημοσίως κόβοντάς της μύτη, χεῖλη, γλῶσσα και μαστούς και την επιστρέφει ακρωτηριασμένη στον Μασιστέα. «...δὲ τούτῳ διὰ μέσου χρόνῳ, ἐν τῷ Ξέρξης τῷ ἀδελφεῷ διελέγετο, ἡ Ἄμηστρις μεταπεμψαμένη τοὺς δορυφόρους τοῦ Ξέρξεω διαλυμαίνεται τὴν γυναῖκα τοῦ Μασίστεω: τοὺς τε μαζοὺς ἀποταμοῦσα κυσὶ προέβαλε καὶ ῥίνα καὶ ὄτα καὶ χεῖλα καὶ γλῶσσαν ἐκταμοῦσα ἐς οἶκόν μιν ἀποπέμπει διαλελυμασμένην». (*Ιστορίαι*, 9.112). Επομένως, με τη δημόσια διαπόμπευση της συζύγου του Μασιστέα, αφενός εκδικείται τον σύζυγό της για την απιστία του και, αφετέρου, αποδυναμώνει την κουνιάδα της και είναι εκείνη που έχει ὅλη την εξουσία στον οἶκο των Αχαιμενιδών.¹⁸

Ὅλες οι παραπάνω γυναῖκες με κύρος που αναφέρονται στο Ηροδότειο ἔργο εκδικούνται για τον φόνο ενός προσφιλοῦς τους ἀτόμου ἢ για απιστία ἢ για καταπάτηση της ιδιωτικῆς τους ζωῆς. Πρόκειται για γυναῖκες που με τις πράξεις τις οποίες περιγράφει ο Ηρόδοτος να κάνουν ξεπερνούν τα ὅρια της γυναικειᾶς συμπεριφορᾶς και περνούν στη σφαῖρα της ἀντρικῆς. Τούτο ἔχει ως ἀποτέλεσμα να

¹⁸ Garcia B, σ.3-4.

γίνουν το ίδιο βάρβαρες όπως και οι σύζυγοι ή οι κοινωνίες στις οποίες ζούν και δρουν με αποτέλεσμα ο Ηρόδοτος να κάνει έμμεσα σαφή τον διαχωρισμό μεταξύ Ελλήνων και Βαρβάρων.¹⁹ Στον αντίποδα αυτών των γυναικών βρίσκεται η Αρτεμισία Β' η οποία τιμά τη θέση που της δόθηκε μετά το χαμό του συζύγου της.

Αυτές οι βασίλισσες των βαρβαρικών λαών ωστόσο καθίστανται έξυπνες, εκδικητικές και αδίστακτες εξαιτίας του πόνου και του θυμού τους αλλά κυρίως λόγω του ότι έχουν ανατραφεί σε κοινωνίες με βαρβαρικά ήθη και νόμους. Οι ίδιες ως αντιπρόσωποι των κοινωνιών αυτών και ως μητέρες είναι αυτές που διαιωνίζουν αυτές τις βαρβαρικές πρακτικές στους γιούς και τις κόρες τους.²⁰ Με τον τρόπο αυτό ο Ηρόδοτος αντιπαραθέτει τις γυναίκες αυτές με εκείνες των ελληνικών πόλεων οι οποίες αν και πάντα στο παρασκήνιο ξεχωρίζουν για τις ηθικές τους αξίες: υπάκουες σύζυγοι, στοργικές μητέρες, παθητικές, έστω, ειρηνοποιοί έστω και με εξαιρέσεις όπως η Κλητεμνήστρα ή η Μήδεια.²¹ Μήπως τελικά η εξουσία και το κύρος είναι αυτά που κάνουν μια γυναίκα να ενδυθεί ανδρικές-βαρβαρικές συμπεριφορές; Είναι ένα εύλογο ερώτημα.

Τι είναι αυτό που κάνει την Αρτεμισία Β' να ξεχωρίζει από αυτές τις εκδικητικές γυναίκες; Γιατί ο Ηρόδοτος αφηγείται τα κατορθώματά της και μάλιστα σε πρώτο πρόσωπο; Γιατί δηλώνει άμεσα τον θαυμασμό στο πρόσωπό της; (δὲ τῆς μάλιστα θῶμα ποιῆμαι). Ο Ηρόδοτος στα χωρία αυτά ξεκάθαρα αγνοεί τους άνδρες στρατηγούς δηλώνοντας ότι δεν είναι αναγκασμένος να μιλήσει για τα δικά τους έργα γιατί τα θεωρεί άκλεᾶ (που δεν θα τραγουδηθούν -μνημονευτούν στο χρόνο). Αντίθετα, θεωρεί ότι τα κατορθώματα της Αρτεμισίας είναι θαυμαστά και άξια να διατηρηθούν στο χρόνο. Αυτό συμβαίνει διότι αυτή διαφέρει από τις άλλες γυναίκες που προαναφέρθηκαν. Ο Ηρόδοτος δεν αναφέρεται σε αυτή χρησιμοποιώντας επίθετα όπως πανούργα και εκδικητική. Δηλώνει ότι αναλαμβάνει τα καθήκοντα του στρατηγού «λήματός τε καὶ ἀνδρηίης» και όχι από ανάγκη «ἀναγκαίης». Αυτά τη διαχωρίζουν από τις άλλες γυναίκες. Ακόμη και το ύφος της γραφής των χωρίων, η κριτική γλώσσα που χρησιμοποιεί ο ιστορικός βοηθούν στο να γίνουν γνωστά τα κατορθώματά της. Το επίθετο λῆμα (λήματός, στη γενική) έχει την έννοια του αγαθού, της καλής λύσης.²² Η Αρτεμισία είναι ανδρεία (ἀνδρείος), ο ιστορικός της αποδίδει ένα χαρακτηριστικό

¹⁹ Dewald.1981, σ. 112.

²⁰ Στο ίδιο, σ.100.

²¹ Ηρόδοτου *Ιστορία*, 4.160, 5.92, 6.52.

²² Liddell & Scott. 471 (Λῆμα-σημασία II.1).

επίθετο των ανδρών για να δείξει τον θαυμασμό και την τόλμη της αλλά και για να δικαιολογήσει το πώς αυτή πήρε τη θέση του στρατηγού. Σε καμία άλλη γυναίκα από όλες για τις οποίες μιλά ο Ηρόδοτος δεν αποδίδεται το επίθετο ἀνδρηίη²³ και το γεγονός ότι ο ιστορικός επινοεί ένα νέο επίθετο ως χαρακτηριστικό για έναν γυναικείο χαρακτήρα δηλώνει το θαυμασμό του και καθιστά την ηρωίδα ένα ξεχωριστό πρόσωπο.

Η Αρτεμισία, αν και χήρα, δεν παρουσιάζει τον εκδικητικό χαρακτήρα των προαναφερόμενων γυναικών και ,αν και ο ιστορικός την ενδύει με ανδρικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα όπως η ανδρεία είναι για να την επαινέσει και όχι για να δικαιολογήσει τον εκδικητικό της χαρακτήρα όπως συμβαίνει στη περίπτωση των Τομύρις, Φαιρέτιμα, Νικοτρικς, Αμεστρίς και συζύγου του Κανδαύλη.²⁴ Δεν μας είναι γνωστό πώς πεθαίνει ο σύζυγος της Αρτεμισίας Β' αλλά ο θάνατός του δεν φαίνεται να της προκαλεί συναισθήματα εκδίκησης. Αντιθέτως, αυτή φαίνεται να αναλαμβάνει τους ρόλους του άνδρα, της γυναίκας-μητέρας, της αγαθού ηγεμόνος που πρέπει να διατηρήσει την ισορροπία και την ειρήνη του βασιλείου της. Η Αρτεμισία αναλαμβάνει το ρόλο του άνδρα για το καλό του βασιλείου της και μόνο για αυτό.²⁵ Όταν ο Ηρόδοτος αρχίζει να μιλά για αυτήν δε μας τη συστήνει ως γυναίκα ή ως χήρα αλλά ως μια στρατηγό που τυγχάνει να είναι γυναίκα. Οι επιδέξιοι χειρισμοί της ως στρατηγός δεν υποκινούνται από ακραία συναισθήματα όπως η υπεροψία ή η εκδίκηση αλλά η αγάπη για το βασίλειό της και για αυτό, σύμφωνα με τον ιστορικό, οι πράξεις της είναι αξιομνημόνευτες. Δεν είναι ούτε μια παθητική γυναίκα ούτε ένας ενεργητικός άνδρας αλλά ένα άτομο που έχει εξισορροπήσει και τους δύο ρόλους.

Εξίσου σημαντικό είναι ότι ο Ηρόδοτος αναφέρει την καταγωγή της. «οὔνομα μὲν δὴ ἦν αὐτῇ Ἀρτεμισίη, θυγάτηρ δὲ ἦν Λυγδάμιος, γένος δὲ ἐξ Ἀλικαρνησοῦ τὰ πρὸς πατρός, τὰ μητρόθεν δὲ Κρήσσα.» (7.99.2). Ο πατέρας της ήταν ο Λυγδαμος ο Αλικαρνασσεύς και η μητέρα της καταγόταν από την Κρήτη. Τούτο την διαφοροποιεί από τις γυναίκες των βαρβάρων διότι η Αρτεμισία δεν είναι ξένη αλλά έχει ελληνική καταγωγή. Επιλέον, πρόκειται για μια βασίλισσα μιας ανεξάρτητης ελληνικής πόλης: «αἶδε αἱ πόλιες εἰσὶ αἱ ἰδρυμέναι κοινῇ... Δωριέων δὲ Ἦδος καὶ Κνίδος καὶ

²³ Η ύπαρξη του ουσιαστικού ἀνδρεία στην *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή, 983, επίσης δείχνει πως η λέξη δεν αποδίδεται μόνο στους άνδρες αλλά είναι σπανιότατη ως χαρακτηριστική για τις γυναίκες (Hazewindus.2004. 31).

²⁴ Garcia B, σ.4.

²⁵ Munson, Rosaria Vignolo, *Artemisia in Herodotus* Classical Antiquity Vol. 7, No. 1 (University of California Press) Apr., 1988, σ. 9.

Ἀλικαρνησὸς καὶ Φάσηλις» (2.178.2). Ἡ Ἀλικαρνασσός εἶναι ἀποικία τῶν Δωριαίων καὶ, παρόλο, πὺν τὴν ἐποχὴ πὺν Ἡρόδοτος γράφει γιὰ αὐτὴν τυγχάνει νὰ βρῖσκειται ὑπὸ περσικὴ κατοχὴ, δε παύει νὰ εἶναι ἐλληνικὴ. Ἐπομένως, ἡ ἡγεμόνας τῆς δεν εἶναι βάρβαρη καὶ οἱ πράξεις τῆς ὑποκινούνται ἀπὸ ἀγαθὰ αἰσθήματα καὶ εἶναι θαυμαστὲς ὅπως ὅλων τῶν ἐλλήνων. Ἐπιπλέον, τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἴδιος ὁ ἱστορικός κατὰγεται ἀπὸ τὴν Ἀλικαρνασσὸ δικαιολογεῖ τὸν ἐκτεταμένο ἔπαινό του σε μιὰ γυναῖκα στρατηγὸ καὶ ἡγεμόνα του τόπου καταγωγῆς του. Θα τολμούσαμε, μάλιστα, νὰ πούμε, πὺς ὁ ἔπαινος στὴν Ἀρτεμισία εἶναι ἓνας ἔμμεσος ἔπαινος καὶ στὸν ἴδιο καὶ τὸ ἔργο του ἀφοῦ καὶ οἱ δύο παράγουν πράξεις ἀγαθὲς καὶ ἀξιωμαθόμενους πὺν δεν ἀλλοιώνονται οὔτε ἐξ'ἀνάγκης (ἀναγκαίης).²⁶

Ἡ Ἀρτεμισία, ἔτσι ὅπως παρουσιάζεται ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο, μοιάζει νὰ ἰσορροπεῖ στὸ ὄριο Βάρβαρη- Ἐλληνίδα. Ἐνὼ εἶναι ἡ ἡγεμόνας μιὰς πόλης ὑπὸ βαρβαρικὴ κατοχὴ ἡ πόλη αὐτὴ τυγχάνει νὰ ἔχει ἐλληνικὲς ρίζες. Ἡ ἴδια, ἐπίσης εἶναι βάρβαρη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς μητέρας τῆς ἀλλὰ ἐλληνίδα ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς μητέρας τῆς. Ἐχει ἰκανότητες ἀνδρικές, ὅπως ἀνδρεία καὶ τόλμη ἀλλὰ καὶ γυναικείες χάρες ὅπως πίστη, πατριωτισμὸ καὶ ἠρεμία. Πρόκειται γιὰ μιὰ γυναῖκα ἰδανικὸ κράμα, τέλειο προϊόν συγκερασμοῦ δύο διαφορετικῶν ἐθνικοτήτων.²⁷ Πρόκειται γιὰ μιὰ γυναῖκα προικισμένη με σοφία: «ὡς ἐγὼ τάδε λέγω, οὔτε κακίστη γενομένη ἐν τῆσι ναυμαχίησι τῆσι πρὸς Εὐβοίη οὔτε ἐλάχιστα ἀποδεξαμένη. δέσποτα, τὴν δὲ ἐοῦσαν γνώμην με δίκαιον ἐστὶ ἀποδείκνυσθαι, τὰ τυγχάνω φρονέουσα ἄριστα ἐς πρήγματα τὰ σά. καὶ τοι τάδε λέγω, φείδω τῶν νεῶν μηδὲ ναυμαχίην ποιέο. οἱ γὰρ ἄνδρες τῶν σῶν ἀνδρῶν κρέσσονες τοσοῦτο εἰσὶ κατὰ θάλασσαν ὅσον ἄνδρες γυναικῶν.» (8.68). Πρὶν τὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας, ὅταν ὁ Ξέρξης ζητᾶ τὴ γνώμη τῶν στρατηγῶν ἡ Ἀρτεμισία με τόλμη καὶ σοφία τὸν συμβουλεύει νὰ μὴ σπαταλήσει τὸν στόλο του διότι ὁ ἐλληνικὸς στόλος εἶναι καλύτερος ὅπως οἱ ἄνδρες εἶναι δυνατότεροι ἀπὸ τὶς γυναῖκες. Τα λόγια τῆς δείχνουν ὄχι μόνο σοφία ἀλλὰ καὶ διπλωματία. Φυσικὰ πρόκειται γιὰ λόγια πὺν ὁ ἴδιος ὁ ἱστορικός μας παραδίδει καὶ δεν γνωρίζουμε ἀν ὄντως ἦταν αὐτὰ ἀλλὰ ἀν θεωρήσουμε ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια βρῖσκειται κάπου στὸ ἐνδιάμεσο μας δείχνουν μιὰ ἰκανὴ καὶ διπλωμάτη στρατηγὸ πὺν ὄντως εἶναι ἀξία μνημόνευσης. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ Ἡρόδοτος φαίνεται νὰ τὴ χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ τονίσει γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ τὸ δίπολο Ἑλληνας-βάρβαρος. Βάζοντας στὸ στόμα τῆς Ἀρτεμισίας τὸν παραλληλισμὸ

²⁶ Garcia B, σ.5.

²⁷ Munson, 1988, σ.94.

ότι οι έλληνες άντρες είναι καλύτεροι στη ναυμαχία από ότι οι πέρσες όπως ακριβώς οι γυναίκες είναι χειρότερες από τους άνδρες έμμεσα περνάει το μήνυμα ότι οι πέρσες είναι χειρότεροι των ελλήνων και αν και τα λόγια της ακούγονται προσβλητικά στον Ξέρξη με τον τρόπο αυτό ο Ηρόδοτος αφενός δείχνει την αντικειμενικότητα και την τόλμη της και, αφετέρου, περνάει το δικό του μήνυμα. Άλλωστε ο ίδιος γράφει «παρά δέ τοῖσι Πέρσησι γυναικός κακίω ἀκοῦσαι δέννος μέγιστος ἐστι.» (9.107.1), κανείς δεν είναι πιο κακός από τις γυναίκες των περσών. Εξισώνοντας, συνεπώς, η Αρτεμισία τις αδύναμες γυναίκες με τον περσικό στόλο-άνδρες των περσών είναι σα να εξισώνει τους ίδιους τους Πέρσες με τους χειρότερους των βαρβάρων. Επιπλέον, διαχωρίζει με τη στάση της τη δική της θέση. Εκείνη, έχει το θάρρος και τη τόλμη να σταθεί με τα λόγια της απέναντι στον Ξέρξη και άρα απέναντι στους Πέρσες, να υπερασπίσει και να δηλώσει την υπεροχή της έναντι αυτών.²⁸

Συνεπώς, η Αρτεμισία, στο έργο του Ηροδότου χρησιμοποιείται ως εργαλείο αφήγησης για να δηλωθούν τα μειονεκτήματα του Ξέρξη και, επομένως, των βαρβάρων έναντι των Ελλήνων. Την ίδια χρήση, θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχουν και οι αναφορές του στις άλλες γυναίκες κύρους για τις οποίες έγινε αναφορά προηγουμένως. Είναι πιο έξυπνες από τους άνδρες βαρβάρους, καταλαβαίνουν όταν τις εξαπατούν και έχουν την ικανότητα να τους παγιδεύσουν και να τους εξευτελίσουν ή ακόμη και να τους δολοφονήσουν και να πάρουν στα χέρια τους την εξουσία.²⁹ Επιπλέον, η ίδια η Αρτεμισία ως χαρακτήρας που κινείται ανάμεσα στα όρια είναι πιο θαυμαστή γιατί ακριβώς γνωρίζει μέχρι ποιο σημείο μπορεί να τα ξεπεράσει σε αντίθεση με όλες τις προαναφερθείσες γυναίκες. Ενώ η ίδια γνωρίζει την υπεροχή του ναυτικού των ελλήνων και συμβουλεύει τον Ξέρξη να μην εκστρατεύσει δια θαλάσσης εναντίον τους, εκείνος την αγνοεί με αποτέλεσμα τον όλεθρο και, κατεπέκταση, την απόδειξη της αφέλειάς και του κακού του υπεροπτισμού. Η νίκη του είναι αποτέλεσμα της ύβρις που διαπράττει γιατί διακατέχεται από αισθήματα επεκτατισμού και εκδίκησης που θολώνουν τη κρίση του και τον κάνουν να υπερβεί τα όρια που η Αρτεμισία τον είχε συμβουλεύσει να μην υπερβεί. Η ίδια, όπως και η Τομύρις και η Αμειστρις, λειτουργούν στην ηροδότεια αφήγηση ως μέσα διατύπωσης των υβριστικών ορίων των βαρβάρων ανδρών ηγεμόνων. Τούτοι οι ηγεμόνες δεν είναι ανδρείοι αλλά

²⁸ Garcia B, σ.5.

²⁹ Dewald, 1981, σ.111.

άνδρες με θολή κρίση, που μπορούν να χλευαστούν από μια γυναίκα όπως στη περίπτωση της Αμεστρίδος ή να υποτιμηθούν όπως στη περίπτωση της Αρτεμισίας γιατί ακριβώς είναι χειρότεροι από μια γυναίκα.

Χαρακτηριστικό, επίσης, είναι ότι όλοι σχεδόν οι βάρβαροι βασιλείς έχουν αναλάβει την εξουσία χάρη σε μια γυναίκα.

«...δὲ τὴν Μανδάνην ταύτην ἐοῦσαν ἤδη ἀνδρὸς ὠραίην Μήδων μὲν τῶν ἐωυτοῦ ἀξίων οὐδενὶ διδοῖ γυναῖκα, δεδοικῶς τὴν ὄψιν: ὁ δὲ Πέρση διδοῖ τῷ οὔνομα ἦν Καμβύσης, τὸν εὔρισκε οἰκίης μὲν ἐόντα ἀγαθῆς τρόπου δὲ ἡσυχίου, πολλῶ ἔνερθε ἄγων αὐτὸν μέσου ἀνδρὸς Μήδου..... τοῦτο καὶ ὑπερθέμενος τοῖσι ὄνειροπόλοισι, μετεπέμψατο ἐκ τῶν Περσέων τὴν θυγατέρα ἐπίτεκα ἐοῦσαν, ἀπικομένην δὲ ἐφύλασσε βουλόμενος τὸ γενόμενον ἐξ αὐτῆς διαφθεῖραι: ἐκ γὰρ οἱ τῆς ὄψιος οἱ τῶν Μάγων ὄνειροπόλοι ἐσήμαινον ὅτι μέλλοι ὁ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ γόνος βασιλεύσειν ἀντὶ ἐκείνου.....»

(*Ιστορία*,1.107-108).

«....δὴ ἐπιμεμφόμενος ὁ Αἰγύπτιος ἐνήγε τῇ συμβουλῇ κελεύων αἰτέειν τὸν Καμβύσεα Ἄμασιν θυγατέρα, ἵνα ἢ δοῦς ἀνιῶτο ἢ μὴ δοῦς Καμβύση ἀπέχθοιτο. ὁ δὲ Ἄμασις τῇ δυνάμει τῶν Περσέων ἀχθόμενος καὶ ἀρρωδέων οὐκ εἶχε οὔτε δοῦναι οὔτε ἀρνήσασθαι: εὗ γὰρ ἠπίστατο ὅτι οὐκ ὡς γυναῖκά μιν ἔμελλε Καμβύσης ἔξειν ἀλλ' ὡς παλλακὴν..... μὲν ὧδε ἔχει. λέγεται δὲ καὶ ὧδε λόγος, ἐμοὶ μὲν οὐ πιθανός, ὡς τῶν Περσίδων γυναικῶν ἐσελθοῦσά τις παρὰ τὰς Κύρου γυναῖκας, ὡς εἶδε τῇ Κασσανδάνῃ παρεστεῶτα τέκνα εὐειδέα τε καὶ μεγάλα, πολλῶ ἐχρᾶτο τῷ ἐπαίνῳ ὑπερθωμάζουσα, ἢ δὲ Κασσανδάνῃ ἐοῦσα τοῦ Κύρου γυνὴ εἶπε τάδε.....»

(*Ιστορία*,3.1-3).

Στα παραπάνω χωρία, από τα οποία ενδεικτικά παρατίθενται αποσπάσματα ο μελετητής μπορεί να παρατηρήσει ότι ο Κύρος παίρνει το θρόνο μόνο με την παρέμβαση της μητέρας του, ενώ ο Καμβύσης γίνεται ηγεμόνας της Αιγύπτου με τη

βοήθεια της θυγατέρας του φαραώ Απρυίδος. Αν κάποιος σταθεί στο χωρίο «ὅτι μέλλοι ὁ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ γόνος βασιλεύσειν ἀντὶ ἐκείνου...» καθίσταται σαφές ὅτι οἱ γυναῖκες ἔπαιζαν σημαντικό ρόλο στη διακυβέρνηση τῶν βαρβαρικῶν βασιλείων. Τούτο φαίνεται νὰ ἔχει τὶς ρίζες του βαθιά μέσα στο χρόνο με χαρακτηριστικό παράδειγμα τὸ ρόλο τῶν γυναικῶν Ἐκατομνιδῶν στη διακυβέρνηση τῆς Καρίας. Οἱ κόρες τοῦ Ἐκάτομνου, Ἀρτεμισία Β΄ καὶ Ἄδα, πιθανολογεῖται ὅτι μοιράζονταν τὴν ἐξουσία με τοὺς συζύγους-αδελφούς τους καὶ τὴν ασκούσαν αποκλειστικά ὄντας χήρες. Τὸ περιστατικό που μας παραδίδει ὁ Βιτρούβιος (2.14-15) ὅσο «προκατελιημμένο» καὶ ἀν ἔχει κριθεῖ, ἀδιαμφισβήτητα περιγράφει τὴν Ἀρτεμισία Β΄ ὡς μιὰ γυναῖκα με γνώσεις σωστῆς διακυβέρνησης καὶ κινήσεις πολιτικῆς τακτικῆς. Τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ διαπιστωθεῖ καὶ ἀπὸ τὴν κίνηση τῆς ἀδελφῆς τῆς Ἄδας νὰ υιοθετήσῃ τὸν Ἀλέξανδρο τὸν Γ΄ προκειμένου νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν ἐξουσία τῆς Ἀλικαρνασσού.³⁰ Σαφῶς, τούτῃ ἡ ἐξουσία φαίνεται νὰ περνᾶει στα χέρια τους, βάσει τῶν χωρίων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματείας που ἐξετάστηκαν, μετὰ τὸ θάνατο τῶν συζύγων-αδελφῶν τους. Ωστόσο, ἀν ἐξετάσῃ κανεὶς προσεκτικὰ τὰ ἐπιγραφικὰ δεδομένα, θὰ διαπιστώσῃ ὅτι πιθανόν αὐτὴ τὴν ἐξουσία τὴν μοιράζονταν με τοὺς συζύγους-αδελφούς τους καὶ ὅταν αὐτοὶ ἦταν ἐν ζωῇ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ἀποτελεῖ ἐπιγραφή που προέρχεται ἀπὸ τὸ κύριο ἱερό τῶν Ἐκατομνιδῶν στα Λάβρανδα (I Laubraunda, no.40)³¹. Σύμφωνα με αὐτή, σειρά προνομίων παραχωροῦνται στους Κνωσίους ἀπὸ τὸν Μαύσωλο καὶ τὴν Ἀρτεμισία γεγονός που υποδηλώνει ἰσοδύναμη ἐξουσία τῶν δύο ἀδελφῶν-συζύγων ἀφοῦ κρίνεται ἀπαραίτητο ἀπὸ τὸν συντάκτη τῆς ἐπιγραφῆς νὰ γίνῃ ἀναφορά καὶ στα δύο ὀνόματα. Λίγους στοίχους παρακάτω, ὁμως, τούτῃ ἡ εἰκόνα περὶ ἰσοδύναμης ἐξουσίας ἀνατρέπεται ἀφοῦ ἀναφέρεται ὅτι τὰ προνόμια αὐτὰ παραχωροῦνται «..ὀπόσης Μαύσσωλλος ἄρχει..», δηλαδή, σε ὅλη τὴν ἐπικράτεια που ἐξουσιάζει ὁ Μαύσωλος, πράγμα που τὸν καθιστᾷ ὡς ὄν μοναδικὸ ἄρχων, αὐτὸν που ἀπὸ μόνος του

³¹ 1 [ἔ]δοξε Μαυσσώλλωι καὶ [Ἀρτε]μισίην· ἐπειδ[ὴ]
 Ἰγνώσιοι καὶ ἰδίηι καὶ δημοσίη[ι διὰ] τέ[λους]
 ἄνδρες ἀγαθοὶ εἰσι περὶ Μαύσ[σ]ωλλο[ν] v3
 καὶ τὰ Μαυσσώλλου πράγματα, εἶνα[ι] v2
 5 αὐτοὺς π[ρ]οξένους καὶ εὐεργέτας ἐ[ς τ]ὸ[ν]
 ἄει χρόνον· εἶναι δὲ καὶ ἀτέλειαν αὐ[τοῖς],
 ὀπόσης Μαύσσωλλος ἄρχει, καὶ ἔσ[π]λο[υν]
 καὶ ἔκπλουν ἀσυλὶ καὶ ἀσπονδεῖ· ἐὰ[ν δὲ τις]
 ἀδικῆι Κνωσίους, ἐπιμέλεσθαι vacat
 10 Μαύσσωλλον καὶ Ἀρτεμισίην, ὅπως v3
 μὴ ἀδικήσονται, κατὰ δύναμιν vacat
 τὴν αὐτῶν. vacat. ILaubraunda 40 (PH); BE 1973:407.

ασκεί την εξουσία.³² Επιπλέον, το γεγονός ότι στα νομίσματα που έχουν βρεθεί αναφέρονται μόνο τα ονόματα των αρένων Εκατομνιδών αλλά και το ότι σε αφιερωματικές επιγραφές που έχουν σωθεί από το κύριο ιερό τους στα Λάβρανδα (εικ.5-8) φέρουν τα ονόματα μόνο του Μαύσωλου και του Ιδριέως συνηγορεί στη διαπίστωση ότι αυτοί τουλάχιστον αναγνωρίζονταν δημόσια ως οι μόνοι άρχοντες.³³

Εκτός Καρίας, παρόλα αυτά, στον Ελλαδικό χώρο, πολλές πόλεις φαίνεται ότι αναγνώριζαν την εξουσία των γυναικών Εκατομνιδών, όπως πληροφορούμαστε από τα αρχαιολογικά και επιγραφικά δεδομένα. Σε ανάγλυφο που σώζεται από το ιερό της Αθηνάς Αλέας στην Τεγέα απεικονίζονται ο Ιδριεύς και η Άδα (εικ.9) να λατρεύουν τον Στράτιο Δία ενώ εγχάρακτη επιγραφή (GHI 161A) μας πληροφορεί για την ταυτότητα των δύο μορφών. Σε βάση αγάλματος, ανάθημα των Μυλησίων, που σώζεται στους Δελφούς, σώζεται επιγραφή (GHI 162 B) στην οποία, επίσης, αναφέρονται με ισοδύναμο τρόπο τα ονόματα του Ιδριέως και της Άδας.³⁴ Αυτό που αξίζει να σχολιαστεί είναι ότι τα αγάλματα γυναικών, ιδιαίτερα σε μεγάλα ιερά όπως αυτό των Δελφών, είναι σπάνια οπότε η παρουσία αγάλματος της Άδας στους Δελφούς σίγουρα αποτελεί σύμβολο αναγνώρισης του δημόσιου και πολιτικού της ρόλου.³⁵ Παρόλο που τα αναθήματα πολύ συχνά στόχο έχουν να εξυμνήσουν προσωπικότητες αποδίδοντάς τους ιδιότητες εξιδανικευμένες, οι μορφές και οι επιγραφές που τις συνοδεύουν, στην περίπτωση της Τεγέας και των Δελφών, υποδηλώνουν ότι οι Έλληνες όχι μόνο αναγνώριζαν τον Ιδριέα και την Άδα ως το βασιλικό ζεύγος της Καρίας αλλά πιθανόν γνώριζαν ότι ασκούσαν από κοινού την εξουσία.³⁶ Εκεί, όμως, που η γυναικεία εξουσία των Εκατομνιδών γυναικών φαίνεται να εξαιρείται είναι αδιαμφισβήτητα στις πηγές της αρχαίας ελληνικής γραμματείας αν πάρουμε ως παράδειγμα την αναφορά του Βιτρούβιου και του Πλουτάρχου που έχουν ήδη αναφερθεί σε αυτή την εργασία.

Όσον αφορά τους ίδιους τους Κάρες, δεν υπάρχει καμιά αποδεικτική μαρτυρία ότι τους ενοχλούσε να κυβερνούνται από τις χήρες-αδελφές των Εκατομνιδών. Ωστόσο, η επίθεση των Ροδίων εναντίον της Αλικαρνασσού που απώθησε η Αρτεμισία Β', αν

³² Hornblower S. (1982), *Mausolus*, Oxford: Oxford University Press, σ.75.

³³ Koray K. (2013), « Coinage and Identities under the Hekatomnids », *4th Century Karia. Defining a Karian Identity under the Hekatomnids*, Instabul: Institute Francais d'Etudes Annatoliennes, Georges Demezil (Varia Anatolica), σ. 108-110.

³⁴ Carney, 2005, σ. 72.

³⁵ Hornblower, 1982, σ. 108.

³⁶ Carney, 2005, σ. 73-75.

ληφθεί ως επαναστατική εκ μέρους τοπαρχών που αμφισβητούσαν τη γυναικεία ηγεμονία, ή το γεγονός ότι οι Κάρες δεν έκαναν καμιά προσπάθεια να αποτρέψουν τον Πιζώδαρο να εκθρονίσει την Άδα θα μπορούσαν να μας δημιουργήσουν ορισμένα ερωτηματικά.³⁷ Καμιά απόδειξη δεν υπάρχει, επίσης, που να σχετίζει τους Εκατομνίδες με την περίφημη Αρτεμισία, τη βασίλισσα της ανεξάρτητης ελληνικής πόλης της Αλικαρνασσού την εποχή του Ξέρξη, τη γυναίκα που εξυμνείται από τον Ηρόδοτο³⁸ για την αποφασιστικότητα και τις επιδέξιες στρατηγικές της κινήσεις κατά τη διάρκεια της Ναυμαχίας της Σαλαμίνας εναντίον των Περσών. Αυτή η Αρτεμισία φαίνεται να κατάγεται από την πλευρά της μητέρας της από την Κρήτη ενώ, ο πατέρας της ήταν ο Λιγδωμένης από την Αλικαρνασσό. Η φήμη της, όμως, θα πρέπει να είχε επηρεάσει τον Εκάτομνο ο οποίος έδωσε το όνομά της στη μεγαλύτερη κόρη του.³⁹

Αυτό που μπορούμε με ασφάλεια να υποθέσουμε σχετικά με την εξουσία των γυναικών Εκατομνιδών είναι ότι αυτή απέρρεε από το γεγονός ότι τόσο η Αρτεμισία η Β' όσο και η Άδα υπήρξαν κόρες του Εκάτομνου οι οποίες, μέσω του γάμου τους με τους αδελφούς τους, εξασφάλισαν τη «κληρονομιά» του θρόνου και άρα της εξουσίας της Καρίας. Σύμφωνα με αυτή τη διαπίστωση δεν είναι διόλου απίθανο να υποθέσει κανείς ότι σε αυτό ακριβώς αποσκοπούσαν και οι «αιμομικτικοί» γάμοι στους κόλπους των γόνων και κληρονόμων του Εκάτομνου.

Σύμφωνα με την παραπάνω συνοπτική αναφορά στο ρόλο των Εκατομνιδών γυναικών στη διακυβέρνηση ενός βασιλείου καθίσταται σαφές πως ο Ηρόδοτος αφενός γνώριζε την ιστορία των βαρβαρικών βασιλείων, αφετέρου δε χρησιμοποιεί την ιστορία ως το υπόβαθρο πάνω στο οποίο θα τοποθετήσει τους χαρακτήρες των γυναικών στις οποίες θα αναφερθεί με στόχο να δείξει ότι οι βάρβαροι άνδρες ηγεμόνες δεν ήταν καθόλου χαρισματικοί ή ικανοί αλλά έπαιρναν και στηρίζαν την εξουσία τους χάρη μιας γυναίκας, μητέρας, συζύγου ή αδελφής.

³⁷ Carney, 2005, σ. 76.

³⁸ «.. τῶν μὲν νυν ἄλλων οὐ παραμέμνημαι ταξίάρχων ὡς οὐκ ἀναγκαζόμενος, Ἀρτεμισίης δὲ τῆς μάλιστα θῶμα ποιεῦμαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατευσαμένης γυναικός· ἥτις ἀποθανόντος τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆ τε ἔχουσα τὴν τυραννίδα καὶ παιδὸς ὑπάρχοντος νεηνίῳ ὑπὸ λήματός τε καὶ ἀνδρήϊης ἐστρατεύετο, οὐδεμιῆς οἱ εὐούσης ἀναγκαίης». Ηροδότου *Ιστορίαι*, 7.99.1.

«...ὡς ἐγὼ τάδε λέγω, οὔτε κακίστη γενομένη ἐν τῆσι ναυμαχίῃσι τῆσι πρὸς Εὐβοίῃ οὔτε ἐλάχιστα ἀποδεξαμένη. δέσποτα, τὴν δὲ εὐούσαν γνώμην με δίκαιον ἐστὶ ἀποδείκνυσθαι, τὰ τυγχάνω φρονέουσα ἄριστα ἐς πρήγματα τὰ σά. καὶ τοι τάδε λέγω, φείδω τῶν νεῶν μηδὲ ναυμαχίην ποιέω. οἱ γὰρ ἄνδρες τῶν σῶν ἀνδρῶν κρέσσονες τοσοῦτο εἰσὶ κατὰ θάλασσαν ὅσον ἄνδρες γυναικῶν...». Ηροδότου *Ιστορίαι*, 8.68.

³⁹ Carney, 2005, σ. 76-77.

Αυτό που αξίζει να επισημανθεί στο σημείο αυτό είναι ότι η ηροδότεια αναφορά στις γυναίκες κάποιες φορές στόχο έχουν να εξισώσουν την πρακτική των βαρβάρων ηγεμόνων να έλκουν την εξουσία τους από μια γυναίκα με αυτή των τυράννων των ελληνικών πόλεων: «...δὲ τῆ στάσι ὁ Μεγακλῆς ἐπεκηρυκεύετο Πεισιστράτῳ, εἰ βούλοιτό οἱ τὴν θυγατέρα ἔχειν γυναῖκα ἐπὶ τῆ τυραννίδι...»(*Ιστορίαι*, 1.60.2-3).

«...γάρ οἱ ἐς Θεσπρωτοῦς ἐπ’ Ἀχέροντα ποταμὸν ἀγγέλους ἐπὶ τὸ νεκυομαντήριον παρακαταθήκης πέρι ξεινικῆς οὔτε σημανέειν ἔφη ἢ Μέλισσα ἐπιφανεῖσα οὔτε κατερέειν ἐν τῷ κέεται χώρῳ ἢ παρακαταθήκη: ῥίγοῦν τε γὰρ καὶ εἶναι γυμνή: τῶν γὰρ οἱ συγκατέθαψε ἱματίων ὄφελος εἶναι οὐδὲν οὐ κατακαυθέντων: μαρτύριον δέ οἱ εἶναι ὡς ἀληθέα ταῦτα λέγει, ὅτι ἐπὶ ψυχρὸν τὸν ἰπνὸν Περίανδρος τοὺς ἄρτους ἐπέβαλε.....»(*Ιστορίαι*, 5.92.G.2-3).

Σύμφωνα με τα παραπάνω, ο τύραννος Πεισίστρατος παίρνει την εξουσία διότι παντρεύεται τη κόρη του Μεγακλή ενώ ο τύραννος της Κορίνθου Περίανδρος προσπαθεί να διατηρήσει την εξουσία διατηρώντας ζωντανή τη μνήμη της συζύγου του Μέλισσα. Αυτό που ουσιαστικά δηλώνει και σε αυτές τις αναφορές σε ονόματα γυναικών ο Ηρόδοτος είναι ότι τύραννοι και βάρβαροι είναι ανάξιοι να ασκούν την εξουσία αν δεν έχουν στο πλάι τους μια γυναίκα. Οι γυναίκες λοιπόν αποτελούν τους απαραίτητους μεσάζοντες, οι οποίοι γεφυρώνουν, με τη δράση τους, τις γενιές των ανδρών μεταβιβάζοντας με την παρουσία τους τη δύναμη και το κύρος στο χρόνο ζωής ενός βασιλείου.⁴⁰

Τέλος, μια άλλη παρατήρηση που μπορεί να κάνει ο μελετητής, σε σχέση με τα παραδείγματα των γυναικών που επιλέχθηκαν, είναι η σχέση οίκου-δημόσιου βίου. Όλες αυτές οι γυναίκες, αν και δρουν στα πλαίσια το στενού οικογενειακού τους περιβάλλοντος (οίκου) καταφέρνουν με τις πράξεις τους να επηρεάσουν την πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή του βασιλείου τους. Η Αμυστρίς, για παράδειγμα, εκδικείται τον σύζυγό της για την παράνομη σχέση του με την ανηψιά του είναι προφανής: για τα έχει αυτή όλη την εξουσία του οίκου των Αχεμενιδών. Ουσιαστικά θα λέγαμε με σημερινούς όρους πως ένα περιστατικό ενδοοικογενειακών διαφορών ξεφεύγει από τα στενά όρια του οίκου και επεκτείνεται στη δημόσια πολιτική σφαίρα. Κατά συνέπεια, ο Ηρόδοτος περνά το μήνυμα πως η ενότητα και η ευημερία του οίκου

⁴⁰ Blok, 2002, σ. 232.

είναι αλληλένδετη με αυτή ολόκληρου του βασιλείου. Ιδιαίτερα, μάλιστα, στα μοναρχικά βασίλεια των Λυδών και των Περσών όπου η εξουσία είναι συγκεντρωμένη σε ένα πρόσωπο είναι σημαντικό η μητέρα, η σύζυγος, η αδελφή και η κόρη του μονάρχη να επηρεάζει με τις πράξεις της όχι μόνο τις αποφάσεις του μονάρχη αλλά και τη σταθερότητα του ίδιου του βασιλείου. Δικαιολογημένα, επομένως, ο ιστορικός χρησιμοποιεί στο έργο του εκτεταμένα παραδείγματα γυναικών με κύρος, προκειμένου να δείξει ότι αυτές με τις πράξεις τους είτε αγαθές είτε υβριστικές μπορούν να διατηρήσουν την ισορροπία ή όχι της μοναρχικής κοινωνίας στην οποία ζουν και δρουν.⁴¹

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η έμφαση που δίνεται στον οίκο στο ηροδότειο έργο μπορεί να σημαίνει και κάτι περισσότερο. Στο προοίμιο των *Ιστοριών* του ο Ηρόδοτος δηλώνει πως επιθυμεί με το έργο του να διασώσει στο χρόνο τα κατορθώματα των ανδρών (εξίτηλα) για να μη λησμονηθούν με την πάροδο του χρόνου και αυτοί δεν τύχουν της υστεροφημίας που τους αρμόζει (άκλεής), χωρίς, ωστόσο, να ξεκαθαρίζει από πού πηγάζει αυτή του η επιθυμία. Πολλοί μελετητές υποστηρίζουν ότι ο ιστορικός ξεκινά τη σύνθεση του έργου του έχοντας στο μυαλό του ότι μέσω αυτού θα περάσει διδακτικά μηνύματα στους αναγνώστες του.⁴² Αν θεωρήσουμε ότι όντως αυτός ήταν ο σκοπός του Ηροδότειου έργου τότε τεκμαίρεται η επιλεκτική του αναφορά σε τόσες γυναίκες με κύρος: θέλει να δείξει πως, ιδιαίτερα στις μοναρχίες, όπως είναι τα βαρβαρικά βασίλεια και τα τυραννικά καθεστώτα, οι ισορροπίες είναι πολύ λεπτές και εύκολα διαταράσσονται ή και καταρρέουν όταν μια σύζυγος, αδελφή, μητέρα ή κόρη ενός μονάρχη κυριευτεί από συναισθήματα που προκαλούν την ὕβρις και πράξει εκδικητικά. Με τον τρόπο αυτό, συγκρίνει τον βαρβαρικό κόσμο με τον ελληνικό, τη μοναρχία με τη δημοκρατία και έμμεσα εξάρει την Αθηναϊκή Δημοκρατία.

Η εικόνα της «ιδανικής» γυναίκας μέσα από το ηροδότειο έργο

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, συγκεκριμένες γυναικείες μορφές χρήζουν ιδιαίτερης αναφοράς από τον Ηρόδοτο είτε γιατί ξεπερνούν τα όρια της γυναικείας φύσης για να διαπράξουν ὕβρη είτε γιατί ενδύονται τον ρόλο του άνδρα για το καλό

⁴¹ Dewald, 1981, σ.21.

⁴² Blok, 2002, σ.242.

της πατρίδας τους. Όλα τα παραδείγματα στα οποία σταθήκαμε αφορούσαν γυναίκες με εξουσία και κύρος που, επηρέασαν με τις αποφάσεις ή της πράξεις τους τόσο τον οίκο όσο και το βασίλειο. Όμως, μια μελέτη που αφορά την εικόνα των γυναικών μέσα από το ηροδότειο έργο θα ήταν ατελής εάν εστίαζε μόνο στο πως παρουσιάζει ο ιστορικός τις γυναίκες σε θέσεις εξουσίας. Για να συμπληρωθεί κατά το πλείστον δυνατόν μια ολοκληρωμένη εικόνα σκόπιμο είναι να παρουσιαστούν παραδείγματα και απλών γυναικών, γυναικών που ζουν και δρουν στα πλαίσια μιας κοινωνίας ως απλά μέλη αυτής. Στόχος του κεφαλαίου αυτού είναι, αναλύοντας συγκεκριμένα χωρία από το δεύτερο βιβλίο των *Ιστοριών*, να δούμε πως ο Ηρόδοτος παρουσιάζει τις γυναίκες σε μια κοινωνία «Άλλων» (συγκεκριμένα της Αιγύπτου) να πραγματεύονται θέματα από διάφορες κοινωνικές θέσεις. Επιπλέον, θα εστιάσουμε στη σχέση των γυναικών με τους χρησμούς δίνοντας έμφαση στο πως ο ιστορικός παρουσιάζει την Πυθία.

Ο ιστορικός αναφέρεται στο γεγονός ότι ο Καμβύσης, γιός του πέρση βασιλιά Κύρου, συγκεντρώνει στράτευμα για να εκστρατεύσει εναντίον της Αιγύπτου. Κάνοντας εκτενή αναφορά σε πολιτικά γεγονότα αλλά και στο γεωμορφολογικό τοπίο της Αιγύπτου, συχνά μας δίνει πληροφορίες για τη θέση των γυναικών στην κοινωνία της. Τούτες οι αναφορές του Ηροδότου γίνονται, αφενός για να καταγράψει τα διαφορετικά ήθη και έθιμα των αιγυπτίων και, αφετέρου, για να δείξει στους αθηναίους αναγνώστες του τη διαφορετική θέση της γυναίκας στην «Άλλη» κοινωνία.⁴³

«... ἄμα τῷ οὐρανῷ τῷ κατὰ σφέας ἐόντι ἑτεροίῳ καὶ τῷ ποταμῷ φύσιν ἄλλοιην παρεχομένῳ ἢ οἱ ἄλλοι ποταμοί, τὰ πολλὰ πάντα ἔμπαλιν τοῖσι ἄλλοισι ἀνθρώποισι ἐστήσαντο ἥθεά τε καὶ νόμους: ἐν τοῖσι αἱ μὲν γυναῖκες ἀγοράζουσι καὶ καπηλεύουσι, οἱ δὲ ἄνδρες κατ' οἴκους ἐόντες ὑφαίνουσι: ὑφαίνουσι δὲ οἱ μὲν ἄλλοι ἄνω τὴν κρόκην ὠθέοντες, Αἰγύπτιοι δὲ κάτω.....τῶν θεῶν τῇ μὲν ἄλλη κομέουσι, ἐν Αἰγύπτῳ δὲ ξυρῶνται. τοῖσι ἄλλοισι ἀνθρώποισι νόμος ἄμα κήδει κεκάρθαι τὰς κεφαλὰς τοὺς μάλιστα ἰκνέεται, Αἰγύπτιοι δὲ ὑπὸ τοὺς θανάτους ἀνιῶσι τὰς τρίχας αὐξεσθαι τὰς τε ἐν τῇ κεφαλῇ καὶ τῷ γενεῖῳ, τέως ἐξυρημένοι...φυρῶσι τὸ μὲν σταῖς τοῖσι ποσί, τὸν δὲ πηλὸν τῆσι χερσί, καὶ τὴν κόπρον ἀναίρουνται. τὰ αἰδοῖα ὄλλοι μὲν ἐῶσι ὡς ἐγένοντο, πλὴν ὅσοι ἀπὸ τούτων ἔμαθον, Αἰγύπτιοι δὲ περιτάμνονται. εἴματα τῶν μὲν

⁴³ Hartog, François, 1999, *O espelho de Heródoto: ensaio sobre a representação do outro*. Belo Horizonte: Editora UFMG, σ.229.

ἀνδρῶν ἕκαστος ἔχει δύο, τῶν δὲ γυναικῶν ἓν ἐκάστη.» (*Ιστορίαι*. 2.35-36).

Στα συγκεκριμένα χωρία ο ιστορικός περιγράφει τους κοινωνικούς ρόλους των ανδρῶν και των γυναικῶν στο βασίλειο της Αιγύπτου. Έντονες είναι οι αντιθέσεις στους ρόλους αυτούς με αυτούς που αναλαμβάνουν οι άντρες και γυναίκες της Αθήνας. Χαρακτηριστικά: οι γυναίκες πηγαίνουν στην αγορά και εμπορεύονται ενώ οι άντρες μένουν σπίτι και υφαίνουν..οι γυναίκες ουρούν όρθιες ενώ οι άνδρες καθιστοί...οι γυναίκες δεν μπορούν να είναι ιέρειες ...οι γυναίκες έχουν την υποχρέωση να γηροκομούν τους γονείς τους ακόμη και αν δεν το επιθυμούν. Πρόκειται για εικόνες που είναι προφανές ότι θα ξένιζαν αλλά και θα προκαλούσαν το ενδιαφέρον του αθηναίου αναγνώστη του έργου του Ηροδότου κάτι που προφανώς ο ιστορικός γνώριζε πολύ καλά και για αυτό κάνει μια τόσο «εθνοκεντρική» εκτενή περιγραφή.⁴⁴ Συνεπώς, εδώ οι γυναίκες ενδύονται ανδρικούς ρόλους μόνο και μόνο στα πλαίσια μιας κοινωνίας με διαφορετικά ήθη και έθιμα, ρόλους που είναι «αποδεκτοί» γιατί έτσι έχουν οι ίδιες γαλουχηθεί.

Εφόσον τούτες οι απλές γυναίκες των «Άλλων» ενδύονται με φυσικότητα ανδρικούς ρόλους στα πλαίσια της διαφορετικής κουλτούρας γιατί οι Αμυστήρς, η Νικοτρίς, ή η Φαιρετίμη που εξετάσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο να διαπράττουν ύβρη ξεπερνώντας τα όρια της γυναικείας φύσης τους; Πρόκειται απλά, στη περίπτωση των αιγύπτιων γυναικῶν, για μια εθνογραφική αναφορά του ιστορικού ή για μια στοχευμένη αναφορά ώστε να περάσει το μήνυμα ότι και οι Αθηναίες θα μπορούσαν να βγούν στην αγορά ως έμποροι , να ξεφύγουν από τα στενά όρια του οίκου τους και να αναλάβουν και άλλους κοινωνικούς ρόλους.⁴⁵Όπως ορθά έχει παρατηρήσει η Marta Mega de Andrade⁴⁶ οι κοινωνικές ταυτότητες διαμορφώνονται σύμφωνα με τους κοινωνικούς ρόλους που τα άτομα καλούνται να αναλάβουν σε μια κοινωνία. Σύμφωνα με αυτό, ακριβώς όπως οι γυναίκες της Αιγύπτου αναλαμβάνουν ρόλους και συμπεριφορές ανδρικούς κατά τα αθηναϊκά στερεότυπα έτσι και οι επώνυμες γυναίκες

⁴⁴ Ashery, David; Lloyd, Alan; Corcella, Aldo, 2007, *Herodotus Books I-IV*. Oxford, Oxford University Press, σ.219.

⁴⁵ Hartog, 1999, σ.316.

⁴⁶ Andrade, Marta Mega de A.,2003 “Cidade das Mulheres”: a questão feminina e a *polis* revisitada. In: FUNARI, Pedro Paulo; FEITOSA, Lourdes Conde; SILVA, Glaydson José da (Orgs.). *Amor, desejo e poder na Antigüidade: relações de gênero e representações do feminino*. Campinas: Editora da Unicamp, σ.116.

που εξετάσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο ενδύθηκαν ανδρικών χαρακτηριστικών στα πλαίσια των κοινωνιών που ζούσαν. Η μόνη διαφορά είναι το γεγονός ότι αυτές ξεπέρασαν τα όρια του ρόλου τους υποκινημένες από μια ανάγκη: την εκδίκηση, τον πόθο για εξουσία, την υπέρμετρη αγάπη για την πατρίδα τους.

«...καὶ ταφαὶ σφεων εἰσὶ αἶδε: τοῖσι ἂν ἀπογένηται ἐκ τῶν οἰκίων ἄνθρωπος τοῦ τις καὶ λόγος ἦ, τὸ θῆλυ γένος πᾶν τὸ ἐκ τῶν οἰκίων τούτων κατ' ὧν ἐπλάσατο τὴν κεφαλὴν πηλῶ ἢ καὶ τὸ πρόσωπον, κᾶπειτα ἐν τοῖσι οἰκίοισι λιποῦσαι τὸν νεκρὸν αὐταὶ ἀνὰ τὴν πόλιν στρωφώμεναι τύπτονται ἐπεζωσμένοι καὶ φαίνουσαι τοὺς μαζοὺς, σὺν δέ σφι αἰ προσήκουσαι πᾶσαι, δὲ οἱ ἄνδρες, τύπτονται ἐπεζωμένοι καὶ οὔτοι. ἐπεὰν δὲ ταῦτα ποιήσωσι, οὔτω ἐς τὴν ταρίχευσιν κομίζουσι.»(Ιστορίαι, 2.85).

Προχωρώντας, αν σταθούμε στα παραπάνω χωρία περί της εμπλοκής των αιγύπτιων γυναικών στη πρόθεση και τη ταφή ενός νεκρού, παρατηρούμε πως ο ιστορικός χρησιμοποιεί ένα πιο συνοπτικό λόγο και τούτο διότι η εμπλοκή αυτών στις πρακτικές ταφής δε φαίνεται να διαφέρει από αυτή των γυναικών στην αθηναϊκή κοινωνία. Παρόλο, που στη αρχαία Αθήνα οι γυναίκες ήταν περιορισμένες στα στενά όρια του οίκου τους, οι πιο εύπορες αυτών παρίστανται σε γιορτές, σε γάμους και έπαιζαν κυρίαρχο ρόλο στη ταφή ενός νεκρού.⁴⁷ Συνεπώς, ο συνοπτικός λόγος του Ηροδότου σε αυτά τα χωρία προφανώς δικαιολογείται από το ότι η εμπλοκή των γυναικών στις ταφές δεν είναι κάτι που του «ξενίζει». Από την άλλη, αξίζει να παρατηρηθεί πως, πέρα από τον εθνογραφικά περιγραφικό λόγο που χρησιμοποιεί ο Ηρόδοτος, μπορεί να υποβόσκει ένα μήνυμα που έχει να κάνει με το δίπολο Έλληνας-βάρβαρος. Δίνοντας έμφαση στο ότι οι άνδρες της Αιγύπτου μένουν στα σπίτια τους και γνέθουν ή ότι αυτοί ουρούν καθιστοί εξισώνονται με τις γυναίκες, είναι πιο αδύναμοι από αυτές, είναι χειρότεροι των γυναικών και συνεπώς ανάξιοι λόγου σε αντίθεση με τους Έλληνες που εμπλέκονται με την πολιτική και τον πόλεμο.⁴⁸

Αφήνοντας τις απλές γυναίκες της Αιγύπτου περνάμε στις αναφορές του ιστορικού στις γυναίκες σε σχέση με τους χρησμούς. Αυτή που παίζει τον πρωτεύοντα ρόλο είναι η

⁴⁷ Fantham, Elaine; Foley, Helene Peet; Kampen, Natalie Boymel; Shapiro, H. 1994, A., *Women in the Classical World*. New York: Oxford University Press, σ.79.

⁴⁸ Pomeroy, Sara B., 1999, *Diosas, rameras, esposas y esclavas: mujeres en la Antigüedad Clásica*. Madrid: Ediciones Akal, σ.89.

Πυθία. Εμφανίζεται στα οκτώ από τα εννέα βιβλία των *Ιστοριών* ως αυτή που αντλεί τη σοφία της από τον θεό Απόλλωνα και η εικόνα της όπως δίνεται από τα χωρία που θα εξετάσουμε φαίνεται να αγγίζει το ιδανικό για τον Ηρόδοτο. Παρόλα αυτά, ανάμεσα στις αναφορές σε χρησμούς «ξεπηδούν» και εικόνες γυναικών που αξίζει να μελετηθούν.

«...δὲ βασιλέα λέγουσι τοῦτον ἀτασθαλίη χρησάμενον, λαβόντα αἰχμὴν βαλεῖν ἐς μέσας τὰς δίνας τοῦ ποταμοῦ, μετὰ δὲ αὐτίκα καμόντα αὐτὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς τυφλωθῆναι. δέκα μὲν δὴ ἔτεα εἶναί μιν τυφλόν, ἐνδεκάτῳ δὲ ἔτει ἀπικέσθαι οἱ μαντήιον ἐκ Βουτοῦς πόλιος ὡς ἐξήκει τέ οἱ ὁ χρόνος τῆς ζημίας καὶ ἀναβλέψει γυναικὸς οὐρφὸν νιψάμενος τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἣτις παρὰ τὸν ἐωυτῆς ἄνδρα μόνον πεφοίτηκε, ἄλλων ἀνδρῶν ἐοῦσα ἄπειρος.... τὸν πρώτης τῆς ἐωυτοῦ γυναικὸς πειρᾶσθαι, μετὰ δέ, ὡς οὐκ ἀνέλεπε, ἐπεξῆς πασέων πειρᾶσθαι: ἀναβλέψαντα δὲ συναγαγεῖν τὰς γυναῖκας τῶν ἐπειρήθη, πλὴν ἢ τῆς τῷ οὐρφὸν νιψάμενος ἀνέβλεψε, ἐς μίαν πόλιν, ἣ νῦν καλεῖται Ἐρυθρὴ βῶλος: ἐς ταύτην συναλίσαντα ὑποπρῆσαι πάσας σὺν αὐτῇ τῇ πόλι...»(*Ιστορίαι*, 2.111.2-3).

Σύμφωνα με το παραπάνω χωρίο, ο Φαραώ μένει τυφλός επειδή ρίχνει το ακόντιο του στο Νείλο. Μετά από πολλά χρόνια παίρνει χρησμό από το μαντείο Βούτω της Αιγύπτου πως θα καταφέρει να βρει ξανά το φως του μόνο αν ξεπλύνει τα μάτια του με τα ούρα μιας γυναίκας που είναι πιστή στον άντρα της. Ο Φαραώ δοκιμάζει τότε τα ούρα όλων των γυναικών ακόμη και της συζύγου του. Αυτό που καθίσταται σαφές στα παραπάνω χωρία είναι ότι ο Ηρόδοτος αναφέρεται σε μια ομάδα γυναικών, τις έγγαμες, εξαιρώντας τις παρθένες, δηλαδή τις ανύπανδρες. Είναι πολύ σημαντική, μάλιστα, για τα μηνύματα που θέλει να περάσει ο ιστορικός η εξέλιξη της ιστορίας που αφηγείται. Ο Φαραώ βρίσκει τη θεραπεία μόνο στα ούρα μιας γυναίκας και, έτσι, συγκεντρώνει όλες τις υπόλοιπες-άπιστες γυναίκες σε ένα μέρος το οποίο καίει μαζί με όλες αυτές. Πρόκειται για την τιμωρία της απιστίας όχι μόνο των γυναικών αλλά και των συζύγων τους οι οποίοι εξαπατήθηκαν από αυτές.⁴⁹ Μέσα από την ιστορία ενός Φαραώ που φέρεται ως δεσπότης κτητικά χρησιμοποιώντας τους υποτελείς του όπως αυτός επιθυμεί και αποφασίζει για τη ζωή ή το θάνατό τους ελλοχεύει το ξεκάθαρο μήνυμα

⁴⁹ D. Lateiner, *Ou kata Nomon: Obscene Acts and Objects in Herodotus' Histories*, in D. Dutsch - A. Suter (eds.), *Ancient Obscenities: Their Nature and Use in the Ancient Greek and Roman Worlds*, Ann Arbor 2015, σ.104.

που περνάει ο ιστορικός ότι οι παντρεμένες γυναίκες με ελάχιστες εξαιρέσεις ακόμη και από την ασφάλεια του γυναικωνίτη τους μπορούν να ξεγελάσουν και να απατήσουν τους συζύγους τους ακριβώς γιατί είναι εξυπνότερες από έναν άνδρα. Πρόκειται άραγε για μια πρωτοποριακή φεμινιστική αντίληψη του ιστορικού ή για τη ξεκάθαρη θέση του ότι οι βάρβαροι- Αιγύπτιοι άνδρες είναι τόσο αδύναμοι που μπορούν να ξεγελαστούν ακόμη και από μια γυναίκα;

Σε μια πολύ ενδιαφέρουσα ιστορία γυναίκας, την οποία μας συστήνει ο Ηρόδοτος στα χωρία που παρατίθενται παρακάτω, αξίζει, επίσης να σταθεί ο μελετητής.

«.. ἦν ὀλιγαρχίη, καὶ οὗτοι Βακχιάδαι καλεόμενοι ἔνεμον τὴν πόλιν, ἐδίδοσαν δὲ καὶ ἤγοντο ἐξ ἀλλήλων. Ἀμφίονι δὲ ἐόντι τούτων τῶν ἀνδρῶν γίνεται θυγάτηρ χωλή: οὐνομα δὲ οἱ ἦν Λάβδα. ταύτην Βακχιαδέων γὰρ οὐδεὶς ἤθελε γῆμαι, ἴσχει Ἡετίων ὁ Ἐχεκράτεος, δήμου μὲν ἐὼν ἐκ Πέτρης, ἀτὰρ τὰ ἀνέκαθεν Λαπίθης τε καὶ Καινείδης. ἐκ δὲ οἱ ταύτης τῆς γυναικὸς οὐδ' ἐξ ἄλλης παῖδες ἐγίνοντο. ἐστάλη ὢν ἐς Δελφοὺς περὶ γόνου. ἐσιόντα δὲ αὐτὸν ἰθέως ἡ Πυθίη προσαγορεύει τοῖσιδε τοῖσι ἔπει. “Ἡετίων, οὔτις σε τίει πολύτιτον ἐόντα. Λάβδα κύει,...”Ἡετίωνι ἐξαγγέλλεται κως τοῖσι Βακχιάδησι, τοῖσι τὸ μὲν πρότερον γενόμενον χρηστήριον ἐς Κόρινθον ἦν ἄσημον, φέρον τε ἐς τώυτὸ καὶ τὸ τοῦ Ἡετίωνος καὶ λέγον ὧδε. “αἰετὸς ἐν πέτρῃσι κύει, τέξει δὲ λέοντα καρτερόν ὤμηστήν: πολλῶν δ' ὑπὸ γούνατα λύσει. ταῦτά νυν εὖ φράζεσθε, Κορίνθιοι, οἱ περὶ καλήν Πειρήνην οἰκεῖτε καὶ ὄφρυόντα Κόρινθον. (Ιστορίαι,5.92β).

Σε αυτά η Λάβδα της οικογένειας των Βακχιάδων που κυβερνούσαν τη Κόρινθο δεν μπορούσε να βρει σύζυγο μέσα από τους ευγενείς της ίδιας οικογένειας γιατί ήταν κουτσή. Ο πατέρας της τη νυμφεύει με τον Ηετίωνα, γιο του Εχεκράτη αλλά δεν μπορούν να κάνουν παιδιά και ζητούν χρησμό από το Μαντείο των Δελφών. Εκεί η Πυθία διαβεβαιώνει πως η Λάβδα κυοφορεί ένα παιδί που θα γίνει ο ηγεμόνας της Κορίνθου. Το σημείο στο οποίο αξίζει να σταθεί ο μελετητής είναι το προφανές ότι ο σύζυγός της είχε παράλληλες σχέσεις με διάφορες παλλακίδες αλλά διάδοχο θα του έδινε μόνο η Λάβδα « ... ἐκ δὲ οἱ ταύτης τῆς γυναικὸς οὐδ' ἐξ ἄλλης παῖδες ἐγίνοντο»,

«...αἰετὸς ἐν πέτρῃσι κύει, τέξει δὲ λέοντα καρτερόν ὠμηστήν». Η Λάβδα είναι μια θαυμαστή γυναίκα σύμφωνα με την περιγραφή του ιστορικού η οποία παρά την αναπηρία της μένει πιστή στο σύζυγό της και καταφέρει να σώσει το γιό της από το θάνατο. Αμέσως μετά τη γέννα δέχεται επίσκεψη από δέκα Βακχιάδες που έχουν εντολές από τον πατέρα της να σκοτώσουν το παιδί για να μη του πάρει το θρόνο. Η Λάβδα ακούει το σχέδιό τους και κρύβει το μωρό σε μια «κυψέλη» από πού παίρνει και το όνομά του Κύψελος (*Ιστορίαι*, 5.92.β-γ4). Κατ' ουσίαν αυτό το οποίο σώζει το μωρό της είναι η δική της εξυπνάδα, διορατικότητα και τόλμη. Δείχνοντας αρχικά εμπιστοσύνη στους επισκέπτες της, τους δείχνει το μωρό και όταν αυτό τους χαμογελά εκείνοι νιώθουν συμπάθεια και μαλώνουν για το αν πρέπει να το σκοτώσουν ή όχι. Τούτο δίνει την ευκαιρία στην Λάβδα να ακούσει το σχέδιό τους και να καταστρώσει ευθέως το δικό της για τη σωτηρία του γιού της «...: ἐς τὸ ἀφραστότατόν οἱ ἐφαίνετο εἶναι [...] ἐσελθοῦσι δὲ καὶ διζημένοισι αὐτοῖσι ὡς οὐκ ἐφαίνετο» (*Ιστορίαι*, 5.92δ. 1-2). Παίζοντας, μάλιστα, με λεξιλόγιο που παραπέμπει σε κρυφτό χρησιμοποιώντας το ρήμα φαίνομαι ο Ηρόδοτος καταφέρνει να δείξει την εξυπνάδα και την ευελιξία της ανάπηρης στο σώμα γυναίκας η οποία τελικά αποδεικνύεται πιο πιστή και πιο ευφυής από την ομάδα των βάρβαρων-Αιγύπτιων γυναικῶν που είδαμε παραπάνω.⁵⁰

«δὲ λόγος ὡς Ἀθηναῖοι τὸν Βορέην ἐκ θεοπροπίου ἐπεκαλέσαντο, ἐλθόντος σφι ἄλλου χρηστηρίου τὸν γαμβρὸν ἐπίκουρον καλέσασθαι. Βορέης δὲ κατὰ τὸν Ἑλλήνων λόγον ἔχει γυναῖκα Ἀττικὴν, Ὠρειθυίην τὴν Ἐρεχθέος..... κατὰ δὴ τὸ κῆδος τοῦτο οἱ Ἀθηναῖοι, ὡς φάτις ὄρμηται, συμβαλλόμενοι σφίσι τὸν Βορέην γαμβρὸν εἶναι, ναυλοχέοντες τῆς Εὐβοίης ἐν Χαλκίδι ὡς ἔμαθον αὐξόμενον τὸν χειμῶνα ἢ καὶ πρὸ τούτου, ἐθύοντό τε καὶ ἐπεκαλέοντο τὸν τε Βορέην καὶ τὴν Ὠρειθυίην τιμωρῆσαι σφίσι καὶ διαφθεῖραι τῶν βαρβάρων τὰς νέας, ὡς καὶ πρότερον περὶ Ἄθων... μὲν νυν διὰ ταῦτα τοῖσι βαρβάροισι ὀρμέουσι Βορέης ἐπέπεσε, οὐκ ἔχω εἰπεῖν: οἱ δ' ὧν Ἀθηναῖοι σφίσι λέγουσι βοηθήσαντα τὸν Βορέην πρότερον καὶ τότε ἐκεῖνα κατεργάσασθαι, καὶ ἱρὸν ἀπελθόντες Βορέω ἰδρύσαντο παρὰ ποταμὸν Ἰλισσόν.» (*Ιστορίαι*, 7.189).

Στα συγκεκριμένα χωρία ο Ηρόδοτος, με αφορμή μια καταιγίδα που διαρκεί τρεις ημέρες και καταστρέφει τον στόλο των Περσῶν στις ακτές της Μαγνησίας, μας εισάγει

⁵⁰ A.K. Strong, 2010, « Mules in Herodotus: The Destiny of Half-Breeds», *CW* 103 (2010), 463.

στα πλαίσια του μύθου το όνομα μιας άλλης γυναίκας της Ωρειθύης κόρης του Ερεχθέντα από την Αθήνα, μια γυναίκα η ιστορία της οποίας περνά ξεχωριστά μηνύματα. Σύμφωνα με αυτή, ο άνεμος Βορέας, ήταν σύζυγος της Ωρειθύης την οποία και είχε απαγάγει.⁵¹ Η καταστροφή του περσικού στόλου εδώ οφείλεται στο ότι μια γυναίκα από την Αθήνα όντας σύζυγος του ανέμου παρακινεί αυτόν στο να προκαλέσει τη καταστροφική για τον περσικό στόλο καταιγίδα. Πρόκειται, δηλαδή, για μια γυναίκα σε θέση ισχύος που επηρεάζει τον άνδρα της και τον κάνει να κείται ευνοϊκά προς την πλευρά των ελλήνων. Επιπλέον, πρόκειται για μια αθηναία που το κάλος της εξασφαλίζει μια θέση ισχύος αφού γίνεται σύζυγος μιας θεότητας και η οποία έξυπνα χρησιμοποιεί τον σύζυγό της για να ταχθεί με το καλό και αγαθό, δηλαδή τη νίκη των ελλήνων.

Ομάδες γυναικών εν δράση: η ιδιάζουσα απεικόνιση των Αμαζόνων

Σε κάποιες του αναφορές ο Ηρόδοτος περιγράφει πράξεις που επιτελούνται από ομάδες γυναικών είτε για το κοινό τους καλό είτε για να εξυπηρετήσουν τις προσταγές κάποιας εξ αυτών που δρά ως υποκινητής-αρχηγός. Στις περισσότερες από αυτές τις αφηγήσεις ο ιστορικός τονίζει ότι η δράση τους υποκινείται από την επιθυμία τους να προστατεύουν κάτι που υπεραγαπούν όπως στο παράδειγμα που παρατίθεται στα παρακάτω χωρία όπου οι γυναίκες των Λακεδαιμόνων σώζουν τους Λήμιους συζύγους τους από το θάνατο που σχεδίαζαν για αυτούς οι πατέρες και αδελφοί τους, εξαπατώντας τους.

«...ῶν Λακεδαιμονίοισι ἔδοξε αὐτοὺς ἀποκτεῖναι, συλλαβόντες δὲ σφέας κατέβαλον ἐς ἔρκτην. κτείνουσι δὲ τοὺς ἄν κτείνωσι Λακεδαιμόνιοι νυκτός, μετ' ἡμέρην δὲ οὐδένα...ἔμελλον σφέας καταχρήσασθαι, παραιτήσαντο αἱ γυναῖκες τῶν Μινυέων, ἐοῦσαι ἄσταί τε καὶ τῶν πρώτων Σπαρτιητέων θυγατέρες, ἐσελθεῖν τε ἐς τὴν ἔρκτην καὶ ἐς λόγους ἐλθεῖν ἐκάστη τῶ ἐωυτῆς ἀνδρί. οἱ δὲ σφέας παρῆκαν, οὐδένα δόλον δοκέοντες ἐξ αὐτέων ἔσεσθαι...» (*Ιστορίαι*, 4.146.2-4).

⁵¹ M. Finkelberg, 2014, «Boreas and Oreithyia: A Case-Study in Multichannel Transmission of Myth», in R. Scodel (ed.), *Between Orality and Literacy: Communication and Adaptation in Antiquity*, Leiden 2014, σ.92.

Οι γυναίκες εδώ, έχοντας ένα κοινό στόχο, τη σωτηρία των πολυαγαπημένων τους συζύγων, αφηρούν τον οίκο των γονέων τους και υπερασπίζονται τον οίκο των συζύγων τους όπως ακριβώς έκανε και η Λάβδα στο προηγούμενο κεφάλαιο που, για να σώσει τον γιό της, εξαπάτησε τους Βακχιάδες. Μια άλλη ομάδα γυναικών, της κοινωνίας των Σκυθών, απατούν τους συζύγους τους που λείπουν πολλά χρόνια στον πόλεμο, συνάπτουν ερωτική σχέση με τους δούλους τους και κάνουν μαζί τους παιδιά. «..τούς δὲ Σκύθας ἀποδημήσαντας ὀκτῶ καὶ εἴκοσι ἔτεα καὶ διὰ χρόνου τοσούτου κατιόντας ἔς τὴν σφετέρην ἐξεδέξατο οὐκ ἐλάσσων πόνος τοῦ Μηδικοῦ: εὗρον γὰρ ἀντιουμένην σφίσι στρατιήν οὐκ ὀλίγην. αἱ γὰρ τῶν Σκυθέων γυναῖκες, ὡς σφι οἱ ἄνδρες ἀπῆσαν χρόνον πολλόν, ἐφοίτεον παρὰ τοὺς δούλους .»(*Ιστορίαι*,4.1.3). Κατά τον ιστορικό, τα κίνητρα των γυναικών αυτών δεν είναι ανήθικα καθώς προβαίνουν σε αυτή την απιστία γιατί επιθυμούν να διαιωνίσουν την πολιτισμική ταυτότητα του έθνους τους που θα χάνονταν εφόσον οι σύζυγοί τους έλειπαν πολλά χρόνια στον πόλεμο.⁵²

Όπως περιγράφει ο ιστορικός στα παρακάτω χωρία, μετά από μια επιδρομή στην Αίγινα που κατέληξε σε πανωλεθρία για τους Αθηναίους , μόνο ένας από αυτούς επιστρέφει στην Αθήνα.

«... πυθομένας δὲ τὰς γυναῖκας τῶν ἐπ’ Αἴγινα στρατευσαμένων ἀνδρῶν, δεινόν τι ποιησαμένας κεῖνον μοῦνον ἐξ ἀπάντων σωθῆναι, περίξ τὸν ἄνθρωπον τοῦτον λαβούσας καὶ κεντεύσας τῆσι περόνησι τῶν ἱματίων εἰρωτᾶν ἐκάστην αὐτέων ὅκου εἶη ὁ ἐωυτῆς ἀνὴρ...»(*Ιστορίαι*,5.87.2).

Τότε, οι γυναίκες βγάζουν τις περόνες τους και τον μαχαιρώνουν εις θάνατον ρωτώντας τον που είναι οι σύζυγοί τους. Ο ιστορικός εδώ περνά ένα μήνυμα διδακτικό: ο ένας που δεν έπεσε στη μάχη είναι δειλός, κατάφερε να σωθεί πιθανόν γιατί κρύφτηκε ή πρόδωσε τους Αθηναίους. Ακόμη και οι γυναίκες καταφέρνουν να το αντιληφθούν αυτό και για αυτό οι ίδιες τον σκοτώνουν ως εκδίκηση για το θάνατο των δικών τους συζύγων. Πρόκειται για μια αφήγηση που, κατά την Dewald⁵³, έχει τις ρίζες της στις μισογυνιστικές αφηγήσεις που ακολουθούν το μοτίβο του Πενθέα, όπου γυναίκες έχοντας καταληφθεί από μανία επιτίθενται σε ανυπεράσπιστους άνδρες. Οι γυναίκες

⁵² Dewald C., 1981, “Women and culture in Herodotus' Histories”, in *Women's Studies: An Interdisciplinary Journal*, 8:1-2, σ. 99.

⁵³ Στο ίδιο.σ.100-101.

της Αθήνας, στη περίπτωση αυτή, εξισώνονται με τις βάρβαρες γυναίκες από θλίψη και μανία που θολώνει τη κρίση τους, από θλίψη όχι πιθανότατα για το χαμό των συζύγων τους αλλά για την ολοκληρωτική καταστροφή που υπέστη ο στρατός των Αθηναίων στην Αίγινα. Αυτό καθίσταται σαφές και στα παρακάτω χωρία:

«...εἴτε δὴ δεδεγμένος χρήματα παρὰ Μαρδονίου, εἴτε καὶ ταῦτά οἱ ἐάνδανε: Ἀθηναῖοι δὲ αὐτίκα δεινὸν ποιησάμενοι οἷ τε ἐκ τῆς βουλῆς καὶ οἱ ἔξωθεν ὡς ἐπύθοντο, περιστάντες Λυκίδην κατέλευσαν βάλλοντες, τὸν δὲ Ἑλλησπόντιον Μουρυχίδην ἀπέπεμψαν ἀσινέα... διακελευσαμένη δὲ γυνὴ γυναικὶ καὶ παραλαβοῦσα ἐπὶ τὴν Λυκίδεω οἰκίην ἦσαν αὐτοκελέες, καὶ κατὰ μὲν ἔλευσαν αὐτοῦ τὴν γυναῖκα κατὰ δὲ τὰ τέκνα.»

(*Ἱστορίαι*, 9.5.2-3).

Όταν οι Αθηναῖοι λιθοβολούν μέχρι θανάτου έναν προδότη σύμβουλο που χρηματίστηκε από τους Πέρσες, οι γυναίκες της Σαλαμίνας εισβάλλουν στην οικία του για να λιθοβολήσουν μέχρι θανάτου τη γυναίκα και τα παιδιά του. Και στα δύο αυτά παραδείγματα οι πράξεις των γυναικῶν αντικατοπτρίζουν τις πράξεις των ανδρῶν. Επομένως, όταν οι γυναίκες ξεπερνούν τα όρια και ενδύονται ανδρικά χαρακτηριστικά συμπεριφορῶν τούτο συμβαίνει γιατί απλά στην κοινωνία στην οποία ζουν υπάρχει η βία, την έχουν δει να ασκείται από τους άνδρες, δεν είναι παθητικοί δέκτες συμπεριφορῶν αλλά μπορούν να μετατραπούν εύκολα σε φορεῖς βίας.⁵⁴

Σύμφωνα με τα παραπάνω οι γυναίκες μιας κοινωνίας είναι αυτές που διατηρούν και μεταλαμπαδεύουν τις αξίες και τις πρακτικές μιας κοινωνίας στις επόμενες γενιές.

«..δὲ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ πρυτανηίου τοῦ Ἀθηναίων ὀρμηθέντες καὶ νομίζοντες γενναϊότατοι εἶναι Ἰώνων, οὗτοι δὲ οὐ γυναικας ἠγάγοντο ἐς τὴν ἀποικίην ἀλλὰ Καείρας ἔσχον, τῶν ἐφόνευσαν τοὺς γονέας... δὲ τὸν φόνον αἱ γυναῖκες αὗται νόμον θέμεναι σφίσι αὐτῆσι ὄρκους ἐπήλασαν καὶ παρέδωσαν τῆσι θυγατράσι, μὴ κοτε ὁμοσιτῆσαι τοῖσι ἀνδράσι μηδὲ οὐνόματι βῶσαι τὸν ἐωυτῆς ἄνδρα, τοῦδε εἶνεκα ὅτι ἐφόνευσαν σφέων τοὺς πατέρας καὶ ἄνδρας καὶ παῖδας καὶ ἔπειτα ταῦτα ποιήσαντες αὐτῆσι συνοίκεον.» (*Ἱστορίαι*, 1.146.2-3).

⁵⁴ Dewald, 1981, σ.102.

Όταν οι Ίωνες απαγάγουν τις γυναίκες της Καρίας έχοντας σκοτώσει τους άντρες τους, αυτές, όπως μας πληροφορεί ο ιστορικός, θεσπίζουν νόμο υπό όρκο ότι τόσο οι ίδιες όσο και οι κόρες τους θα διατηρούν μια παθητική αδιαφορία προς τους νέους τους συζύγους. Αν και ο Ηρόδοτος παραθέτει τα παραπάνω χωρία με στόχο να διακωμωδήσει το γεγονός ότι οι Ίωνες υπερηφανεύονταν για την αθηναϊκή τους καταγωγή, ενώ πραγματικά είχαν επιμιξίες με τους Κάρεις, στην πραγματικότητα περνά το μήνυμα της δύναμης των γυναικών σε μια κοινωνία καθώς αυτές είναι που μπορούν να διατηρήσουν τις ισορροπίες και τις αξίες μέσα σε αυτή.⁵⁵ Τη θέση του αυτή επαναλαμβάνει ο ιστορικός στο περιστατικό όπου οι άνδρες της Λήμνου απαγάγουν τις γυναίκες από την Αθήνα στα χωρία που εξετάσαμε παραπάνω. Η επιμονή του ιστορικού να παραθέτει παραδείγματα γυναικών που ενώνονται στα πλαίσια μιας κοινωνίας και παίρνουν τον έλεγχο από τους άνδρες δηλώνει την πεποίθηση του περί ισότητας των δύο φύλων. Όταν οι γυναίκες είναι πιστές σε κάτι όπως ο σύζυγος ή η πατρίδα τους, τούτη η ηθική αξία έχει περάσει σε αυτές ως άγραφος νόμος από τις μητέρες τους και οι ίδιες προβαίνουν σε ακραίες πράξεις προκειμένου να διατηρήσουν αυτό το νόμο. Επομένως, η γυναικεία συμπεριφορά υποδεικνύεται και αντικατοπτρίζει τις αξίες της κοινωνίας στην οποία έχουν γαλουχηθεί. Δεν είναι οι ίδιες βάρβαρες αλλά οι κοινωνίες τους.

Μια ομάδα γυναικών στην οποία αφιερώνει τα περισσότερα χωρία από το 4^ο βιβλίο των *Ιστοριών* του ο Ηρόδοτος είναι οι Αμαζόνες. Αυτές παντρεύονται Σκύθες άντρες και ιδρύουν το έθνος της Σαυροματίας. Ο ιστορικός τις απεικονίζει να ιππεύουν άλογα και να φέρουν τόξα όπως ακριβώς και οι άντρες τους.

« ...τούτους ἐσθέντες ἐς τῶν θηλέων ἵπων τά ἄρθρα φουσῶσι τοῖσι στόμασι, ἄλλοι δὲ ἄλλων φουσόντων ἀμέλγουσι. φασὶ δὲ τοῦδε εἶνεκα τοῦτο ποιέειν...»(*Ιστορίαι*, 4.2.1).

Τούτες οι γυναίκες κατονομάζονται από τον Ηρόδοτο ως ανδροκτόνες, «...δὲ πὲρι ᾧδε λέγεται. ὅτε Ἑλληνες Ἀμαζόσι ἐμαχέσαντο (τὰς δὲ Ἀμαζόνας καλέουσι Σκύθαι Οἰόρπατα, δύναται δὲ τὸ οὔνομα τοῦτο κατὰ Ἑλλάδα γλῶσσαν ἀνδροκτόνοι: οἰὸρ γὰρ καλέουσι ἄνδρα, τὸ δὲ πατὰ κτείνειν), τότε λόγος τοῦς Ἑλληνας νικήσαντας τῆ ἐπὶ...»(*Ιστορίαι*, 4.110.1), γεγονός που μας παραπέμπει

⁵⁵ Στο ίδιο, σ.103.

σε ανδρόγυνους χαρακτήρες.⁵⁶ Το γεγονός αυτό ενισχύεται και από την καταγραφή του ιστορικού ότι και οι ίδιοι οι Σκυθες δεν γνώριζαν ότι μάχονται με γυναίκες αλλά με έφηβους άνδρες.

«Σκύθαι οὐκ εἶχον συμβαλέσθαι τὸ πρῆγμα: οὔτε γὰρ φωνὴν οὔτε ἐσθῆτα οὔτε τὸ ἔθνος ἐγίνωσκον, ἀλλ' ἐν θώματι ἦσαν ὀκόθεν ἔλθοιεν, ἐδόκεον δ' αὐτὰς εἶναι ἄνδρας τὴν αὐτὴν ἡλικίην ἔχοντας, μάχην τε δὴ πρὸς αὐτὰς ἐποιεῦντο. ἐκ δὲ τῆς μάχης τῶν νεκρῶν ἐκράτησαν οἱ Σκύθαι, καὶ οὕτω ἔγνωσαν ἐούσας γυναῖκας.» (*Ιστορία*, 4.111.1).

Για τον ίδιο τον ιστορικό μπορεί οι Αμαζόνες να είναι γυναίκες αλλά στον πόλεμο είναι καλύτερες και από τους βάρβαρους-Σκύθες άνδρες τους οποίους συχνά και υποτάσσουν.⁵⁷ Επιπλέον, υπάρχουν χαρακτηριστικά των Αμαζόνων που τις καθιστούν κατά τον ιστορικό ανώτερες στη μάχη και από τους έλληνες πολεμιστές. Παρουσιάζονται να ιππεύουν άλογα, κάτι που δηλώνει κύρος και ευγενική καταγωγή, φέρουν όπλα (τόξο και ακόντιο) και κυνηγούν. Έχουν τα χαρακτηριστικά, δηλαδή, των ένδοξων πολεμιστών και κυνηγών της Μυκηναϊκής περιόδου όπως αυτά απεικονίζονται στις επιτύμβιες στήλες των ταφικών κύκλων Α και Β των Μυκηνών.⁵⁸ Ο ιστορικός, ωστόσο, μας παρέχει και μια εξήγηση για αυτόν τον εκπληκτικά ανδρόγυνο χαρακτήρα των Αμαζόνων προκειμένου να τις διαχωρίσει από τις βάρβαρες-γυναίκες που παραπάνω ενδύθηκαν ανδρική συμπεριφορά και διέπραξαν ύβρη και να δηλώσει γιατί αυτές είναι πιο ανδρείες και από τους έλληνες πολεμιστές.

«...τῆς λίμνης τῆς Μαιήτιδος ἐπὶ Κρημονούς: οἱ δὲ Κρημονοὶ εἰσὶ γῆς τῆς Σκυθέων τῶν ἐλευθέρων. ἐνθαῦτα ἀποβᾶσαι ἀπὸ τῶν πλοίων αἱ Ἀμαζόνες ὀδοιπόρεον ἐς τὴν οἰκεομένην.» (*Ιστορία*, 110.2).

Τοποθετεί την πατρίδα τους κοντά στη λίμνη Θερμίδων και τονίζει ότι τα σύνορα της βρίσκονται εκτός του πολιτισμένου κόσμου.⁵⁹ Συνεπώς, εφόσον η πατρίδα τους βρίσκεται εκτός των πολιτισμένων συνόρων οι γυναίκες δεν είναι κατακριτέες για τον

⁵⁶ Corcella, A., and Medaglia, S., 1993, *Erodoto: Le storie, libro IV; la Scizia e la Libia*, (Verona), σ.193.

⁵⁷ Blok, 1995, σ.436.

⁵⁸ Soles J. 1988: "Social Ranking in Prepalatial Cemeteries" in E. French-K. A. Wardle(eds), *Problems in Aegean Prehistory*, Bristol, 49-61.

⁵⁹ Larson J., 1995, *Greek heroine cults* (London), σ. 111.

ανδρόγυνο χαρακτήρα τους εφόσον έχουν γαλουχηθεί με μη πολιτισμένα ήθη και έθιμα.

« ταῦτα ἔλεγον, Ἀθηναῖοι δὲ πρὸς ταῦτα ὑπεκρίναντο τάδε. ‘ἐπιστάμεθα μὲν σύνοδον τήνδε μάχης εἵνεκα συλληγῆναι πρὸς τὸν βάρβαρον,..... ἔστι δὲ ἡμῖν ἔργον εὖ ἔχον καὶ ἐς Ἀμαζονίδας τὰς ἀπὸ Θερμώδοντος ποταμοῦ ἐσβαλούσας κοτὲ ἐς γῆν τὴν Ἀττικὴν, καὶ ἐν τοῖσι Τρωικοῖσι πόνοισι οὐδαμῶν ἐλειπόμεθα. ἀλλ’ οὐ γάρ τι προέχει τούτων ἐπιμεμνησθαι: καὶ γὰρ ἂν χρηστοὶ τότε ἐόντες ὡυτοὶ νῦν ἂν εἶεν φλαυρότεροι, καὶ τότε ἐόντες φλαῦροι νῦν ἂν εἶεν ἀμείνονες... παλαιῶν μὲν νυν ἔργων ἄλις ἔστω: ἡμῖν δὲ εἰ μηδὲν ἄλλο ἐστὶ ἀποδεδεγμένον, ὥσπερ ἐστὶ πολλὰ τε καὶ εὖ ἔχοντα εἰ τεοῖσι καὶ ἄλλοισι Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ ἐν Μαραθῶνι ἔργου ἄξιοι εἰμὲν τοῦτο τὸ γέρας ἔχειν καὶ ἄλλα πρὸς τούτῳ,...»(Ιστορίαι, 9.27.1-5).

Στα συγκεκριμένα χωρία του ένατου βιβλίου του ο Ηρόδοτος παραθέτει την απάντηση των Αθηναίων στους Τεγεάτες οι οποίοι θα αποτελούσαν μια πτέρυγα μάχης στη παράταξη του στρατού των ελλήνων στη μάχη των Πλαταιών. Τα εδάφη των Αθηνών έχουν διαμορφωθεί μέσα από ένα ένδοξο παρελθόν . Από τα τέσσερα μέρη στα οποία θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τον λόγο τους, το τρίτο κάνει αναφορά στη νίκη τους εναντίων των Αμαζόνων στην Αττική. Όπως έχει υπογραμμίσει ο Tyrrell⁶⁰ οι Αμαζόνες πολύ συχνά χρησιμοποιούνται στο λόγο των ελλήνων ρητόρων γιατί συμβολίζουν τους βάρβαρους-Πέρσες όχι μόνο γιατί αποτελούν απειλή στη «κανονικότητα-πολιτισμό» αλλά και διότι τόσο αυτές όσο και οι Πέρσες επιχειρήσαν να καταλάβουν την Αθήνα. Άρα στον λόγο που παρατίθεται στα παραπάνω χωρία χρησιμοποιούνται ως παράδειγμα- προοικονομία της νίκης των Αθηναίων στη μάχη των Πλαταιών ώστε οι Τεγεάτες να ενθαρρυνθούν και να λάβουν μέρος στο πλευρό του αττικού στρατού. Ωστόσο, όπως έχει παρατηρήσει και ο ίδιος ο Blok⁶¹ στο ηροδότειο έργο, αυτές οι γυναίκες με τον ανδρόγυνο χαρακτήρα προκαλούν έκπληξη και θαυμασμό.

Όταν ο Ηρόδοτος περιγράφει ιστορίες γυναικών που παίρνουν μέρος στα κοινά της κοινωνίας στην οποία ζουν τότε τις ενδύει με ανδρόγυνα χαρακτηριστικά συμπεριφοράς.

⁶⁰ Tyrrell, W.B., 1984, *Amazons: a study in Athenian myth making*, Baltimore and London, σ.

⁶¹ Blok, 1995, σ.68.

«...δὲ Λιβύων Ζαύηκες ἔχονται, τοῖσι αἱ γυναῖκες ἠνιοχεῦσι τὰ ἄρματα ἐς τὸν πόλεμο» (*Ἱστορίαι*, 4.193.1),

έτσι οι γυναίκες των Ζαύκων παίρνουν μέρος στις πολεμικές επιχειρήσεις με το να «οδηγούν» τα ἄρματα των συζύγων τους, «..μηδὲν σφι παραδιδῶται τοῦ ὕδατος, ἐλθόντες ἐς τοὺς Πέρσας αὐτοὶ τε καὶ γυναῖκες, σάντες κατὰ τὰς θύρας τοῦ βασιλέως βοῶσι ὠρυόμενοι, ὁ δὲ βασιλεὺς τοῖσι δεομένοισι αὐτῶν μάλιστα ἐντέλλεται ἀνοίγειν τὰς πύλας τὰς ἐς τοῦτο φερούσας..» (*Ἱστορίαι*, 3.117.5).

οι γυναίκες και οι ἄνδρες της Ασίας διαμαρτύρονται στον Πέρση βασιλιά για την ὕδρευση, ἄνδρες, γυναίκες και παιδιά ἰσότιμα.

«..τοῖσι γὰρ κάλλιστον ἐστὶ κατ' ἡλικίην τε καὶ φιλότητα εἰλαδὸν συγγίνεσθαι ἐς πόσιν, καὶ ἀνδράσι καὶ γυναιξὶ καὶ παισὶ.» (*Ἱστορίαι*, 1.172.1).

Επίσης, ἄνδρες γυναίκες και παιδιά των Καυνίων συναθροίζονται ἰσάξια μαζί σε γιορτές πόσης και ἐπιλέγουν τους συζύγους τους με βάση την ηλικία και τις σχέσεις φιλίας. Παρόλο που ὅλες αυτές οι συνήθειες ξενίζουν στους ἔλληνας δεν φαίνεται ὅτι, σε αυτές τις περιπτώσεις, οι γυναίκες παίρνουν βίαια τη δύναμη ἀπὸ τους ἄντρες ἀλλὰ τη μοιράζονται σε ἴσο βαθμὸ ἀκριβῶς γιατί αὐτὸ υποδεικνύεται ἀπὸ τα ἤθη και ἔθιμα της κοινωρίας τους.⁶²

Υπάρχουν και ἄλλες αναφορές στις οποίες ο Ηρόδοτος ἐξισώνει τα δύο φύλα.

«..... δὲ καὶ τῆς τρηχέης χώρας πολλὸν οἰκέουσι ὑπῶρεαν ὄρεων ὑψηλῶν ἄνθρωποι λεγόμενοι εἶναι πάντες φαλακροὶ ἐκ γενετῆς γινόμενοι, καὶ ἔρσενες καὶ θήλεια ὁμοίως, καὶ σιμοὶ καὶ γένεια ἔχοντες μεγάλα, φωνὴν δὲ ἰδίην ἰέντες, ἐσθῆτι δὲ χρεώμενοι Σκυθικῇ, ζῶντες δὲ ἀπὸ δενδρέων..»

(*Ἱστορίαι*,4.23.2).

Στους Αγρριπιανούς που περιγράφονται στα χωρία, οι γυναίκες μοιάζουν στους ἄνδρες και στα φυσικά τους χαρακτηριστικά καθὼς εἶναι, ἐπίσης, φαλακρές και τριχωτές ἐκ γενετῆς ὅπως και οι ἄνδρες. Εδώ, η ἰσότητα των δύο φύλων, εἶναι φύσει και ὄχι κοινωνικά κατασκευασμένη ὅπως στη περίπτωση των Ἰσιδῶνων

⁶² Dewald, 1981, σ.105.

«..παῖς δὲ πατρὶ τοῦτο ποιέει, κατὰ περ Ἑλληνας τὰ γενέσια. ἄλλως δὲ δίκαιοι καὶ οὗτοι λέγονται εἶναι, ἰσοκρατεῖς δὲ ὁμοίως αἱ γυναῖκες τοῖσι ἀνδράσι.»(*Ἱστορίαι*,4.26.2).

οι οποίοι εἶναι ἰσοκρατεῖς στους κοινωνικούς και πολιτικούς τους ρόλους. Ο ιστορικός, μάλιστα, δίνει ιδιαίτερη ἔμφαση στο γεγονός ὅτι οι κοινωνίες αυτές φημίζονται στους γείτονές τους για τη δικαιοσύνη τους και την ικανότητά τους να ἐπιλύουν τις κοινωνικές διαμάχες εἰρηνικά και να διαπραγματεύονται με τους ἐχθρούς τους δίκαια. Μέσω αὐτῶν των συνεχῶν αὐτῶν αναφορῶν σε εθνογραφικά παραδείγματα τέτοιων κοινωνιῶν ο Ἡρόδοτος προφανῶς περνάει μηνύματα κατὰ των ἐμφυλῶν διακρίσεων και καθιστᾶ σαφές πως σε κοινωνίες ἰσότητος δεν ὑπάρχει χώρος για βία και υβριστικές συμπεριφορές.

«...ὡς πᾶσα ἂν γῆ ἐπίμπλατο τῶν ὀφίων τούτων, εἰ μὴ γίνεσθαι κατ' αὐτοῦς οἷόν τι κατὰ τὰς ἐχίδνας ἠπιστάμην γίνεσθαι.....κως τοῦ θεοῦ ἢ προνοίη, ὥσπερ καὶ οἶκος ἐστι, ἐοῦσα σοφή, ὅσα μὲν1 ψυχὴν τε δειλὰ καὶ ἐδώδιμα, ταῦτα μὲν πάντα πολύγωνα πεποίηκε, ἵνα μὴ ἐπιλίπη κατεσθιόμενα, ὅσα δὲ σχέτλια καὶ ἀνηρά, ὀλιγόγωνα...» (*Ἱστορίαι*, 3.108.1-2).

Την ἰσορροπία που ὑπάρχει στις κοινωνίες ἰσότητος ο ιστορικός φαίνεται να την παραλληλίζει με την ἰσορροπία που οι θεοὶ προνόησαν για τη φύση δίνοντας το πολὺ παραστατικό παράδειγμα ὅτι τα ἡρέμα ζῶα που συχνά γίνονται θύματα στα ἀγρία ζῶα, γεννοῦν περισσότερα μικρά εξασφαλίζοντας την ἰσορροπία της αλυσίδας σε ἓνα οικοσύστημα. Επομένως, οι ἴδιοι οι θεοὶ ἔχουν προνοήσει και για το σημαίνοντα ρόλο των γυναικῶν στα πλαίσια μιας Πόλης. Ο ρόλος τους εἶναι να διασφαλίσουν την ἐπιβίωση του πολιτισμοῦ αὐτῆς, τα ἤθη και τα ἔθιμά της με το να τα μεταλαμπαδεύουν στις ἐπόμενες γενιές. Οι ἐκτεταμένες του αναφορές σε βαρβαρικές κοινωνίες, σε κοινωνίες Ἄλλων γίνονται στοχευόμενα για να περάσει μηνύματα ὅτι ὅπως και στη φύση ἔτσι και ἐδῶ ἡ ἴδια ἡ κοινωνία ἔχει τις δικές της ἐξισορροπητικές δυνάμεις που γίνονται διακριτές μέσα ἀπὸ τους κοινωνικούς ρόλους ἀνδρῶν και γυναικῶν που τη συνθέτουν.⁶³

⁶³ Dewald, 1981, 106-108.

Συνοψίζοντας, μέσα από τα παραδείγματα δράσης ομάδων γυναικών που επιλέχθηκαν από τα βιβλία των *Ιστοριών* του Ηροδότου έγινε σαφές ότι η θέση αυτών στο ηροδότειο έργο είναι να περάσουν μηνύματα της σημαντικότητας του φύλου τους για μια *Πόλη* αφού η καλή ή κακή τους δράση επηρεάζει τη σταθερότητα ή την αστάθεια αυτής.

Οι γυναίκες στην ηροδότεια αφήγηση: ρόλος και ερμηνεία

Ένα ιδιαίτερα λειτουργικό εργαλείο στα χέρια του Ηροδότου, αναφορικά με τον χειρισμό του υλικού του και την ερμηνεία αυτού, είναι οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των δυο φύλων και ο ρόλος των γυναικών στην παρουσίαση των γεγονότων και στην ιστορική εξέλιξη. Αν οι γυναίκες δεν μπορούσαν να συμμετέχουν ως ιστορικά δρώντα πρόσωπα στο έργο του Θουκυδίδη, στο αντίστοιχο του Ηροδότου αναγνωρίζεται η κεντρική τους θέση ως πρόσωπα που μέσω τόσο της ενεργητικής τους ή ακόμη και της παθητικής τους στάσης, των εν γένει αντιδράσεών τους, μπορούν να επηρεάσουν τις καταστάσεις. Το ενδιαφέρον, ωστόσο, με τον Ηρόδοτο είναι πως η γυναικεία παρουσία (επώνυμη ή ανώνυμη) έχει αυτό τον δυναμικό ρόλο τόσο στο ασιατικό, όσο και στον ελληνικό χώρο, όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω. Ενώ, λοιπόν, στον Θουκυδίδη η γυναίκα θεωρείται υποκείμενη στη *γυναικεία* της φύση (που αντιστοιχεί στον *οίκο*), οπότε αποτελεί το υπόβαθρο των σημαντικών ιστορικών γεγονότων, στον Ηρόδοτο η γυναίκα γίνεται ο παράγοντας εκείνος μέσω του οποίου κρίνονται οι συμπεριφορές και οι στάσεις όλων των χαρακτήρων που συνθέτουν τον κόσμο, ανδρών και γυναικών. Εφόσον ο Ηρόδοτος δεν αποδίδει ποτέ τα χαρακτηριστικά μιας ομάδας ανθρώπων στη *φύσιν*, αλλά δίνει έμφαση στον *νόμον*, ένα ιδιαίτερα σημαντικό έθιμο που λειτουργεί ως φυσικός νόμος στα όρια της κοινωνικής ομάδας και εκλαμβάνεται από τον ίδιο ως μια δύναμη που κυριαρχεί στη συμπεριφορά των ανθρώπων, καταλαβαίνουμε πως στην εθνογραφία που συστήνει μέσα στο έργο του, οι έμφυλες σχέσεις και κυρίως η δράση των γυναικών συγκαταλέγονται στα πρωτεύοντα κριτήρια περιγραφής και αξιολόγησης: η ηροδότεια *γυναίκα* συνιστά τον δείκτη του *φυσιολογικού*, μιας έννοιας που κατέχει κεντρικό ρόλο στο έργο του και για την οποία ο ιστορικός έχει επίγνωση της διαφορετικότητάς της από κοινωνία σε κοινωνία.⁶⁴ Μέσω της παρουσίας, των ενεργειών, της στάσης των

⁶⁴ Josine Blok, «Οι γυναίκες στις *Ιστορίες* του Ηροδότου», στο Egbert J. Bakker, Irene J.F. de Jong, Hans van Wees (επιμ.), *ό.π.*, σ. 224.

γυναικών στις *Ιστορίες* του, ο Ηρόδοτος επιχειρεί να καταγράψει την κατάσταση του κάθε πολιτισμού ή των κοινωνιών όπου αναφέρεται.

Στον κόσμο του Ηροδότου οι γυναίκες βρίσκονται στο επίκεντρο του εγχειρήματος δόμησης πολιτισμικών και κοινωνικών σχέσεων. Μπορούμε να ισχυριστούμε πως οι γυναίκες αποτελούν –είτε δρώντας θετικά, είτε δρώντας καταστροφικά– τους χαρακτήρες εκείνους, βάσει των οποίων ο ιστορικός ηθογραφεί και συγχρόνως παραθέτει την ιδέα της παράδοσης, τον *νόμον*. Χωρίς την παρουσία αυτών των χαρακτήρων ο αναγνώστης ή ακροατής των *Ιστοριών* δεν θα ήταν δυνατό να κατανοήσει τις λεπτές πτυχές του ηροδότειου έργου και το κεντρικό του νόημα: μέσα από μια –εν πολλοίς– αντικειμενική και αμερόληπτη προσέγγιση Ελλήνων και Ασιατών ο ιστορικός επιχειρεί να μεταδώσει την αντίληψη μιας κυκλικής πορείας της ανθρώπινης μοίρας (παράλληλα με αυτήν του πολέμου), μιας μοίρας που ξεπερνά τα σύνορα και τους λαούς. Η γυναικεία παρουσία είναι αυτή που λειτουργεί ως στοιχείο βοηθητικό και συνεκτικό στην παράλληλη μελέτη –από πλευράς ιστορικού– της ασιατικής μοναρχίας και της ελληνικής τυραννίας ως δυο διαφορετικών μεν πολιτειακών συστημάτων, με κοινές δε συνιστώσες, κυρίως όσον αφορά τις πεποιθήσεις και τις αξιώσεις των ανδρών φορέων/κατόχων της εξουσίας.

Οι νουβέλες στις *Ιστορίες* δεν απομονώνονται, συνιστούν λειτουργικά μέρη της ηροδότειας αφήγησης, ενώνοντας τα διάφορα τμήματα αυτής σε ένα όλο. Έχοντας δε ως θεματικό τους κέντρο την τραγική μοίρα κάποιου προσώπου, συνεισφέρουν στην ηροδότεια ανθρωπολογία. Έτσι, εάν η ασιατική νουβέλα των *Ιστοριών* αντλεί το υλικό της από την ιδιότυπη σχέση βασιλιά – υπηκόου μεταξύ των οποίων εμφιλοχωρεί ο χαρακτήρας μιας ή περισσότερων γυναικών, στον ελλαδικό χώρο έχουμε τυραννικά καθεστώτα για τα οποία το υλικό αντλείται από τη φαινομενική αυτάρκεια που οδηγεί στην *ύβριν*, στην πρόκληση του θείου φθόνου, την τιμωρία και τον αφανισμό: η μοίρα των τυράννων Πολυκράτη (Σάμος) και Περιάνδρου (Κόρινθος) συμπίπτει με τη μοίρα των Ασιατών ηγεμόνων (Κανδαύλης, Δαρείος, Κύρος, Καμβύσης⁶⁵). Αν και κατά βάση οι περισσότερες γυναικείες φιγούρες που παρουσιάζονται στις *Ιστορίες* λειτουργούν

⁶⁵ Ο Hartog χαρακτηρίζει τον Καμβύση ως *τύραννο par excellence*, καθώς αυτός συγκεντρώνει όλων των ειδών τις παραβιάσεις· δεν περιορίζεται στις σεξουαλικές (σκοτώνει από ζήλια τον αδελφό του, Σμέρδη· σκοτώνει μια από τις αδελφές του, αδιαφορώντας για τους μεταξύ τους δεσμούς αίματος, αφού πρώτα –εκμεταλλευόμενος εμμέσως την ισχύ που έχει στο περσικό συμβούλιο, για να αποκτήσει ό,τι επιδιώκει– παρακάμπτει τον *νόμον*, ώστε να έχει τη δυνατότητα να παντρεύεται τις αδελφές του), ενώ παρουσιάζεται ακόμα πιο ιδιάζων χαρακτήρας από τους προηγούμενους αυτού στην αφήγηση του Ηροδότου στις *Ιστορίες*, λόγω της ασταθούς νοητικής κατάστασής του (η τρέλα του Καμβύση αποδεικνύει ότι η παράνοια ευημερεί σε ένα ολοκληρωτικό καθεστώς, πόσο μάλλον όταν η ισχύς βρίσκεται σε λάθος χέρια). Βλ. σχετικά: F. Hartog, *ό.π.*, σ. 488.

εντός των πλαισίων μιας πατριαρχικής κοινωνίας, προσαρτημένες σε ένα ανδρικό πλαίσιο αναφοράς (ως μητέρες, θυγατέρες, αδελφές ή παλλακίδες), εντούτοις ορισμένες υπερβαίνουν τα όρια της συμβατικής δράσης, κάτι που παρατηρείται σε περιόδους κρίσης, οπότε και οι φραγμοί που περιορίζουν τις γυναίκες στις καθαρά «γυναικείες» περιοχές καταστρατηγούνται⁶⁶ και οι ίδιες –παρουσιαζόμενες επωνύμως ή ανωνύμως (η δεύτερη περίπτωση κυρίως σε σεβάσμιες μορφές, προκειμένου έτσι να διαφυλαχθεί η προσωπικότητά τους και να διατηρηθεί το στοιχείο του σεβασμού στο πρόσωπό τους)– απεικονίζουν τις σκοτεινότερες μορφές της ανδρικής βίας, γίνονται ο καθρέφτης αυτών των πτυχών των χαρακτήρων των ανδρών⁶⁷. Άλλες γυναίκες (μια αρκετά μεγάλη ομάδα εντός της ηροδότειας αφήγησης) με παθητικό ρόλο, για τις οποίες γίνεται απλώς μνημόνευση του ονόματός τους, συνεισφέρουν στην καλύτερη κατανόηση των δυναστικών ή γενεαλογικών συνδέσεων στους ασιατικούς βασιλικούς οίκους και σε εξέχουσες οικογένειες ορισμένων ελληνικών πόλεων.⁶⁸ Αυτού του είδους η αντίληψη γύρω από τη γυναικεία παρουσία ως συνδετικών κρίκων μεταξύ ανδρών και οίκων εντάσσεται σε μια σφαιρική αντίληψη με ελληνικές καταβολές στα πλαίσια της οποίας ένα σύστημα οικογενειακών σχέσεων πρέπει να ενώνει κατά το δυνατόν όλες τις γνωστές μορφές.⁶⁹ Η θέση αυτή, φυσικά, συνηγορεί ως προς το ότι ο Ηρόδοτος χρησιμοποιεί στο έργο του ως πρότυπο συνήθειες καθόλα ελληνικές⁷⁰, διότι αυτές είναι που γνωρίζει: θέτει, έτσι, στον «παγκόσμιο» χάρτη των *Ιστοριών* του ένα ελληνοκεντρικό σύστημα αντιλήψεων και αξιών, σύμφωνα με τις οποίες επιχειρεί να κατανοήσει και να νοηματοδοτήσει τον γύρω από την Ελλάδα κόσμο με απώτερο, όμως, στόχο την απόδειξη πως το *φυσιολογικό* διαφέρει από κοινωνία σε κοινωνία.

Ακόμα και στις περιπτώσεις όπου η μορφή των μνημονευόμενων γυναικών αποκτά κάποιο χρώμα, τότε γίνονται ορατά τα παραδοσιακά στερεότυπα ρόλων: το

⁶⁶ Ηρόδοτος, *Οκτώ νουβέλες και τέσσερα ανέκδοτα*, εισαγωγή – μετάφραση και πέντε δοκίμια Δ.Ν. Μαρωνίτης, εκδ. Άγρα, Αθήνα 2001, σ. 152.

⁶⁷ Οι γυναίκες αυτές μπορούν με την ταπείνωσή τους να προκαλέσουν πολιτικά εγκλήματα, χωρίς οι ίδιες να συμμετέχουν ενεργά: ο Μασίστης επιδίωξε να κινήσει εξέγερση στη Βακτρία, προκειμένου να εκδικηθεί τον ακρωτηριασμό της γυναίκας του· η δεύτερη εκδίωξη του Πεισίστρατου προκλήθηκε, κατά τον Ηρόδοτο, από τη δυσαρέσκεια των συμμάχων του, εξαιτίας του γεγονότος πως ο τύραννος δεν συνευρισκόταν (και άρα δεν απέκτησε απογόνους) –όπως όριζε το έθιμο– με την κόρη του Μεγακλή, την οποία νυμφεύθηκε για πολιτικούς λόγους.

⁶⁸ Το παράδειγμα του Κροΐσου (I 73-74): η Αρήνη, κόρη του Λυδού Αλυάττη, νυμφεύθηκε με τον Μήδο Αστυάγη, οπότε και οι δυο εχθρικοί λαοί συμάχησαν κι εν συνεχεία ο καρπός αυτής της ένωσης, ο Κροΐσος, επιδίωξε να πάρει εκδίκηση για την ανατροπή του γαμπρού του Αστυάγη από τον Κύρο. Παράλληλα, η Μανδάνη, κόρη του Αστυάγη, γεννά τον ανεπιθύμητο διάδοχο του θρόνου, τον Κύρο (I 107-108, 111.5), επηρεάζοντας έτσι ολόκληρο το σύμπαν των *Ιστοριών*.

⁶⁹ Ηρόδοτος, *ό.π.*, σ. 153-154.

⁷⁰ Josine Blok, *ό.π.*, σ. 224.

παράδειγμα της βασιλομήτορος του περσικού οίκου, της Μανδάνης, μητέρας του Κύρου, της οποίας τα προφητικά όνειρα και η επακόλουθη θαυμαστή διάσωση του βασιλόπουλου που απειλείται, ενέχουν σημαντική λειτουργία στο σύνολο των *Ιστοριών*: ενδιαφέρον παραλληλισμός γεννιέται ως προς αυτό το ασιατικό επεισόδιο με την περίπτωση της Κορίνθου και του τυράννου αυτής, Κυψέλου, η ζωή του οποίου προστατεύεται από τη μητέρα του, Λάβδα, παρά τη σωματική της αδυναμία.⁷¹ Η γυναικεία παρουσία δεν υπάρχει μόνο στη δημιουργία πολιτικά σημαντικών δυναστικών διασυνδέσεων και στη γέννηση μελλοντικών ηγετών, αλλά και στις περιπτώσεις όπου μια συμφορά κρέμεται ως δαμόκλειος σπάθη άνωθεν κάποιας ηγετικής οικογένειας: η περίπτωση του Περιάνδρου και της γυναίκας του, Μέλισσας, για το θάνατο της οποίας θεωρείται ο ίδιος ένοχος, αν και ακόμη και μετά τον θάνατό της η ίδια ασκεί έλεγχο πάνω στον τύραννο, συμπλέκοντας τον θάνατο με τον έρωτα, χωρίς εντούτοις η ίδια η μορφή της να αποκτά –εντός του έργου– αυτόνομη οντότητα, ενώ ακόμα και η κόρη του Περιάνδρου, που αναλαμβάνει διαμεσολαβητικό ρόλο ανάμεσα στον πατέρα της και τον αδελφό της και διάδοχο του τυράννου, δεν εμφανίζεται, καθώς ο Λυκόφρονας δολοφονείται πριν ευοδωθεί η συμφιλιωτική προσπάθειά της (III 51-53). Στην περίπτωση του Πολυκράτη ένα όνειρο αφήνει να διαφανούν οι λεπτές αποχρώσεις ως προς το φύλο και τη στάση που υιοθετούν άνδρες και γυναίκες. Η κόρη του Σάμιου τυράννου βλέπει στο όνειρό της τον πατέρα της να κρέμεται στον αέρα, να τον λούζει ο Δίας και να τον αλείφει ο Ήλιος (III 124). Μάταια επιχείρησε να αποτρέψει τον πατέρα της να πάει στις Σάρδεις, προκειμένου να σώσει τον Οροίτη από τον Καμβύση, διαβλέποντας παγίδα σε βάρος του πατέρα της στα σχέδια του υπάρχου των Σάρδεων. Ο συμβολισμός του ονείρου υπονοεί, κατά κάποιον τρόπο, θάνατο ή αυτοκτονία, καθώς τα όνειρα στον Ηρόδοτο οδηγούν κατευθείαν στη συμφορά: η κόρη του Πολυκράτη αντιλαμβάνεται την αρνητική ερμηνεία του ονείρου, ενώ ο ίδιος ο Πολυκράτης, που έχει σταθεί τυχερός στη ζωή του, δίνει στο όνειρο σημασία θετική για τα συμφέροντά του, καθώς ο ίδιος βλέπει στην ανύψωση δια των θεών (όπως παρουσιάζεται στο όνειρο) την αύξηση της ισχύος του, μέσω των προσφερόμενων στον ίδιο χρημάτων, όπως του υπόσχεται ο Οροίτης (ως δέλεαρ για να επιτύχει και αυτός τους ιδιαίτερους σκοπούς του).

Οι Έλληνες τύραννοι στις *Ιστορίες* γίνονται αντικείμενα του έρωτα του ίδιου του καθεστώτος, της τυραννίδας, δηλαδή της εξουσίας που ασκούν. Η ίδια η αδελφή

⁷¹ Ηρόδοτος, *ό.π.*, σ. 154-155.

του Λυκόφρονα στα επιχειρήματα που προτάσσει προς τον αδελφό της, ώστε να τον πείσει να γυρίσει στην Κόρινθο, υπονοεί πως η τυραννίδα έχει «πολλούς μνηστήρες» που εποφθαλμιούν ό,τι δικαιούται κληρονομικά ο ίδιος. Επιχειρηματολογεί, λοιπόν, με στόχο την παραμονή της εξουσίας στα χέρια της οικογένειάς της. Η όλη προσπάθεια εκ μέρους του Περιάνδρου να συμφιλιωθεί με τον υιό του υπογραμμίζει αυτή κυρίως την επιθυμία του (που αποτελεί, πρωτίστως, αγωνία για τον ίδιο), δηλαδή την εξασφάλιση της αποτροπής της πολυπόθητης εξουσίας σε ξένα χέρια, πέραν του δικού του οίκου. Μέσω αυτών των ιστοριών των τυράννων, όπου οι γυναίκες διαδραματίζουν μεν δευτερεύοντα αλλά ιδιαιτέρως λειτουργικό ρόλο, διαφαίνεται η αποσταθεροποίηση της πόλωσης «ανατολικός δεσποτισμός – ελληνική δημοκρατία»: ο Περιάνδρος αδιαφορεί για τις υποθέσεις του οίκου του και αυτή η αδιαφορία αντιστοιχεί στα εγκλήματα (σεξουαλικά, θρησκευτικά, πολιτικά), που διαπράττουν οι Ασιάτες μονάρχες και ηγεμόνες.

Οι πιο ενδιαφέρουσες, φυσικά, γυναικείες μορφές εντός των *Ιστοριών* είναι αυτές που –ακόμη και στην περίπτωση που διατηρούνται ανώνυμες– μπορούν να ασκήσουν αποτελεσματική επίδραση σε ηγέτες, ασκώντας ερωτική έλξη (η γυναίκα του Κανδαύλη· η κόρη του Οτάνη, η Φαιδυμίη) ή αποκτώντας πρόσβαση/συμμετοχή στην εξουσία, οπότε και φανερώνουν την ικανότητά τους να προβούν στη διάπραξη μεγάλων εγκλημάτων, προκειμένου να εκδικηθούν (η Αιγύπτια βασίλισσα, Νίτωκρις· η βασίλισσα των Μασσαγετών, Τόμυρις). Εντυπωσιακές είναι και οι γυναικείες μορφές του περσικού βασιλικού περιβάλλοντος, από όπου ο Ηρόδοτος μας μεταφέρει σκηνές πανουργίας, έρωτα, δολοπλοκιών και φρίκης (η Άτοσσα, η Αρταύνη, η Άμηστρις, αλλά και εκτός του περσικού/ασιατικού χώρου, στην αυλή των Βαττιαδών στην Κυρηναϊκή, η Ερυζώ και η Φερετίμη). Στον χώρο της καθαρά ελληνοπερσικής σύρραξης ξεχωρίζει μια γυναικεία μορφή, στην περίπτωση της οποίας το ζήτημα της εξουσίας σε γυναικεία χέρια προσλαμβάνει συναρπαστικές διαστάσεις: η Αρτεμισία.

Στην περίπτωση της γυναίκας του Κανδαύλη αναφαίνεται το ζήτημα του πόθου ενός άνδρα (εδώ του συζύγου και βασιλιά των Λυδών) για τα σωματικά κάλλη της γυναίκας του (ανώνυμη και με σύντομη παρουσία στην ηροδότεια αφήγηση), οπότε και καταστρώνει ένα σχέδιο για να εκθέσει κρυφά στα μάτια του ακόλουθού του και διαδόχου του, Γύγη, το σώμα της βασίλισσας.⁷² Σε αυτό το επεισόδιο βλέπουμε τα

⁷² Παρόμοιο είναι και το επεισόδιο του βασιλιά της Σπάρτης, Αρίστωνα. Σε αυτό δημιουργείται ένα ερωτικό τρίγωνο ανάλογο της ιστορίας του Κανδαύλη, στα πλαίσια μιας δολοπλοκίας αντίστοιχης του κόσμου των Ασιατών, καταρρίπτοντας –κάπως– τον μύθο περί προκατάληψης του Ηροδότου αναφορικά

άκρα της ανθρώπινης παθολογίας, όταν από τον άμετρο έρωτα (Κανδαύλης) περνάμε στη φονική εκδίκηση (βασίλισσα), πορεία στο μέσο της οποίας –και προκειμένου να έχουμε αυτή την κατάληξη– επιστρατεύεται ένας νόμος που απαγορεύει στους Ανατολίτες να δουν γυμνό ακόμη κι έναν άνδρα, πόσο μάλλον μια γυναίκα, ενώ όσο ξετυλίγεται ο μίτος της μοίρας παρακολουθούμε τον Γύγη να γίνεται και αυτός μέρος της ασιατικής παθολογίας με τον ανασταλτικό φόβο του και τον φόνο που φέρει σε πέρας, ώστε να διασώσει τον εαυτό του.⁷³ Ο Λυδός Κανδαύλης, λοιπόν, συνιστά τον πρώτο παθολογικά ερωτευμένο των *Ιστοριών*. Η σύζυγος παίρνει για λίγο τον νόμο της πολιτικής δράσης στα χέρια της, δρώντας από προσωπικό κίνητρο και φέροντας τον Γύγη αντιμέτωπο με το δίλημμα (*αΐρεσις*) να σκοτώσει τον κύριό του και να τον διαδεχθεί ή να οδηγηθεί ο ίδιος στον θάνατο. Το τρίπτυχο *έρωτας* (Κανδαύλης) – *ομορφιά* (βασίλισσα) – *πίστη* (Γύγης) πυροδοτεί την ηροδότεια αφήγηση, θέτοντας το ζήτημα της *ανάγκης* στο κέντρο της εξέλιξης, για να οδηγηθεί στην αλυσίδα *θάνατος* – *εκδίκηση* – *εξουσία*, μέσω ενός διλήμματος που το θέτει επί τάπητος η βασίλισσα στον Γύγη σαν απειλή (επιλογή ανάμεσα στον δικό του –άμεσο- θάνατο ή τη δολοφονία του βασιλιά) με δέλεαρ τον θρόνο και την ίδια στο βασιλικό κρεβάτι. Ο ασιατικός πληθωρισμός αυτής της αλυσίδας⁷⁴, που φαίνεται τόσο ξένος στα ελληνικά αυτιά, θα σπάσει εύκολα μέσα στον χρόνο, αφού ενέχει εν τη γενέσει του το σπέρμα της αποσύνθεσης.

με την Ανατολή: ο Αρίστων, που είχε νυμφευθεί δυο φορές, χωρίς να κατορθώσει να αποκτήσει διαδόχους, πώθησε και νυμφεύθηκε –καταφεύγοντας στον δόλο– τη σύζυγο του καλύτερου φίλου του, του Αγητου (VI 61.2). Και σε αυτό το επεισόδιο βλέπουμε πώς το απαγορευμένο ασκεί μια ακαταμάχητη έλξη στον παθολογικά ερωτευμένο άνδρα, που καταφεύγει στην παρανομία, ώστε να αποκτήσει αυτό που επιθυμεί. Η απάτη του Αρίστωνα προς τον Αγητο παρουσιάζεται από τον Ηρόδοτο μέσω ενός παραδοσιακού παραμυθιακού μοτίβου, αυτού της «μοιραίας χάρης» ή της «τυφλής υπόσχησης», και το οποίο έγκειται σε μια ανταλλαγή μεταξύ των δύο φίλων που στηρίζεται στην καλή πίστη. Η ανταλλαγή αυτή σχετίζεται με την προσφορά εκ μέρους του Αγητου όποιου εκ των υπαρχόντων του θελήσει ο Αρίστων, ο οποίος εν συνεχεία θα ανταποδώσει τη χάρη. Αυτό που ζητά, φυσικά, ο Αρίστων είναι η γυναίκα του Αγητου, ο οποίος ακολούθως εξαναγκάζεται σε υπακοή προς τον νόμον (το μοτίβο της *ανάγκης* που ισχύει και στην ιστορία του Κανδαύλη). Να σημειωθεί ότι από την ένωση του Αρίστωνα με τη σύζυγο του Αγητου θα γεννηθεί ο Δημάρατος, που κατόπιν θα διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στις *Ιστορίες* ως σύμβουλος του Ξέρξη. Αναφορικά με το ανωτέρω αναφερθέν παραμυθιακό σχήμα της «μοιραίας χάρης» ή « τυφλής υπόσχησης» (το οποίο επαναλαμβάνεται αργότερα, δύο φορές, στη νοβέλα του Ξέρξη: IX 109.2 και IX 110.2) βλ. σχετικά: S. Flory, *The Archaic Smile of Herodotus*, Ντιτρόιτ 1987, σ. 44.

⁷³ Reinhold Bichier - Robert Rollinger, *Ηρόδοτος. Εισαγωγή στο έργο του*, μτφ. Μαρία Καΐσαρ, επιμ. ελλ. έκδ. Δανιήλ Ι. Ιακώβ, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2006, σ. 185.

⁷⁴ Ο Κανδαύλης τα έχει όλα σε υπερβολικό βαθμό: τη βασίλισσα που τη νομίζει *πολλών πασέων καλλίστην*, τον Γύγη ο οποίος *τοῦ εἶναι ἀρεσκόμενος μάλιστα* και στον οποίο *ἐμπιστεύεται τα σπουδαιότερα τῶν πραγμάτων* κι εν συνεχεία τον φορτώνει με τον *άμετρο ἔπαινο* για την ομορφιά της συζύγου του.

Η βασίλισσα από την πλήρη ανυπαρξία (στο πρώτο μέρος όπου παρουσιάζεται ως ένα όμορφο αντικείμενο) αναλαμβάνει δράση –αντιδρώντας, ωστόσο, συγκρατημένα– στο δεύτερο μέρος της νουβέλας, όπου πλέον τρέπεται όχι πια σε όμορφη, αλλά σε μια οξυδερκή, εκδικητική, προνοητική και αποφασιστική γυναίκα. Και στα δύο μέρη, όμως, της νουβέλας κρατά τον διπλό της ρόλο: και βασίλισσα και γυναίκα. Ο ρόλος αυτός είναι πολλαπλά σημαντικός, καθώς μέσω των σκέψεων και της δράσης της οδηγούμαστε στη δημιουργία μιας νέας δυναστείας, των Μερμναδών. Εξάλλου, στα πλαίσια της ηροδότειας αφήγησης, αυτός είναι και ο βασικός σκοπός της συγκεκριμένης νουβέλας: να εξηγήσει πώς κέρδισε την εξουσία ο βασιλικός οίκος των Μερμναδών στο βασίλειο των Λυδών. Εάν παρατηρήσουμε καλύτερα την αφήγηση θα διαπιστώσουμε πως μέσα σε αυτό τον κύκλο που συντίθεται από την ερωτική ταραχή και την εξουσιαστική αλλαγή, σταθερή στη θέση της μένει μόνο η (ανώνυμη) γυναίκα του Κανδαύλη, που μεταπίπτει σε γυναίκα του Γύγη, χωρίς να ξαναεμφανιστεί ποτέ στη συνέχεια της λυδικής Ιστορίας!

Η πρώτη αυτή νουβέλα των *Ιστοριών* ενέχει ρόλο προγραμματικό στο σύνολο του έργου, καθώς προαναγγέλλει για το απότοκο του έρωτα με την ολοκληρωτική εξουσία, καθιερώνοντάς το συγχρόνως ως μοτίβο: ο Κανδαύλης είναι ο πρώτος – μεταξύ πολλών *τυράνων*– που γίνεται λεία της επιθυμίας του και μάλιστα, όπως ισχυρίζεται ο Francois Hartog, μιας ατέρμονης επιθυμίας που οδηγεί (τους *τυράννους*) προς ό,τι είναι απαγορευμένο.⁷⁵ Για να ικανοποιήσουν αυτό που δεν έχουν ή που επιθυμούν σε μεγαλύτερη ένταση (τον έρωτα), ωθούνται σε πράξεις που αναπόφευκτα τους οδηγούν σε παραβατική συμπεριφορά.⁷⁶ Η *υπερβολική χαρά*, η *ηδονή* και ο *έρω*ς λειτουργούν, εντός του ηροδότειου έργου, ως ενδείξεις άγνοιας των ανθρώπων και ως (αλάνθαστοι) δείκτες ενός τραγικού τέλους, αφού όλοι όσοι «παγιδεύονται» από τις καταστάσεις αυτές, παραδίνονται στα συναισθήματά τους και παραμερίζουν τη λογική.⁷⁷

⁷⁵ F. Hartog, *ό.π.*, σ. 486.

⁷⁶ Το παράδειγμα του Αιγύπτιου Μυκερίνου είναι, επίσης, χαρακτηριστικό αυτής της θέσης: ο Ηρόδοτος αναφέρει χαρακτηριστικά την άποψη ορισμένων (*τίνες*) πως ο θάνατος της κόρης του βασιλιά δεν ήταν επακόλουθο φυσικών αιτίων, αλλά ότι ήταν πράξη αυτοκτονίας (υπό ἄχρεος – II 131.2), διότι ο πατέρας της ζευγάρωσε μαζί της, χωρίς η ίδια να το επιθυμεί. Στη δεύτερη εκδοχή της ιστορίας αυτής, όπως μας την προσφέρει ο Ηρόδοτος, τα γυμνά αγάλματα των παλλακίδων που βρίσκονται στο ταφικό μνημείο της κόρης, αφήνεται να εννοηθεί από τον ίδιο τον ιστορικό ότι συνιστούν ανάμνηση της τιμωρίας που έλαβαν αυτές όσο ήταν εν ζωή, δηλαδή της κοπής των χεριών τους από τη μητέρα της αποθανούσας κόρης, καθώς ενέκριναν τη βασιλική αιμομιξία, παραδίδοντάς τη στον πατέρα της. Στις *Ιστορίες* οι αιμομικτικές, κατά παράβαση του νόμου, σχέσεις μοναρχών είναι κάτι συνηθισμένο.

⁷⁷ Βλ. τις μελέτες των D. Lateiner, “No Laughing Matter: A Literary Tactic in Herodotus”, *TAPhA* 107, σ. 173-182, και S. Flory, “Laughter, Tears & Wisdom in Herodotus”, *AJPh* 99, σ. 145-153.

Από την πλευρά της, η Φαιδυμίη (βασιλική παλλακίδα στο χαρέμι του ψευδο-Σμέρδη) λειτουργεί –κατ’ εντολή του πατέρα της– ως κατάσκοπος, αποκαλύπτοντας στο κρεβάτι την πραγματική ταυτότητα του σφετεριστή και παίρνοντας, έτσι, για λίγες στιγμές στα χέρια της την τύχη του περσικού βασιλείου. Όπως και η βασίλισσα στο επεισόδιο του Κανδαύλη, έτσι και η Φαιδυμίη εγκαταλείπει γρήγορα την ιστορική σκηνή (εντός της ηροδότειας αφήγησης) μετά το πέρας των δοκιμασιών της. Η Νίτωκρις εκτρέπει τον ρου του Νείλου για να εξοντώσει τους αντιπάλους της, ενώ – καταφεύγοντας στη βία και την πανουργία– εκδικείται τον προκάτοχο αδελφό της. Η Τόμυρις αρχικά επιχειρεί να συνεισεί τον εχθρό της, τον Κύρο (συνηθισμένο, έως τότε, σε νίκες) με προειδοποιητικές συμβουλές (I 206, 212), αλλά εν συνεχεία τον νικά σε μια φονική μάχη, όπου εκδικείται τον θάνατο του υιού της και ατιμάζει το πτώμα του Πέρση βασιλιά, βυθίζοντας την κεφαλή του σε ασκό γεμάτο με αίμα (I 214). Η Άτοσσα είναι μια σπουδαία μορφή: είναι κόρη του Κύρου, αδελφή του Καμβύση, σύζυγος του Δαρείου και μητέρα του Ξέρξη. Είναι η Περσία στην ύψιστη φάση της ιστορίας της. Από το χαρέμι του ψευδο-Σμέρδη γίνεται σύζυγος του Δαρείου, διασφαλίζοντας στον υιό της, τον Ξέρξη, το προνόμιο της διαδοχής στον θρόνο. Επηρεάζει σημαντικά τα κατακτητικά σχέδια του Δαρείου σε βάρος των Ελλήνων, παρακινήμενη από τον Δημοκίδη, Έλληνα ιατρό που έχει γιατρέψει το στήθος της (III 133-134). Αλλά εάν ο Δαρείος φαίνεται κύριος των αποφάσεών του, ο Ξέρξης οδηγείται σε παγίδα, όταν πέφτει θύμα του πάθους του εν μέσω δολοπλοκιών του χαρεμιού του. Νυμφευμένος με την Άμηστρη, επιχειρεί να αποκρύψει τις σχέσεις του με την ανιψιά και αγαπημένη του, την Αρταύντη (αφού πρώτα έχει ποθήσει και τη μητέρα αυτής, τη σύζυγο δηλαδή του αδελφού του, του Μασίστη), προς την οποία επιχειρεί να παραχωρήσει την κυριαρχία σε πόλεις και σε στρατό στην προσπάθειά του να την μεταπείσει από ό,τι του ζητεί εκείνη ως χάρη. Δεν μπορεί να ελέγξει τη σύζυγό του από την εκδίκησή της, η φρίκη της οποίας αντιστοιχεί στη δυναμική ενός άνδρα δεσπότη και που έχει αντίκτυπο σε μια αθώα, τη μητέρα της Αρταύντης (IX 110-112⁷⁸). Η μανία της συζύγου του Ξέρξη παρουσιάζεται ως φρικαλέα, δείχνοντάς μας τον βαθμό βίας στον οποίο μπορεί να φτάσει η βασιλική εξουσία στα χέρια των γυναικών:

⁷⁸ Η μητέρα της Αρταύντης θεωρείται από την Άμηστρη ως η υπεύθυνη των πράξεων της κόρης της και ακρωτηριάζεται. Ο ακρωτηριασμός συμβολίζει στις *Ιστορίες* τη βασιλική αυθαιρεσία, υποβιβάζοντας τους ανθρώπους σε αντικείμενα υπό την «κατοχή» της εξουσίας. Βλ. σχετικά: R.V. Munson, *ό.π.*, σ. 40. Επιπλέον, η εκδικητική μανία της Αμήστριδος έχει συνέπειες και στον Μασίστη, ο οποίος –στα πλαίσια της αντεκδίκησής του– σχεδίαζε αποστασία, την οποία προλαβαίνει ο Ξέρξης και προχωρά στη δολοφονία του αδελφού του.

ενταφιάζει ζωντανά δεκατέσσερα αγόρια και κορίτσια, προσφέροντάς τα ως θυσία στους θεούς του Κάτω Κόσμου (VII 114), ενώ λίγο έλειψε να οδηγήσει σε εξέγερση ολόκληρο το περσικό βασίλειο (IX 113). Πρόκειται για την απεικόνιση, από πλευράς του ιστορικού, του τι μπορεί να συμβεί όταν γυναίκες αναλαμβάνουν τους ρόλους των ανδρών, κάτι που βλέπουμε και στο βασίλειο της Κυρηναϊκής, όπου η Ερυξώ σκοτώνει με πανουργία τον κουνιάδο της που έχει δολοφονήσει τον άνδρα της (IV 160) και η Φερετίμη, σαν άλλη Άμηστρις, προσλαμβάνει τα χαρακτηριστικά μιας δαιμονικής βασίλισσας, όταν –άκρως φιλόδοξη– μετά τη δολοφονία του υιού της (και ενώ η ίδια συμμετείχε, κατά την περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από αυτόν, στο συμβούλιο των ανδρών) καταφεύγει στην Αίγυπτο, εξασφαλίζοντας στρατό από τους Πέρσες διοικητές αυτής (IV 163-167) και επιστρέφει στην Κυρηναϊκή, σπέρνοντας τον πανικό και καταφεύγοντας σε φρικτές πράξεις εκδίκησης κατά πολιτών της Βάρκης (IV 202).

Τόσο η βασίλισσα στην ιστορία του Κανδαύλη, όσο και η Άμηστρις αποτελούν τους χαρακτηριστικούς τύπους της «εκδικητικής βασίλισσας». Και οι δύο χαρακτηρίζονται από αυτοκυριαρχία, αποφασιστικότητα και εκδικητικότητα. Και οι δύο αντιδρούν, όταν οι άνδρες τους προδίδουν τη συζυγική τους πίστη, αφήνοντας ένα έτερο άτομο να εισβάλλει στη συζυγική σχέση, αποτυχαίνοντας όμως να κρατήσουν αυτή την αλλαγή κρυφή από τις βασίλισσές τους, καθώς παρασύρονται από το ερωτική λαχτάρα. Η βασίλισσα στον Κανδαύλη στρέφει υπέρ της την καταπάτηση του νόμου, αφού η έκθεση του γυμνού της κορμιού σε τρίτο πρόσωπο (Γύγης) της προσφέρει το δικαίωμα να προβάλλει ως δίκαιη ποινή τον θάνατο (χωρίς να τη νοιάζει εάν θύμα αυτής της πρόθεσής της θα είναι ο σύζυγός της ή ο Γύγης). Η Άμηστρις, από την πλευρά της, καταχράται το έθιμο της γενέθλιας ημέρας του Ξέρξη (IX 110.2) –στη διάρκεια της οποίας και σύμφωνα με τον νόμο ο βασιλιάς οφείλει να πραγματοποιεί κάθε χάρη–, για να μην είναι δυνατόν αυτός να της αρνηθεί την επιζητούμενη εκδίκηση. Οι προδομένες γυναίκες λειτουργούν ως ενεργοί φύλακες του νόμου, ως βασικοί δείκτες του φυσιολογικού και ουσιαστικά της παραβίασης του φυσιολογικού.⁷⁹ Οι γυναίκες αυτές, αν και μηχανορραφούν, επιχειρούν να διασφαλίσουν τη θέση και την εξουσία τους έναντι της ανδρικής οργής και ακριβώς επειδή διακρίνονται από ευαισθησία έναντι του νόμου και των ορίων που θέτει αυτός, για αυτό και πετυχαίνουν πολύ ευκολότερα τον στόχο τους, χωρίς ωστόσο αυτό να εξασφαλίζει πάντα την ηθική

⁷⁹ D. Lateiner, *The Historical Method of Herodotus*, σ. 136-137.

τους υπεροχή έναντι των ανδρών.⁸⁰ Οι άνδρες τους, ως βασιλιάδες, θα έπρεπε να εκπροσωπούν επάξια τον νόμον. Αντ' αυτού, αυτοί προκρίνουν τον έρωτα, παραβιάζοντας τον νόμον, σε ένα βασιλικό καθεστώς, το οποίο πνίγεται εντός φαινομένων, όπως η κατάχρηση της εξουσίας. Όμως, ας κοιτάξουμε τη γυναικεία συμπεριφορά και από τον τρόπο μέσω του οποίου δρουν αυτές, όπως και τις περιστάσεις στη διάρκεια των οποίων αυτές λειτουργούν.

Ο Ξέρξης παρουσιάζεται ως ένας ηγεμόνας με έντονο αισθησιασμό, εξαιτίας του οποίου παρασύρεται εύκολα από τα πάθη, μην μπορώντας έτσι να κρατήσει υπό τον έλεγχό του τη συνοδεία του.⁸¹ Φαίνεται σαν ένας ηγεμόνας αποτραβηγμένος από τις πολεμικές εξελίξεις, ο οποίος πέφτει θύμα, πλέον, αυτών των παραφορών του. Ο Ξέρξης του Ηροδότου περιγράφεται γλαφυρά: ο ιστορικός δεν σκιαγραφεί τη μορφή ενός τυράννου, ψυχογραφεί τον ίδιο τον βασιλιά, δείχνοντας τον τρόπο με τον οποίο αυτός παγιδεύεται –με τραγικότητα– από τις απαιτήσεις που θέτει το αξίωμά του⁸², από το νόμο κατά τον οποίο ο βασιλιάς οφείλει να προσφέρει ό,τι του ζητήσουν, όπως και από τις απρόβλεπτες συνέπειες που επιφέρει η εκπλήρωση αυτού του νόμου: ο Ξέρξης, αν και κυριαρχείται από τα πάθη, δεν μπορεί να κατηγορηθεί για κατάχρηση της εξουσίας του με αποκλειστικό και μόνο σκοπό του την αποπλάνηση των γυναικών, εφόσον δεν καταφεύγει στη χρήση ούτε βίας, ούτε απειλών, αλλά αποδέχεται φαινομενικά την απόρριψη της νύφης του, της Αρταύνης, που συνιστά το αρχικό αντικείμενο του πόθου του. Ίσως, λοιπόν, είναι άδικο ή ακόμα και παιδαριώδες να κρίνουμε από μια και μόνο ιστορία (αυτή των ερωτικών παθών του Ξέρξη) έναν άνθρωπο, έναν βασιλιά, να στηρίζουμε σε μια και μόνο ιστορία την κακή φήμη του κι εν συνεχεία να επεκτείνουμε τις επιπτώσεις της ιστορίας αυτής, χρησιμοποιώντας τη

⁸⁰ C. Dewald, “Women and Culture in Herodotus’ Histories”, *Women studies* 8 (1981), σ. 109.

⁸¹ C. Hignet, *Xerxes’ Invasion of Greece*, Οξφόρδη 1963, σ. 89.

⁸² Ο Πέρσης βασιλιάς φαίνεται παγιδευμένος από τις υποσχέσεις, τις οποίες δεσμεύεται να εκπληρώσει τόσο απέναντι στην Αρταύνη (τον μανδύα –*φᾶρος*– που του είχε φτιάξει η σύζυγός του και ο οποίος συμβόλιζε τη βασιλική εξουσία και τη συζυγική σχέση τους), όσο και στην Άμησηρη. Παρακολουθούμε, λοιπόν, την επανάληψη του μοτίβου της «μοιραίας χάρης» (βλ. υποσ. 20). Η δε Αρταύνη, ζητώντας κάτι που συμβολίζει τη δύναμή της πάνω στον εραστή της, και κυρίως επιδεικνύοντας επιμονή σε αυτή την επιδίωξή της, θυμίζει τη στάση του Κανδαύλη, αφού και οι δύο θέλουν να επιδεικνύουν στα μάτια των ξένων ό,τι θα έπρεπε να φυλάζουν για τα δικά τους μάτια. Ο ιστορικός περιγράφει την Αρταύνη ως *περιχαρή* με το δώρο που έλαβε από τον Ξέρξη, ουσιαστικά κάνοντας χρήση δόλου, και κατατάσσοντάς τη ανάμεσα στους χαρακτήρες των *Ιστοριών* που χαίρονται με την προσφορά δώρων ή χρημάτων. Οι δύο αυτοί χαρακτήρες (Αρταύνη, Κανδαύλης) περιθωριοποιούν το πρόβλημα για χάρη της προσωπικής τους αυτοπροβολής, προκαλώντας τη συμφορά, από τη στιγμή που ο Κανδαύλης με το θάνατό του γίνεται η αιτία του αφανισμού της δυναστείας του, και η Αρταύνη του θανάτου των γονέων της.

ως αιτία για τη σταδιακή παρακμή μιας ολόκληρης αυτοκρατορίας.⁸³ Ο Ξέρξης δεν επηρεάζεται τόσο από τις γυναίκες, όσο θέλει ο Ηρόδοτος να μας παρουσιάσει στις *Ιστορίες*, αφού η αναφορά στη μητέρα του, την Άτοσσα, γίνεται όταν πληροφορούμαστε τα σχετικά με την ανάρρησή του στον περσικό θρόνο (γεγονός το οποίο οφείλεται, εν πολλοίς, στη δράση της Άτοσσας), ενώ η σύζυγός του, η Άμηστρις, δεν φαίνεται να επηρεάζει γενικώς τη συμπεριφορά του βασιλιά, πέραν της ιστορίας με την Αρταύνη. Μέσα από την αφήγηση του Ηροδότου ο Ξέρξης εμφανίζεται ως ένας βασιλιάς παγιδευμένος ανάμεσα στο καθήκον και στη μοίρα, ευρισκόμενος σε δυσμενή θέση όχι λόγω των δυνάμεων που ασκούν σε αυτόν οι γυναίκες που τον περιβάλλουν, αλλά εξαιτίας της υποχρέωσής του να παραμείνει πιστός στο βασιλικό του καθήκον και να μην παραβιάσει τις υποσχέσεις του. Ο Ξέρξης δεν είναι ανόητος, ούτε ενεργεί όπως επιθυμούν οι γυναίκες με ισχύ του περιβάλλοντός του. Υποτάσσεται ή καλύτερα παγιδεύεται από το έθιμο, τον νόμο, μην μπορώντας να μην ικανοποιήσει το αίτημα της Αμήστριδος, το οποίο εντάσσεται στο πλαίσιο μιας εθιμοτυπίας, οπότε και ο ίδιος δεν μπορεί να το αρνηθεί, όπως δεν μπορεί να αποφύγει και την ίδια τη συμμετοχή του στην περίπτωση. Η δε Άμηστρις, αν και οι αντιδράσεις της μαρτυρούν υπερβολική ισχύς στο πρόσωπό της, εντούτοις δεν έχει εκτενή παρουσία –πέραν της ιστορίας με την Αρταύνη– εντός του σώματος των *Ιστοριών*, ενώ ακόμη και στη νουβέλα του Ξέρξη πρέπει να περιμένει για κάποια επίσημη περίπτωση, προκειμένου να μπορέσει να δράσει και να εκδικηθεί όπως επιθυμεί. Κατανοούμε, λοιπόν, πως, αναφορικά με την εκδικητική της φύση, οι αποδείξεις που μας προσφέρει ο Ηρόδοτος δεν επαρκούν, αφού όσο αποτρόπαια και αν φαίνεται σε εμάς η ανθρωποθυσία, ωστόσο συνήθως βασίζεται σε κάποιο θρησκευτικό κώδικα, παρά στην παρουσίαση ενός βασιλιά ως ακόλαστου.⁸⁴

Αναφορικά με τον Ξέρξη, όμως, υπάρχει και η περίπτωση της Αρτεμισίας, με καταγωγή από την Αλικαρσσό, η οποία βρίσκεται στον στόλο του να διοικεί, ως επίτροπος του υιού της, πέντε πλοία με δωρικό πλήρωμα (VII 99). Η δράση της κρίνεται ανιδιοτελής και αμφίσημη εντός της αφήγησης: αν στον Ξέρξη φαίνεται, εν μέσω της ναυμαχίας της Σαλαμίνας, να ξεχωρίζει η γυναικεία αυτή φιγούρα με τη μαχητικότητα και τη γενναιότητά της, ωστόσο η επιτυχία της καθίσταται επιφανειακή, αφού ενώ οι βάρβαροι πολεμούν γενναία (VIII 86), η ίδια ξεγελά τους Αθηναίους

⁸³ Heleen Sancisi-Weerdenburg, «Η προσωπικότητα του Ξέρξη, βασιλέως των βασιλέων», στο Egbert J. Bakker, Irene J.F. de Jong, Hans van Wees (επιμ.), *ό.π.*, σ. 528.

⁸⁴ *Ο.π.*, σ. 528.

διώκτες της και τον ίδιο τον Ξέρξη, όταν –στα πλαίσια της διαφυγής της από το πολεμικό πεδίο– συγκρούεται με ένα συμμαχικό της πλοίο (VIII 87-88). Πρόκειται για μια γυναίκα που μπερδεύει σίγουρα το ανδρικό κατεστημένο, καθώς παρουσιάζεται ως ικανή να αναλάβει και να υπομείνει τις αντιξοότητες και τη βιαιότητα ενός πολέμου, καταρρίπτοντας με αυτή τη στάση της τις αντιλήψεις της εποχής για την υποβαθμισμένη θέση της γυναίκας, όπως γίνεται φανερό και από τη φράση «δεινὸν ... ἐποιεῦντο γυναῖκα ... στρατεύεσθαι». Από την άλλη πλευρά, σίγουρα θα ήταν δυσάρεστο για τους Αθηναίους να βλέπουν πως απέναντί τους έχουν έναν επικίνδυνο μεν αντίπαλο, γυναίκα δε, ενώ ειρωνεία μπορούμε να διακρίνουμε και από την πλευρά του Ηροδότου ως προς το ότι για τα δεδομένα της εποχής είχε δοθεί ένα τόσο πολυάριθμο στράτευμα υπό τις διαταγές μιας γυναίκας, όπως διακρίνουμε στο χωρίο όπου ο Ξέρξης απευθύνεται προς τον Αρτάβανο, λέγοντας «καί τοι ταύτην τὴν ἀτιμίην προστίθημι ἐόντι κακῷ τε καὶ ἀθύμῳ, μήτε συστρατεύεσθαι ... ἔμοιγε αὐτοῦ τε μένειν τῆσι γυναίξιν» (VII 11.1). Η ειρωνεία του ιστορικού, γενικώς, για τη στάση της Αρτεμισίας φαίνεται και από τη χρήση του ρήματος «διέφυγε» («αὕτη μὲν δὴ, ὡς πρότερον εἶρηται, διέφυγε», VIII 93.2), ενώ στο σημείο αυτό ο ιστορικός διατυπώνει εμμέσως και τον θαυμασμό του προς το πρόσωπο αυτής της σκληρής, τυραννικής γυναικείας μορφής, η οποία ήρθε αντιμέτωπη με γενναίους εχθρούς και κατόρθωσε παρόλα αυτά να ξεφύγει από το κυνήγι που εξαπέλυσαν εναντίον της.⁸⁵ Είναι χαρακτηριστικό πως διακρίνεται ήδη μέσα στο ηροδότειο κείμενο η εξυπνάδα και η ασυνειδησία της Αρτεμισίας κατά τη διάρκεια του ελιγμού της διαφυγής της και της απομάκρυνσής της από τους διώκτες της και ο έμμεσος χλευασμός προς τον –επιπόλαιο και εύπιστο– Ξέρξη, ο οποίος χωρίς να γνωρίζει επακριβώς τις προθέσεις της, σπεύδει να προκαταβάλει τα γεγονότα, λέγοντας «οἱ μὲν ἄνδρες γεγόνασί μοι γυναῖκες, αἱ δὲ γυναῖκες ἄνδρες» (VIII 88.3). Στο συγκεκριμένο χωρίο του κειμένου διαφαίνεται ότι σχολίασε η Munson πως δηλαδή ο βασιλιάς αποτελούσε τη μεγαλύτερη αιτία της περσικής ήττας, καθώς αποδείχθηκε κατώτερος μιας γυναίκας σε θέματα στρατηγικής (*γνώμην*), αφού ούτε σε αυτή την ύστατη στιγμή δεν δύναται να αντιληφθεί τον τακτικισμό της στρατηγικής της Αρτεμισίας· στην πράξη, δηλαδή, καθίσταται τυφλός στη *γνώμην* της.⁸⁶ Ουσιαστικά, ο Ξέρξης αναγαλλιάζει με τις συμβουλές της Αρτεμισίας και του Μαρδόνιου, αλλά για λάθος λόγους: απλώς διότι συμπίπτουν με τη

⁸⁵ Γερασιμούλα Ζωγράφου, *‘ΑΙΞΟΙ ΛΟΓΟΙ’ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΗΝ ΤΟΥ ΗΡΟΔΟΤΟΥ: Η διπλή όψη μιας μεθοδολογικής τεχνικής*, τ. Β’, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2015, σ. 334.

⁸⁶ R.V. Munson, «Artemisia in Herodotus», *CIAnt* 7 (1988), σ. 102.

δική του άποψη (VIII 103.1). Η δε Αρτεμισία φαίνεται να εκθέτει καθαρότητα και με ιδιαίτερη ρητορική δεινότητα τις σκέψεις της.⁸⁷

Αναφορικά με το αυτό το σαγηνευτικό πρόσωπο των *Ιστοριών* έχει υποστηριχθεί πως στην περίπτωση της υπάρχει ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο αλλαγής θέσεων, εξαιτίας του οποίου αποσταθεροποιείται κάθε δεδομένη έννοια του «εαυτού» και του «άλλου». Η Αρτεμισία υπεκφεύγει της διπολικότητας: είναι συγχρόνως γυναίκα και άνδρας, εχθρός και Ελληνίδα, νικηφόρος και πονηρή, πολεμά στην πλευρά του Ξέρξη, αλλά δεν είναι παρά ένας άλλος Θεμιστοκλής, θυμίζοντας περισσότερο τον αθηναϊκό κόσμο, παρά τον περσικό.⁸⁸ Στις ιδιαιτέρως προβληματικές συνθήκες που βιώνει η αθηναϊκή πολιτεία, εν μέσω των Περσικών Πολέμων, αναδεικνύεται το (αθηναϊκό) πολιτικό ιδεώδες της *ίσηγορίας*, που ενθαρρύνει τους πολίτες να επιδιώξουν τα συμφέροντά τους υπό το (λογικό) πρόσχημα ότι κάτι τέτοιο θα ωφελήσει –πιθανώς– όλο το κοινωνικό σύνολο της πολιτείας: ο ίδιος ο Θεμιστοκλής σκεπτόταν, σε περίπτωση που οι Έλληνες δεν κατόρθωναν να αντισταθούν επιτυχώς έναντι των Περσών στη Σαλαμίνα, να εγκαταλείψει το κοινωνικό σύνολο για χάρη των προσωπικών του συμφερόντων, ενώ την ίδια στάση βλέπουμε να υιοθετεί και η αθηναϊκή πολιτεία μετά το πέρας των Περσικών Πολέμων, οπότε και η (ιδιοτελής) εξυπηρέτηση των συμφερόντων της βαίνει σε βάρος των συμμάχων της. Η Αρτεμισία εντάσσεται ακριβώς σε αυτό το (ηθικο-πολιτικό) πλαίσιο υπό την έννοια πως η υιοθέτηση της γνώμης (δηλαδή της ευφυΐας) ενός άλλου προσώπου επιφέρει μεγαλύτερα οφέλη από την καλή τύχη (*τύχην*).⁸⁹ Ίσως ο Ηρόδοτος να ανέμενε πως το αναγνωστικό του κοινό θα προσλάμβανε και θα κατανοούσε τον χαρακτήρα της Αρτεμισίας μέσα από το πρίσμα των συνεπειών της ναυμαχίας της Σαλαμίνας.⁹⁰

⁸⁷ Σε αυτό το σημείο η πανουργία και η καθαρότητα της σκέψης της Αρτεμισίας μας θυμίζουν τη γυναίκα του Κανδαύλη, η οποία αντιλαμβάνεται την πλεκτάνη που στήνει σε βάρος της ο σύζυγός της, ενώ ο ίδιος δεν καταλαβαίνει την περιπλοκή των πραγμάτων.

⁸⁸ R. V. Munson, *ό.π.*, σ. 94.

⁸⁹ Ίσως, μέσω του παραδείγματος της Αρτεμισίας, να έχουμε μια έμμεση κριτική από πλευράς Ηροδότου προς την πολιτική της αθηναϊκής πολιτείας κατά τις δεκαετίες 430-420 π.Χ.

⁹⁰ Josine Blok, *ό.π.*, σ. 235.

Ο Ηρόδοτος, οι γυναίκες και οι ερευνητικές προσεγγίσεις γύρω από αυτή την πτυχή της αφήγησής του

Οι γυναίκες στις *Ιστορίες* συμμετέχουν σε κάθε δραστηριότητα: κυβερνούν, γεννούν ή ανατρέφουν γόνους βασιλικούς, ιδρύουν μαντεία, συμμετέχουν στις μάχες, πέφτουν θύματα πολέμων και ανδρικών επιθυμιών, εκδικούνται, εμπλέκονται σε απλές καθημερινές εργασίες. Η παρουσία τους κρίνεται καίρια στους τομείς της τήρησης των θρησκευτικών καθηκόντων και της διατήρησης της κοινωνικής σταθερότητας. Η εικόνα που μεταφέρει ο Ηρόδοτος για αυτές διαφέρει κατά πολύ από κάθε άλλο έργο της ελληνικής γραμματείας. Ο ιστορικός, μέσα από τις νουβέλες του, μας μεταφέρει στο επίπεδο της μικροϊστορίας, εξετάζοντας συγχρόνως τον άνθρωπο με τις πολεμικές, πολιτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές συνδηλώσεις του περιβάλλοντος στο οποίο ζει. Επιλέγει, συνθέτει, ερμηνεύει και παρουσιάζει το υλικό των πηγών του με έναν τρόπο πρωτόγνωρο για την εποχή του, βλέποντας διαφορετικά τον κόσμο του από τον τρόπο με τον οποίο είχε ιδωθεί, έως τότε, αυτός από τους ανθρώπους. Τα συναισθήματα κυριαρχούν στο έργο του και είναι μέσω αυτών που ουσιαστικά ο Ηρόδοτος συνέχει την αφήγησή του. Χωρίς τον καίριο παράγοντα της λειτουργίας των συναισθημάτων οι *Ιστορίες* θα έχαναν την συνεκτικότητα ή ίσως και τη σημασία τους. Έτσι, εκεί όπου η λογική και η πειθώς δεν λειτουργούν με τρόπο αποτελεσματικό, υποκαθίστανται από το εξημμένο πάθος, το οποίο σε ορισμένες περιπτώσεις συσχετίζεται με ένα αυστηρό εθιμικό δίκαιο. Συγχρόνως, η σεξουαλικότητα και η ισχύς πλέκονται στις *Ιστορίες* σε ένα περίπλοκο σύστημα σχέσεων. Άλλος παράγοντας καθοριστικός για την καλύτερη ερμηνεία και κατανόηση των *Ιστοριών* είναι το φύλο και οι σχέσεις που δομούνται μεταξύ των δύο φύλων. Για τον Ηρόδοτο το φύλο συνιστά μια θεμελιώδη κατηγορία για την ιστορική κατανόηση, καθώς εμπλέκεται σε μια διαδικασία με παγκόσμιες διαστάσεις (η ελληνοπερσική σύγκρουση) και προκειμένου να εξηγήσει το πώς ο κόσμος οδηγήθηκε σε αυτή την κατάσταση προχωράει σε ρηξικέλευθες μεθόδους χρησιμοποίησης και χειρισμού του υλικού που έχει στα χέρια του. Στοχεύει στην παρουσίαση ολόκληρου του κόσμου, ώστε μέσω αυτής να αποδείξει την ωριμότητα του ελληνικού τρόπου σκέψης και αυτή η ωριμότητα φαίνεται στο ηροδότειο έργο από τη στιγμή που δεν ψέγονται μόνον οι Ασιάτες, αλλά και Έλληνες ηγεμόνες για τις αρχές, τις πεποιθήσεις, τα σχέδια, τις φιλοδοξίες και τον τρόπο ζωής, σκέψης και δράσης τους.

Οι γυναίκες στο ηροδότειο κείμενο δρουν επώνυμα ή ανώνυμα, θετικά ή αρνητικά. Γοητεύουν, φοβίζουν, συνέχουν τον χρόνο, μέσω της δράσης τους. Εκείνες που ενεργούν θετικά υπεραμύνονται του νόμου έναντι των παραβιάσεων στις οποίες προβαίνουν οι άνδρες⁹¹, ενώ εκείνες που δρουν αρνητικά ή με καταστροφικό τρόπο υποδηλώνουν με τη δράση τους πως η κοινωνία στην οποία ανήκουν είναι παρηκμασμένη, με σαθρές βάσεις⁹². Ο Ηρόδοτος ηθογραφεί, δεν κρίνει. Η γλώσσα του ελάχιστα περιγράφει, αντιθέτως σημαίνει κάτι, δηλώνει. Οι γλωσσικές παρασιωπήσεις, στις οποίες καταφεύγει, πυκνώνουν τη δραματική ουσία στο έπακρο: η βασίλισσα στη νουβέλα του Γύγη παρουσιάζεται συνεχώς υπό τη σκιά της ανωνυμίας της άλλοτε στοιχειωδώς απλώς και μόνο ως γυναίκα και άλλοτε με τα επίσημα της εξουσίας ως «δέσποινα». Σε αυτή την περίπτωση κατανοούμε τον λειτουργικό ρόλο της ανωνυμίας, μέσω της οποίας ο Ηρόδοτος καταφέρνει να διαγράψει ευκρινέστερα το ένστικτο και το ήθος της γυναίκας, ενώ πίσω από την παρασιώπηση του ονόματός της και βάσει των πράξεών της ανακαλύπτουμε «το αντίπαλο φύλο, που με την απειλητική, εμπειρική του διάσταση εξουδετερώνει τον ρόλο των επώνυμων ανδρών».⁹³ Το ήθος αυτών των προσώπων αποκαλύπτεται μέσω ενός τριπλού οχήματος στον αναγνώστη: από τον λόγο τους, τις κινήσεις τους και τις ανομολόγητες σκέψεις τους. Εμείς, μέσα από αυτή τη σκηνική ολιγάρκεια του ιστορικού, μπορούμε να συλλάβουμε πίσω ή κάτω από ό,τι λένε οι ήρωες της ηροδοτείας αφήγησης τα ανέκφραστα κίνητρά τους.

Ο αναγνώστης, λοιπόν, καλείται από τον ιστορικό να εμπλακεί ενεργά μέσα στην αφήγηση, καθώς αυτός, διαβάζοντας, βιώνει εμπειρίες, αφού η ιστορική γνώση στο ηροδότειο έργο κινείται πάνω σε έναν τριπλό άξονα, σύμφωνα με τον Immerwahr: «στα γεγονότα, στις παραδόσεις για τα γεγονότα και στο ιστορικό έργο που ερμηνεύει αυτές τις παραδόσεις».⁹⁴ Είτε η ηροδοτεία αφήγηση εκλειφθεί ως ρητορικός λόγος

⁹¹ Η Κυνώ, η τροφός του Κύρου, είναι ένα εξαιρετικό παράδειγμα σε αυτή την κατηγορία, καθώς με τη δράση της σώζει τον βασιλικό γόνο από την καταστροφή που μηχανεύεται ο παππούς του (I 110-113). Η τροφός είναι ένα φαινομενικά ασήμαντο πρόσωπο, μέσω του οποίου -ωστόσο- φωτίζεται η ιστορία ενός άλλου σημαντικού χαρακτήρα των *Ιστοριών*, του Κύρου. Αυτή είναι και η συνήθης τακτική που ακολουθεί ο Ηρόδοτος στο έργο του, θέτοντας και τους ελάσσονες χαρακτήρες μέσα στο ρου της Ιστορίας και στους περίπλοκους μαιάνδρους που διαμορφώνουν τα πρόσωπα που κινούν τα νήματα αυτής. Βλ. σχετικά: J. E. van der Veen, *The Significant and the Insignificant Five Studies in Herodotus View of History*, Άμστερνταμ 1996, σ. 23-52.

⁹² Το παράδειγμα της Φερετίμης στην Κυρηναϊκή (IV 160-162, 202-205) είναι χαρακτηριστικό αυτής της κατηγορίας, στην οποία φυσικά πρωταγωνιστούν οι βασίλισσες της Περσίας που, μέσω όσων υφίστανται οι ίδιες και των ενεργειών στις οποίες καταφεύγουν, φανερώνουν όχι μόνο το σαθρό υπόβαθρο της κοινωνίας τους, αλλά και ότι η απρόβλεπτη δύναμη που συγκεντρώνουν στα χέρια τους είναι στοιχείο συστατικό της δυναστικής απολυταρχίας. Βλ. σχετικά: D. Lateiner, *The Historical Method of Herodotus*, σ. 139.

⁹³ Reinhold Bichler και Robert Rollinger, *ό.π.*, σ. 186.

⁹⁴ H.R. Immerwahr, *Form and Thought in Herodotus*, Κλήβελαντ 1966, σ. 6.

(οπότε και δίνεται έμφαση στην παράθεση των πηγών και του ευθέος λόγου), είτε ως εξιστόρηση ενός Έλληνα συγγραφέα – αφηγητή ιστοριών (οπότε το ενδιαφέρον μετατοπίζεται στο ίδιο το κείμενο και όχι τόσο στα ιστορικά γεγονότα που πλαισιώνουν το κείμενο και περιγράφονται εντός αυτού), οι μελετητές επιχειρούν να εντοπίσουν την *ισορροπία μεταξύ κειμένου και γεγονότος*. Εντός αυτής της δυαδικής αλυσίδας βρίσκεται ο Ηρόδοτος ως δημιουργός της αφήγησης, που συλλέγει υλικό για τα γεγονότα που ο ίδιος θεώρησε σημαντικά και άξια καταγραφής.

Η κεντρική αφήγηση του Ηροδότου (η σύγκρουση των Ελλήνων με τους εχθρούς της από την περιοχή της Εγγύς Ανατολή) πλαισιώνεται από δυο ιστορίες παρμένες από το σύμπαν της Ανατολής: το επεισόδιο του Κανδαύλη που επιδίωξε να εκθέσει γυμνή τη σύζυγό του στον πιστό του σύμβουλο και μελλοντικό του διάδοχο, τον Γύγη, και την ιστορία όπου περιγράφονται οι ερωτικές εμμονές του Ξέρξη για τη γυναίκα και ακολούθως για την κόρη του αδελφού του, του Μασίστη (IX 108-113). Και στις δύο αυτές ιστορίες είναι η αντίδραση της βασίλισσας που πυροδοτεί μια αλυσίδα από απρόβλεπτες αλληπάλληλες καταστάσεις. Το καταληκτικό επεισόδιο των *Ιστοριών*, η ιστορία με τον Ξέρξη, οδηγεί τον Ηρόδοτο να επιλέξει την παραλλαγή που θέτει στο έργο του για τον Κανδαύλη (καθώς υπήρχαν διάφορες παραλλαγές για την ιστορία αυτή): η καταστροφή του Ξέρξη επέρχεται, διότι αυτός παραβίασε τη συζυγική πίστη, θέτοντας σε κίνδυνο τη ζωή τρίτων χαρακτήρων (γυναίκα του Μασίστη), που αρχικώς δεν υπήρχε καν υπόνοια ότι ενδέχεται να επηρεάζονταν από τις επιθυμίες και τις πράξεις του. Πρόκειται για μια αλληλουχία καταστάσεων που προδιαγράφουν την καταστροφή του ίδιου του βασιλιά (465 π.Χ.). Στόχος του Ηροδότου είναι να δείξει την πορεία προς την ελληνοβαρβαρική σύρραξη και βλέπει πως ο πρώτος Ασιάτης που επιτέθηκε στους Έλληνες ήταν ο Κροίσος, απόγονος του Γύγη, οπότε έτσι συνδέει την αρχή με το τέλος. Έτσι, η ελληνο-ασιατική σύρραξη παρουσιάζεται με τη μορφή ενός τριπτύχου, στο κέντρο του οποίου τίθεται η σύρραξη αυτή καθεαυτή, ενώ στα εκατέρωθεν περυσία του κυριαρχούν οι δυο βασίλισσες και οι αποφάσεις που παίρνουν, σηματοδοτώντας το τέλος των συζύγων τους και υποδεικνύοντας ότι οι δύο αυτοί ηγεμόνες οδηγούν τον εαυτό τους και το βασίλειό τους στην κατάρρευση, αφού έχουν αρχίσει με την καταστροφή του ίδιου τους του οίκου.⁹⁵ Αυτή η ερμηνεία που προσφέρει ο Wolff για τις *Ιστορίες* δεν μας λύνει την απορία εάν ο Ηρόδοτος μας δίνει μια εξελληνισμένη και δραματοποιημένη εξιστόρηση των εντάσεων που ενυπήρχαν

⁹⁵ Josine Blok, *ό.π.*, σ. 227.

εντός των οίκων που βασίλευαν στην Περσία ή εάν η αφήγηση που προσφέρει, αναφορικά με τον Ξέρξη, είναι αποτέλεσμα της προσωπικής του ιδέας για αυτόν.

Εάν, όμως, οι γυναίκες –για τον Wolff– είναι χαρακτήρες βοηθητικοί, προκειμένου να κατανοήσουμε μέσω αυτών την παραβατική συμπεριφορά των βασιλέων – συζύγων τους (προσφέροντας, με αυτόν τον τρόπο, μια δομική συνοχή στις *Ιστορίες*), για τον Tourraix οι γυναίκες συνιστούν τις γέφυρες που ενώνουν, μέσω της δράσης τους, τις γενιές των ανδρών, επιτελώντας έναν δυναμικό και σταθεροποιητικό ρόλο. Ο Tourraix επιτείνει την αίσθηση περί ισχυρής συνθετικής συνοχής του έργου, τονίζοντας όχι μόνο μια κοινή δομή μεταξύ της εναρκτήριας και της καταληκτικής σκηνής του, αλλά εμμένοντας και στην ύπαρξη μιας σειράς παρόμοια δομημένων γεγονότων που διαπερνούν ολόκληρη την έκταση των *Ιστοριών*: διακρίνουμε, λοιπόν, μια επανάληψη ενός μοτίβου αναφορικά με τις ελληνικές και τις ανατολικές κοινωνίες, εξαιτίας της οποίας υπογραμμίζεται η βασική ηροδότεια πεποίθηση ότι πίσω από τις όποιες πολιτισμικές διαφορές υπάρχουν ιστορικές συνθήκες που είναι κοινές σε όλους τους ανθρώπους. Βλέπουμε, λοιπόν, τους Έλληνες τυράννους να τοποθετούνται στην ίδια κατηγορία με τους Πέρσες βασιλείς, ενώ τον ρόλο του αντικειμενικού πολιτισμικού μέτρου σύγκρισης διαδραματίζει ο παράγοντας της «ελληνικότητας».

Η θεώρηση της Dewald, όμως, μας διαφωτίζει περισσότερο ως προς το ρόλο των γυναικών εντός της ηροδότεια αφήγησης, καθώς η ίδια διατείνεται, αναφορικά με τις γυναίκες στις *Ιστορίες*, πως α) εκείνες που δεν δρουν, περιοριζόμενες σε έναν παθητικό ρόλο στα γεγονότα που διαδραματίζονται, υπογραμμίζουν «τη λεπτή διαχωριστική γραμμή μεταξύ πολιτισμικής επιβίωσης και πολιτισμικού αφανισμού στις αρχαίες κοινωνίες»⁹⁶, β) εκείνες που αναλαμβάνουν έναν ενεργητικό ρόλο (είτε δρώντας στα πλαίσια μιας ομάδας, είτε ως άτομα) επιτελούν πράξεις συμπληρωματικές ή εξισορροπητικές των αντίστοιχων ανδρικών, και γ) εκείνες που δραστηριοποιούνται στον δημόσιο χώρο, αναλαμβάνοντας ατομική δράση, «συχνά αρθρώνουν τις κοινωνικές αξίες που υπαγορεύουν οι πράξεις τους»⁹⁷, ενισχύοντας με αυτό τον τρόπο εκείνες τις δομές της παράδοσης που βρίσκονται υπό καθεστώς απειλής. Κατανοούμε, σύμφωνα με την ερμηνεία της Dewald, πως οι γυναίκες με τη δράση τους στοιχειοθετούν τους φύλακες της παράδοσης, εφόσον ουσιαστικά κύριο καθήκον τους

⁹⁶ C. Dewald, *ό.π.*, σ. 93.

⁹⁷ *Ο.π.*, σ. 108.

είναι η διαφύλαξη του νόμου και οι ίδιες ενσαρκώνουν την κοινωνική και θρησκευτική παράδοση, μεταβιβάζοντας στα γεγονότα τον ιστορικό πολιτισμό.⁹⁸

Το μυθικό στοιχείο, ο χρόνος και ο χώρος είναι ζητήματα που απασχόλησαν τους μελετητές αναφορικά με το ηροδότειο έργο. Το θέμα της μητριαρχίας και της γυναικείας παρουσίας μέσα στη μοναρχία βρίσκεται στο επίκεντρο της θεωρίας του Tourgaix, καθώς κατ' αυτόν «η ηροδότεια ιδέα για τη γυναικεία δύναμη ως βάση της μοναρχικής δύναμης αντικατοπτρίζει μια ευρέως διαδεδομένη άποψη για την ουσιαστική σχέση ανάμεσα στις γυναίκες και στην ιστορική αλλαγή των πολιτικών συστημάτων».⁹⁹ Εάν ο Tourgaix διατείνεται ότι ίσως το μυθικό στοιχείο να προέρχεται από μια θρησκευτική παράδοση που ήταν κοινή στην Εγγύς Ανατολή και την ανατολική Μεσόγειο και δεν μπορεί να διέφερε πολύ από τις πραγματικές πράξεις και συνήθειες που ίσχυαν σε εκείνες τις περιοχές, από την πλευρά του ο Pembroke διακρίνει τα μυθικά σχήματα της μητριαρχίας από την πραγματικότητα που υποτίθεται ότι αντικατοπτρίζουν οι ιστορίες στην ηροδότεια αφήγηση.¹⁰⁰ Η θέση του Pembroke ενέχει ένα υψηλό σημασιολογικό φορτίο από την άποψη πως αυτός ήταν ο πρώτος που αμφισβήτησε τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην ηροδότεια αφήγηση και στον κόσμο τον οποίο ισχυρίζεται ο Ηρόδοτος πως περιγράφει, διότι το ίδιο το κείμενό του έχει μια έντονη ενδοαναφορικότητα.¹⁰¹

Το γεγονός πως εξαιρείται η σημασία του οίκου στις *Ιστορίες* φανερώνει την ιδιαίτερα ελληνοκεντρική προσέγγιση του υλικού από τον ιστορικό, αφού στην κλασική Αθήνα κάθε πολιτική θεωρία είχε ως αφετηριακό σταθμό τον *οἶκον*, ώστε μέσω αυτού να προσεγγιστεί η πόλη ως κοινότητα και ως κράτος. Ίσως, ο Ηρόδοτος, ενώ είχε ήδη ξεκινήσει το έργο του, να υιοθέτησε την προσέγγιση αυτή του *οἴκου* ως πρότυπο για την *πόλιν*. Έχουμε να κάνουμε με ένα μοντέλο που επέτρεψε στον Ηρόδοτο α) να επιλέξει το εθνογραφικό του υλικό, καθώς εντός αυτού του μοντέλου υπήρχαν αρκετά καθοριστικά στοιχεία όσον αφορά την ηροδότεια εθνογραφία¹⁰², β) να κατανοήσει πως άνδρες και γυναίκες αλληλοεξαρτώνται (παρά το ότι κάθε φύλο έχει τις δικές του, διαφορετικές, αδυναμίες και προτεραιότητες), γ) να κατανοήσει πως οι πλέον σημαντικές συζητήσεις θα γίνονταν κεκλεισμένων των θυρών, και δ) να

⁹⁸ Josine Blok, *ό.π.*, σ. 231.

⁹⁹ *Ο.π.*, σ. 229.

¹⁰⁰ *Ο.π.*, σ. 233.

¹⁰¹ *Ο.π.*, σ. 233.

¹⁰² Αναφέρω ορισμένα χαρακτηριστικά: γενεαλογία ατόμων και λαών, τρόποι ζωής, ταφή, θυσίες, κατανομή εργασίας βάσει φύλου, σεξουαλικά ήθη, κ.ά.

γράψει για το ευρύτερο θέμα των Περσικών Πολέμων, καθώς εφόσον αυτό ήταν εμπνευσμένο από τον ομηρικό επικό μύθο της Τροίας, συμπεριλάμβανε και οικογενειακές σχέσεις.¹⁰³ Βάζοντας, λοιπόν, το έργο του να κινείται γύρω από έναν καθόλα γνώριμο άξονα στους σύγχρονους του Έλληνες (πετυχαίνοντας ένα αποτέλεσμα απολαυστικό και πλήρως κατανοητό για τις δικές τους πολιτισμικές προσλαμβάνουσες) κατόρθωσε να δώσει το πρώτο δείγμα ιστορικής γραφής στην παγκόσμια λογοτεχνία, που μάλιστα άγγιζε πτυχές με τις οποίες η Ιστορία θα ασχολούνταν από τη στιγμή της θεμελίωσής της ως επιστήμης σε πολύ μεταγενέστερο στάδιο.

Σε μια προσπάθεια, όμως, κατανόησης ολόκληρου του κόσμου, όπως είναι το έργο του Ηροδότου, οφείλουμε να ασχοληθούμε και με τις θεματικές της *ταυτότητας* και της *ετερότητας*. Οι Said και Rossellini στη μελέτη τους διατείνονται πως στις *Ιστορίες* δεν υπάρχει καθόλου ιστορία, εφόσον η κοσμοθεωρία του Ηροδότου φαίνεται να είναι απόλυτα ελληνοκεντρική από την στιγμή που αυτός –στο εγχείρημά του να ορίσει όλες τις μορφές του «βαρβαρικού» κόσμου– λαμβάνει ως κριτήριό του τη φύση και την έκταση της μη ελληνικότητάς του, δεχόμενος επίσης ως κανόνα τον ενήλικα, άρρενα Έλληνα πολίτη.¹⁰⁴ Έτσι, διατηρείται το δίπολο Έλληνας – βάρβαρος/ άρρεν – θήλυ, ενώ το ηροδότειο έργο δεν προσφέρει παρά μια ελληνοκεντρική, όπως έχουμε επισημάνει, αναπαράσταση του κόσμου. Η δε έννοια της *ετερότητας*, σύμφωνα με την οποία μπορούμε να κατανοήσουμε τον «άλλο» μόνο εάν χρησιμοποιήσουμε όρους που αναφέρονται στον «εαυτό», συνιστά ένα πολύ βοηθητικό εργαλείο, ώστε να κατανοήσουμε πως ο Ηρόδοτος περιοριζόταν από τις γνώσεις του, όποτε προσέγγιζε τους άλλους λαούς. Το *φύλο* καθίσταται όχι απλώς ως διαμεσολαβητικός παράγοντας κατανόησης των γεγονότων που περιγράφονται στις *Ιστορίες*, αλλά εντάσσεται ως δομικό χαρακτηριστικό με ιδιαίτερη σημασιολογική φόρτιση στα πλαίσια του ευρύτερου ιστοριογραφικού πλαισίου στο οποίο προσδίδει ζωή η αφήγηση του Ηροδότου. Υπάρχουν, φυσικά, και οι ερευνητές που επισημαίνουν τις παγίδες στις οποίες μπορούμε να πέσουμε, όταν εξετάζουμε τα πράγματα μέσα από συμβάσεις του τύπου «Έλληνας – βάρβαρος», «άνδρας – γυναίκα», καθώς, μέσω αυτών των απλοϊκών –ουσιαστικά– αντιθέσεων, όπως επισημαίνει η Vivienne Gray, το αφηγηματικό μοντέλο της «εκδικητικής βασίλισσας» προϋποθέτει την ύπαρξη του «εκδικητικού

¹⁰³ *Ο.π.*, σ. 236.

¹⁰⁴ *Ο.π.*, σ. 234.

βασιλιά» ή/και του «εκδικητικού υπηρέτη» (εάν αναφερόμαστε στην περίπτωση του Γύγη και του Κανδαύλη), οπότε και κάνουμε λόγο για ένα λανθάνον πολιτικό μοντέλο που αυξάνει την πολυπλοκότητα του διπόλου Έλληνας – δημοκρατία/βάρβαρος – μοναρχία, αφού στο σώμα αυτού υπεισέρχεται και το δίπολο βάρβαρος/κύριος – βάρβαρος/υπηρέτης».¹⁰⁵

¹⁰⁵ Vivienne Gray, “Herodotus and the Rhetoric of Otherness”, *AJPh* 116 (1995), σ. 201.

Συμπεράσματα

Οι *Ιστορίες* διαπλάθονται με τον τρόπο με τον οποίο πρόσωπα και καταστάσεις κατανοούνται από τον ίδιο τον Ηρόδοτο. Η παρουσίαση μιας κατάστασης στην αφήγηση του ιστορικού δεν σημαίνει πως υπηρετεί την αρχή της αληθοφάνειας. Σε αυτό το σημείο έρχονται να προστεθούν διάφορες αμφιβολίες που γεννιούνται μέσα από το ίδιο το έργο, τον χειρισμό του υλικού από τον Ηρόδοτο, τη σύνθεση αυτών των πληροφοριών και την ερμηνεία που τους δίνει αυτός που τις επεξεργάζεται. Υπάρχουν ασυμφωνίες ανάμεσα στις απόψεις του Ηροδότου για την εξέχουσα θέση των γυναικών και στις απόψεις που θεωρείται πως επικρατούσαν στην Ελλάδα για τις γυναίκες την εποχή του ιστορικού. Τι γνώριζε πραγματικά ο Ηρόδοτος για τα γεγονότα και τις ιστορίες που του αφηγήθηκαν οι πληροφοριοδότες της Εγγύς Ανατολής; Όσον αφορά τις αντιλήψεις περί μοναρχίας και γυναίκας στην Ανατολή, δηλαδή πέραν των ορίων του ελληνικού χώρου; Πόσο διαδεδομένο θεωρείται το σχήμα σύμφωνα με το οποίο η γυναικεία δύναμη συνιστά τη βάση της μοναρχικής εξουσίας; Θεωρείται αυτό το δομικό σχήμα ιδέα ελληνική ή ηροδότεια που προβάλλεται προς τον έξω κόσμο; Η βασίλισσες των Ασιατών είναι πράγματι τόσο ισχυρές ή το μοτίβο αυτό χρησιμοποιήθηκε για να καλύψει μια κοινωνική πραγματικότητα όπου οι γυναίκες ήταν απλώς αντικείμενα γαμήλιων στρατηγικών; Κατά πόσο είναι δυνατόν να είμαστε βέβαιοι για τη γνησιότητα των γυναικείων πορτρέτων του Ηροδότου και να μην θεωρήσουμε ότι αυτά συνιστούν επινόηση του ίδιου του ιστορικού, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις όπου δεν υπάρχει άλλη πηγή πληροφόρησής μας για τα πρόσωπα που περιγράφει αυτός, όπως η Αρτεμισία για παράδειγμα; Από την άλλη πλευρά, φυσικά, οι *Ιστορίες* έχουν εξέχουσα θέση ανάμεσα στα εθνο-ιστορικά έργα, από τη στιγμή που αποτελούν την παλαιότερη πλήρη εξιστόρηση ή σε άλλες περιπτώσεις τη μόνη σωζόμενη εξιστόρηση για κάποιο γεγονός, έναν λαό ή ένα πρόσωπο, όπως είναι η Τόμυρις, στην περίπτωση της οποίας εθνογραφία και ιστορία δύσκολα διακρίνονται μεταξύ τους.

Πέραν των αμφιβολιών που μας γεννούν οι *Ιστορίες*, αυτό που επιδιώκει να αναδείξει ο Ηρόδοτος, επεξεργαζόμενος το υλικό του, είναι η αστάθεια των ανθρώπινων πραγμάτων. Μια αστάθεια που επιτείνεται σε περιστάσεις όπου εμπλέκεται ο παράγοντας *έρως*, που σε συνδυασμό με την *υπερβολική χαρά* και την *ηδονή* συνιστούν δείγματα αποπροσανατολισμού των ανθρώπων ή ίσως και άγνοιας αυτών, λειτουργώντας παράλληλα και ως αλάνθαστοι δείκτες μιας τραγικής

κατάληξης, εφόσον τα πρόσωπα που πέφτουν έρμια αυτών των καταστάσεων, αφήνονται στον κόσμο των συναισθημάτων, παραμερίζοντας –σε επικίνδυνο βαθμό– τη λογική από τη σκέψη και τις πράξεις τους.¹⁰⁶ Οι κεντρικοί χαρακτήρες των *Ιστοριών* εμφανίζονται στο απόγειο της δύναμης και της δόξας τους: η ξαφνική τους πτώση οφείλεται στην έλλειψη αυτοσυνειδησίας. Η συγκεντρωτική εξουσία και ο δεσποτισμός δίνουν στους φορείς τους την ψευδαίσθηση της παντοδυναμίας. Το υπερβολικό συναίσθημα που κατακλύζει τις φυσικές υπάρξεις των ισχυρών αυτών προσώπων και ο εγωκεντρισμός που αυτό επιφέρει στην ψυχοσύνθεσή τους, τα οδηγεί στην έλλειψη κάθε έννοιας του μέτρου, ίσως ακόμη και της θνητότητάς τους. Η στιγμιαία κατάσταση που βιώνουν και μέσω της οποίας υψώνονται σε μια σφαίρα ίση ή υπεράνω του *νόμου*, καθιστά αυτά τα πρόσωπα ευάλωτα, καταδικασμένα στη μη ολοκλήρωση του υψηλού συναισθήματος από το οποίο έχουν κατακλυσθεί.

Μέσα σε αυτό το σκηνικό οι γυναίκες πρωταγωνιστούν, δεν αφήνονται στο περιθώριο ή ακόμα και στην ανυπαρξία. Η παρουσία τους είναι δυναμική, κινούν τα νήματα και επηρεάζουν την εξέλιξη της πλοκής. Τέτοιου είδους δυναμικές γυναίκες, «που συνιστούν κάτι περισσότερο από γενναίες κόρες, ικανές συζύγους και θαρραλέες μητέρες, δεν χάνουν στη σκηνή του Ηροδότου τη σημασία τους, λειτουργούν όμως τρομακτικά και παράξενα», δημιουργώντας στον αναγνώστη διαφορούμενα συναισθήματα, «από σεβασμό και συμπόνια έως ερωτικές φαντασιώσεις και ωμή φρίκη».¹⁰⁷ Όπως ο βαρβαρικός δεσποτισμός αποδομείται με τα επεισόδια των Ελλήνων τυράννων, έτσι και η ιδέα περί ανατολίτικης γυναικείας βίας αποσυντίθεται, βλέποντας τη συμπεριφορά που επιδεικνύουν οι γυναίκες της Κυρηναϊκής. Η παθολογία της παρανομίας και της βίας που κατακλύζει άνδρες και γυναίκες με ισχύ στα χέρια τους δεν έχει σχέση με το *φύλο*, ούτε φυσικά με την *Ανατολή*, αλλά με το *πολιτειακό σύστημα και περιβάλλον*, καθώς αναπτύσσονται εντός των πλαισίων καθεστώτων τυραννικών. Οι γυναίκες έρχονται να σταθεροποιήσουν ό,τι η ανδρική συμπεριφορά παραβλέπει ή οδηγεί –μέσω αυτής της παράβλεψης– στην αποσάθρωση και την παρακμή: τον *νόμον*, αυτό το θεμελιώδες σημασίας εθιμικό σύστημα που συνιστά μια σταθερά μέσα στον κόσμο, και που αμφισβητείται από τους άνδρες με ισχύ στα χέρια τους, όποτε αυτοί κατακλύζονται από υψηλή –και πέραν του νόμου– ερωτική επιθυμία ή από έρωτα για

¹⁰⁶ Οι αναφορές του Ηροδότου σε αυτές τις λέξεις μέσα στην αφήγηση υποδεικνύουν το υπέρμετρο συναίσθημα, λειτουργώντας όπως ακριβώς και η τραγική ειρωνεία, καθώς εάν οι αναγνώστες αντιλαμβάνονται την αλήθεια, οι άμεσα ενδιαφερόμενοι απλώς δεν τη γνωρίζουν.

¹⁰⁷ Ηρόδοτος, *ό.π.*, σ. 160-161.

την πάση θυσία διατήρηση στα χέρια τους της εξουσίας που κατέχουν. Η σταθερά του νόμου στη διαπλοκή της με τον *ἔρωτα* και την εξουσία τονίζεται άλλωστε και από τον Δημάρατο (VII 104.1), από την αντίθετη όμως πλευρά αναφορικά με την ομιλία του Οτάνη, όταν ο Σπαρτιάτης αναφέρεται στον *δεσπότη νόμο*, ο οποίος ανανεώνει το περιεχόμενο της λέξης, εισάγοντας την έννοια της ελεύθερης επιλογής, σε αντίθεση με τον εξαναγκασμό του δεσποτισμού.

Ο Ηρόδοτος ηθογραφεί, βάσει μιας οπτικής καθαρά ελληνοκεντρικής. Έτσι, και η εξέχουσα θέση που διακρίνουμε να έχουν οι γυναίκες σε ζητήματα οικογένειας και πολιτικής, μέσα στο κείμενο, εξαρτάται από την προοπτική του παρατηρητή, που στην περίπτωση των *Ιστοριών* είναι ο Ηρόδοτος και οι σύγχρονοί του Έλληνες. Η μικροϊστορία των νουβελών συνδέει το νόημα της μακροϊστορίας των *Ιστοριών*. Το νόημα της ηροδότειας αφήγησης ενώνεται μέσω της επεξήγησης της δράσης και των κινήτρων των γυναικείων χαρακτήρων της και της σύνδεσής τους με τις πράξεις και τη συμπεριφορά των ανδρών στις *Ιστορίες*. Όλα τα δίπολα μέσα στο έργο υπηρετούν τον ύψιστο στόχο του ιστορικού που δεν είναι άλλος από την επίδειξη της επερχόμενης καταστροφής, όταν η απόλυτη εξουσία ενός προσώπου δημιουργεί σε αυτό την ψευδαίσθηση ότι μπορεί να δρα υπεράνω όλων. Η αντίστιξη αυτής της τυραννικής μορφής εξουσίας σε ελληνικό και ασιατικό περιβάλλον είναι έντονη με τις ελληνικές αξίες, όπου ο νόμος δεν είναι προσωποπαγής αλλά οδηγεί στην ελευθερία επιλογής. Οι γυναίκες συνιστούν τον δείκτη του ομαλού, του φυσιολογικού, της κανονικότητας (που κατά τον Ηρόδοτο ταυτίζεται με τη σύνταξη με τα του *νόμου*), και η όποια παρεκτροπή του –όσο φρικαλέα κι αν είναι– γίνεται στο βωμό της έλευσης της τάξης, που έχει προηγουμένως διασαλευθεί. Η ισχύς τους, κυρίως δε αυτή των βασιλισσών της Περσίας, μοιάζει υπέρμετρη, όμως από την άλλη εκδηλώνεται μόνο υπό περιστάσεις, όποτε το ίδιο το έθιμο, ο *νόμος*, τους επιτρέπει να δράσουν. Αυτό αποδεικνύει τόσο μια αδυναμία από πλευράς τους, όσο και τη βαθύτερη επιδίωξή τους, που είναι η έλευση της κανονικότητας, μέσω του σεβασμού του εθμικού πλαισίου μέσα στο οποίο ζουν και αναπνέουν. Όσον αφορά δε τις γυναίκες στο ελληνικό περιβάλλον, σε αυτό των τυράννων, είτε μέσω της απουσίας, είτε μέσω της ανωνυμίας τους, επηρεάζουν και αυτές τα πράγματα, καθώς προδιαγράφουν μια πορεία για την κατάληξη των ανδρών, όπως επίσης φανερώνουν εμμέσως τις επιδιώξεις αυτών των ανδρών, οι οποίες –φυσικά– σχετίζονται με την παραμονή της εξουσίας στα χέρια αυτών.

Οι γυναίκες, λοιπόν, συνιστούν ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο στην πολιτισμική ιστορία του Ηροδότου. Μέσω αυτών ο ίδιος σκιαγραφεί τους χαρακτήρες των πρωταγωνιστών του, μελετά την πορεία των πραγμάτων, ηθογραφεί λαούς, για να καταλήξει στα ελληνοπερσικά που ακόμη και μέσα από την περιορισμένη σφαίρα του Ξέρξη και της Αρτεμισία φανερώνουν ευκρινώς όχι τόσο τις πολιτισμικές διαφορές ανάμεσα σε Ασία και Ελλάδα ή Ανατολή και Δύση, όσο τις όποιες διαφορές υπάρχουν μεταξύ των δυο πολιτειακών συστημάτων και των αξιών που καθένας από αυτούς τους δύο κόσμους ευαγγελίζεται.

Πηγές της αρχαίας ελληνικής γραμματείας

Herodotus, with an English translation by A. D. Godley. Cambridge. Harvard University Press. 1920

Έργα προσβάσιμα στο: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>

Βιβλιογραφία

Andrade, Marta Mega de A., 2003 “Cidade das Mulheres”: a questão feminina e a polis revisitada. In: *FUNARI*, Pedro Paulo; FEITOSA, Lourdes Conde; SILVA, Glaydson José da (Orgs.). *Amor, desejo e poder na Antigüidade: relações de gênero e representações do feminino*. Campinas: Editora da Unicamp.

Ashery, David; Lloyd, Alan; Corcella, Aldo, 2007, *Herodotus Books I-IV*. Oxford, Oxford University Press.

Benardete S., *Herodotean Inquiries*, Χάγη 1969.

Bichier Reinhold - Rollinger Robert, *Ηρόδοτος. Εισαγωγή στο έργο του*, μτφ. Μαρία Κάισαρ, επιμ. ελλ. έκδ. Δανιήλ Ι. Ιακώβ, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2006.

Blok Josine, «Οι γυναίκες στις *Ιστορίες* του Ηροδότου», στο Egbert J. Bakker, Irene J.F. de Jong, Hans van Wees (επιμ.), *Εγχειρίδιο Ηροδότειων Σπουδών*, μτφ. Κατερίνα Δημοπούλου, επιμ. ελλ. έκδ. Χ.Κ. Τσαγγάλης, Μεταίχμιο, Αθήνα 2005, σ. 222-236.

Carney E.D., 2005, «Women and Dynasteia in Caria», *American Journal of Philology*, v.126, no. 1, Johns Hopkins University Press, σ. 65-91.

Corcella, A., and Medaglia, S., 1993, *Erodoto: Le storie, libro IV; la Scizia e la Libia*, Verona.

Dewald C., “Women and Culture in Herodotus’ Histories”, *Women studies* 8 (1981), σ. 93-127.

Dewald C., «Women and Culture in Herodotus’ Histories» στο Foley H.P. (ed), *Reflections of Women in Antiquity*, New York. 1989.

Ferrill A., “Herodotus on Tyranny”, *Historia* 27, σ. 385-398.

Finkelberg M., 2014, «Boreas and Oreithyia: A Case-Study in Multichannel Transmission of Myth», in R. Scodel (ed.), *Between Orality and Literacy: Communication and Adaptation in Antiquity*, Leiden 2014.

Flory S., “Laughter, Tears & Wisdom in Herodotus”, *AJPh* 99 (1978), σ. 145-153.

- Flory S., *The Archaic Smile of Herodotus*, Ντιτρόιτ 1987.
- Garcia B., *Artemisia within Herodotus' Histories and 300: Rise of an Empire*.
- Gray Vivienne, "Herodotus and the Rhetoric of Otherness", *AJPh* 116 (1995), σ. 185-211.
- Hartog F., *Le Miroir d' Herodote: Essai sur la Representation de l' Autre*, Παρίσι 2001. (ανατύπ.).
- Hartog, François, 1999, *O espelho de Heródoto: ensaio sobre a representação do outro*. Belo Horizonte: Editora UFMG.
- Hignet C., *Xerxes' Invasion of Greece*, Οξφόρδη 1963.
- Immerwahr H.R., *Form and Thought in Herodotus*, Κλήβελαντ 1966.
- Koray K. (2013), «Coinage and Identities under the Hekatomnids», 4th Century Karia. Defining a Karian Identity under the Hekatomnids, Instabul: Institute Francais d'Etudes Annatoliennes, Georges Demezil (Varia Anatolica), σ. 108-110. Lateiner D., "No Laughing Matter: A Literary Tactic in Herodotus", *TAPhA* 107 (1977), σ. 173-182.
- Lateiner D., "Ou kata Nomon: Obscene Acts and Objects in Herodotus' Histories", in D. Dutsch - A. Suter (eds.), *Ancient Obscenities: Their Nature and Use in the Ancient Greek and Roman Worlds*, Ann Arbor 2015
- Lateiner D., *The Historical Method of Herodotus*, Phoenix Suppl. 23, Τορόντο 1989, σ. 136-137.
- Munson R.V., "Three Aspects of Spartan Kingship in Herodotus", στο R. M. Rosen & J. Farrell (επιμ.), *Nomodeiktēs: Greek Studies in Honor of Martin Ostwald*, Μίσιγκαν 1993, 39-54.
- Munson R.V., «Artemisia in Herodotus», *ClAnt* 7 (1988), σ. 91-106.
- Pomeroy, Sara B., 1999, *Diosas, rameras, esposas y esclavas: mujeres en la Antigüedad Clásica*. Madrid: Ediciones Akal
- Pelling C., "East is East and West is West— Or Are They? National Stereotypes in Herodotus", *Histos* 1 (1997), σ. 51-66.

Raaflaub K., «Φιλοσοφία, Επιστήμη, Πολιτική: Ο Ηρόδοτος και οι Πνευματικές Τάσεις της Εποχής του», στο E. Bakker, H. Wees & I. De Jong (επιμ.), *Εγχειρίδιο Ηροδότειων Σπουδών*, μτφ. Κατερίνα Δημοπούλου, επιμ. ελλ. έκδ. Χ.Κ. Τσαγγάλης, Μεταίχμιο, Αθήνα 2005, 153-187.

Sancisi-Weerdenburg Heleen, «Η προσωπικότητα του Ξέρξη, βασιλέως των βασιλέων», στο Egbert J. Bakker, Irene J.F. de Jong, Hans van Wees (επιμ.), *Εγχειρίδιο Ηροδότειων Σπουδών*, μτφ. Κατερίνα Δημοπούλου, επιμ. ελλ. έκδ. Χ.Κ. Τσαγγάλης, Μεταίχμιο, Αθήνα 2005, σ. 522-531.

Scodel R., (ed.), *Between Orality and Literacy: Communication and Adaptation in Antiquity*, Leiden 2014.

Soles J. 1988: "Social Ranking in Prepalatial Cemeteries" in E. French-K. A. Wardle(eds), *Problems in Aegean Prehistory*, Bristol, 49-61.

Strong A.K., 2010, « Mules in Herodotus: The Destiny of Half-Breeds», *CW* 103 (2010), 390-480.

Tyrrell, W.B., 1984, *Amazons: a study in Athenian myth making*, Baltimore and London.

Van der Veen J. E., *The Significant and the Insignificant Five Studies in Herodotus' View of History*, Άμστερνταμ 1996, σ. 23-52.

Ζωγράφου Γερασιμούλα, *‘ΔΙΞΟΙ ΛΟΓΟΙ’ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΗΝ ΤΟΥ ΗΡΟΔΟΤΟΥ: Η διπλή όψη μιας μεθοδολογικής τεχνικής*, τ. Β', Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2015.

Ηρόδοτος, *Οκτώ νουβέλες και τέσσερα ανέκδοτα*, εισαγωγή – μετάφραση και πέντε δοκίμια Δ.Ν. Μαρωνίτης, εκδ. Άγρα, Αθήνα 2001.

Περίληψη στην αγγλική

Herodotus was one of the greatest historians, having a closer look in the human nature and not so much to deal with the facts. He is closely interested in the character of the females and in particular with their course of action in the Greek domain. The presentation of the facts which involve women is done in various ways such as short stories of Amestris, Kandauli's wife, Nicotris and Artemisias are some examples of dynamic women in that historical Era. In fact many men climbed up to leading positions due to their women. The selected women are associated with the close relationship of family and public life influencing politics. One of the most powerful groups of women were the Amazons who tried to serve justice for everyone's benefit. They were dynamic with bravery and they proved the cruelty of their society. Herodotus uses women's characters in a moral woman order to illustrate and to prove their power since they influence politics and society. They create mixed emotions such as hate, love, compassion and fear.

Keywords: Herodotus, women, leading positions, policy, Amazons, Dynamics

Περίληψη στην ελληνική

Ο Ηρόδοτος υπήρξε από τούς μεγαλύτερους ιστορικούς, έχοντας ως σκοπό την προσέγγιση των ανθρώπινων χαρακτήρων και όχι τόσο τα γεγονότα. Ασχολείται αρκετά με τις γυναικείες μορφές και συγκεκριμένα με τη δράση αυτών στον ελλαδικό χώρο. Η παρουσίαση των γεγονότων που αφορούν γυναίκες γίνεται με ποικίλους τρόπους, όπως νουβέλες, ανέκδοτα και θρησκευτικά στοιχεία. Οι ιστορίες της Άμειστρις, της Γυναίκας του Κανδαύλη, της Νίκοτρις και Της Αρτεμισίας, είναι μερικά από τα παραδείγματα δυναμικών γυναικών της εποχής. Πολλοί άνδρες, μάλιστα, παίρνουν ηγετικές θέσεις με τη σύμπραξη των γυναικών. Οι γυναίκες που έχουν επιλεχθεί έχουν να κάνουν με τη σχέση οίκου-δημοσίου βίου, αφού δρουν στα πλαίσια του στενού οικογενειακού τους περιβάλλοντος, αλλά παρόλα αυτά επηρεάζουν την πολιτική. Μία από τις ισχυρότερες ομάδες γυναικών ήταν οι Αμαζόνες, οι οποίες προσπάθησαν να επιτελέσουν το γενικό καλό των υπολοίπων. Ήταν δυναμικές, με θάρρος και αποδείκνυαν τη βαρβαρότητα της κοινωνίας τους. Τέλος, ο Ηρόδοτος ηθογραφεί τις γυναικείες μορφές, προκειμένου να αποδείξει τη δυναμική τους, αφού οι ίδιες επηρεάζουν την πολιτική και την κοινωνία. Δημιουργούν στον αναγνώστη διαφορούμενα συναισθήματα, όπως μίσος, αγάπη, συμπόνια και φόβο.

Λέξεις-κλειδιά: Ηρόδοτος, γυναίκες, ηγετικές θέσεις, πολιτική, Αμαζόνες, δυναμικές.